

Hoe blijven potentieel goede veehouderijlocaties
behouden voor de veehouderij in de regio
Foodvalley?

AFSTUDEERWERKSTUK

“Hoe blijven potentieel goede veehouderijlocaties behouden voor de veehouderij in de regio Foodvalley? ”

Een rapport over het behouden van potentieel gezonde bedrijven in de Foodvalley.

Auteur:

Student: Clemens de Ruiter
Onderwijsinstelling: Aeres Hogeschool Dronten
Opleiding: Dier- en veehouderij
Klas: 4DVC
E-mailadres: 3027749@aeres.nl
clemensderuiter@hotmail.com
Telefoonnummer: +31(0)615301076

Afstudeerdocent:

Naam: Mevr. M. van Straten
E-mailadres: m.van.straten@aeres.nl
Onderwijsinstelling: Aeres Hogeschool Dronten
Adres: De Drieslag 4, 8251JZ Dronten

Stagebegeleider:

Naam: Dhr. Gert Jan Nap
E-mailadres: Nap@vanwestreenen.nl
Telefoonnummer: +31(0)623183517
Bedrijf: Van Westreenen Adviseurs
Adres: Scherpenzeelseweg 11, 6741 LX Lunteren
Telefoonnummer: 0342-474255

Bron voorpagina: (DeZakenmarkt, zd)

Dronten
Aeres Hogeschool

Lunteren
Van Westreenen Adviseurs

07-06-2022

DISCLAIMER

Dit rapport is gemaakt door een student van Aeres Hogeschool als onderdeel van zijn/haar opleiding. Het is géén officiële publicatie van Aeres Hogeschool. Dit rapport geeft niet de visie of mening van Aeres Hogeschool weer. Aeres Hogeschool aanvaardt geen enkele aansprakelijkheid voor enige schade voortvloeiend uit het gebruik van de inhoud van dit rapport.

Voorwoord

Mijn naam is Clemens de Ruiter en ik ben vierdejaars student op de opleiding Dier en Veehouderij aan de Aeres Hogeschool Dronten. Mijn vooropleiding is mbo-veehouderij, niveau 4 aan het Groenhorst (Aeres) College in Barneveld. Hierdoor heb ik mij inmiddels ook al veel praktijkkennis eigen kunnen maken. Op beide scholen heb ik veel kennis mogen en kunnen opdoen over de agrarische sector.

Het voortraject voor mijn afstudeerscriptie zal ik dit jaar bij Van Westreenen Adviseurs doen. Ik wil onderzoek doen naar het behoud van potentieel gezonde bedrijven in de Foodvally. In deze regio is een tweeledig beeld ontstaan rondom agrarische bedrijven. Enerzijds is er een landelijke ontwikkeling te zien waarbij er ondernemers zijn die geen familiale opvolger hebben en erover nadenken om hun bedrijf te beëindigen. Anderzijds valt op dat er ook juist de vraag is om locaties op te starten, over te nemen of uit te breiden. Deze vraag komt zowel van nieuwe als van bestaande ondernemers.

Om kennis op dit terrein op te doen is gesproken met diverse mensen die deskundig zijn op dit gebied. Ik dank de beleidsmedewerkers Simone van Vught (Gemeente Putten), Arjan Bossenbroek (Gemeente Barneveld) en Leo Blanken (Provincie Gelderland). Verder bedank ik Gerdien Kleijer (dierenarts/zelfstandig adviseur natuurlijke vee- en varkenshouderij), Kees van Luttikhuisen (BestWatt, Re-engineers), Helma Breunisse (dierenarts Vallei en Wetering) en Aart Uittenboogaard (directeur E.J. Bos Diervoeding). Ik heb hen mogen interviewen

en daaruit nuttige informatie van hen ontvangen. Ook wil ik alle boerenondernemers die aan dit onderzoek hebben meegewerkt hartelijk bedanken.

Ik wil hierbij vooral ook mijn opdrachtgever/begeleider/coach Gert Jan Nap bedanken voor zijn nuttige adviezen, tijd en behulpzaamheid. Ook de feedback van Gert Schoterman (Van Westreenen) was zeer nuttig, waarvoor ik hem wil bedanken. Ook spreek ik mijn dank uit aan Miriam van Straten die mijn begeleidster was voor dit onderzoek.

Ik wens u veel leesplezier toe!

Clemens de Ruiter
Dronten, 7 juni 2022

Inhoud

Samenvatting.....	6
Summary	7
1. Inleiding	8
De Foodvalley	11
2. Aanpak.....	17
2.1 Materiaal	17
2.2 Methode	17
3. Resultaten.....	22
3.1 Wat hebben agrarische bedrijven in de Foodvalley nodig aan regelgeving en beleid, om te kunnen blijven ondernemen als boer?.....	22
3.2 Wat zijn de belangrijkste redenen dat agrarische bedrijven in de Foodvalley stoppen?	23
3.3 Wat zijn de belangrijkste redenen dat agrarische bedrijven in de Foodvalley doorgaan met ondernemen?	24
3.4 Welke rol kan locatieruil (wissel) spelen in het voortzetten van agrarische bedrijven binnen de Foodvalley?.....	25
4. Discussie	27
4.1 Doelstelling onderzoek	27
4.2 Reflectie methodiek	27
4.3 Reflectie onderzoeksresultaten.....	27
4.3 Reikwijdte resultaten	30
5. Conclusie	32
6. Aanbevelingen	34
Bibliografie	35
Bijlage 1: Interviewstructuur beleidsmedewerkers, veevoerbedrijf, dierenarts	38
Bijlage 2: Enquête opzet onderzoek.....	39
Bijlage 3: Diepte-interview structuur	43
Bijlage 4: Resultaten enquête	44
Bijlage 5: Codes/Thema's/citaten	48
Bijlage 6: Basisgegevens respondenten	54
Bijlage 7: Transcripten.....	55
Bijlage 8: Codeboom	107

Bijlage 9: Checklist schriftelijk rapporteren.....	109
--	-----

Samenvatting

In deze afstudeerscriptie is onderzoek gedaan naar het behoud van potentieel gezonde bedrijven in de Foodvalley. Dit is het gebied van de Gelderse Vallei. Een interessante regio in vergelijking met andere regio's, omdat hier een aantal specifieke bijzonderheden aanwezig zijn zoals de concentratie van kennis en (agrarische) opleidingen als ook van toeleveranciers en verwerkende bedrijven. Enerzijds zijn sommige agrarische ondernemingen om uiteenlopende redenen genoodzaakt te stoppen, anderzijds is er een vraag van zowel startende als bestaande ondernemers naar agrarische bedrijfslocaties.

Aanleiding voor dit onderzoek is dat in deze regio van de ongeveer 2500 bedrijven naar verwachting een groot aantal zal (moeten) stoppen. De praktische relevantie ervan bedoelt vooral duidelijk te maken hoe potentieel gezonde agrarische bedrijven voor de Foodvalley eventueel toch behouden kunnen worden. Het doel is een beeld te krijgen van de belangrijkste redenen van boerenondernemers om te stoppen met hun bedrijf in de Foodvalley en hoe potentieel gezonde bedrijven in deze regio behouden kunnen blijven. Door dit onderzoek krijgen adviseurs een duidelijker beeld van de behoefte van de agrariërs in de Foodvalley.

De methode van onderzoek bestond uit een enquête onder het klantenbestand van adviesbureau VanWestreenen, gevolgd door enkele diepte-interviews met agrariërs uit genoemd bestand. Uit de enquête moest een duidelijker beeld ontstaan waarom boeren in de regio gestopt zijn of overwogen te stoppen. De (semigestructureerde) interviews werden gehouden om hierin meer specifieke duidelijkheid te krijgen en uiteindelijk ook conclusies te kunnen trekken.

Uit de resultaten bleek dat meerdere factoren een rol spelen voor het behoud van veehouderijlocaties in de regio Foodvalley. Duidelijk werd dat bovenal de druk op de beschikbare ruimte een belangrijke nadelige factor vormt voor de Foodvalley. Voor het behoud van goede veehouderijlocaties in de regio Foodvalley is ontwikkelingsruimte nodig. Daarnaast is samenspraak met de politiek en waardering vanuit de samenleving belangrijk voor het behoud van agrarische bedrijven in de Foodvalley. Ook zijn boeren gebaat bij meer duidelijkheid en zekerheid ten aanzien van bestaande en toekomstige wet- en regelgeving.

De voornaamste conclusie uit het onderzoek is dat er al met al een goed agrarisch ondernemingsklimaat aanwezig is in de Foodvalley. Er is voldoende toekomstperspectief voor agrarische bedrijven, vooral ook als agrarische ondernemers elkaar tijdig weten te vinden en er ook voldoende ontwikkelingsruimte aanwezig is om potentieel goede veehouderijlocaties te kunnen behouden voor de regio.

Gemeentes in de Foodvalley worden aanbevolen betere bestemmingsplannen te maken en daarin meer ruimte en vrijheid te behouden voor agrarische ondernemers.

Summary

This thesis has investigated the preservation of potentially financially healthy businesses in the Foodvalley area, located in the Gelderse Vallei. This is an interesting region in comparison with other regions due to several specific characteristics such as the concentration of knowledge and (agricultural) training as well as the presence of industrial suppliers and processing companies. On the one hand, some agricultural companies are forced to stop due to various reasons, while on the other hand there is a demand from new and existing entrepreneurs for agricultural business locations.

The reason for this study is that in this region, of the approximately 2,500 companies, a large number is expected to stop their business activities. The practical relevance of the study is to show how potentially healthy agricultural businesses can be retained in the Food Valley. The aim is to get a picture of the main reasons why farmers stop their business in the Food Valley and how potentially healthy businesses can be retained in this region. Through this research, consultants will gain better insight in the needs of farmers in the Foodvalley.

The research method consisted of a survey among the client base of consultancy firm VanWestreenen, followed by several in-depth interviews with farmers from the aforementioned database. The survey was intended to provide a clarity on why farmers in the region have discontinued their business activities or are considering stopping. The (semi-structured) interviews were held to get more specific clarity on this and ultimately to be able to draw conclusions.

The results show that several factors play a role in maintaining livestock farming locations in the Food Valley region. It became clear that, above all, the pressure on available space is a major negative factor for the Food Valley. To maintain adequate livestock farming locations in the Foodvalley region, room for spatial development is needed. In addition, dialogue with politicians and appreciation from society are important for the retention of agricultural businesses in the Food Valley. Farmers also benefit from more clarity and certainty regarding existing and future laws and regulations.

The main conclusion of the study is that overall, there is a good agricultural business climate in the Food Valley. There are sufficient prospects for agricultural businesses, especially if agricultural entrepreneurs are able to find each other in time and there is also sufficient development space to retain potentially good livestock locations for the region.

Municipalities in the Food Valley are recommended to make better zoning plans and to retain more space and freedom for agricultural entrepreneurs.

1. Inleiding

Bijna de helft van alle ruim 50.000 agrarische bedrijven in Nederland in 2020 heeft een bedrijfshoofd van 55 jaar of ouder (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2021b). Vergrijzing van de sector en het in veel gevallen ontbreken van een familiale opvolger is dan ook een belangrijke ontwikkeling waardoor een deel van de bedrijven verdwijnt of waardoor startende ondernemers op bestaande locaties een kans kunnen krijgen om het bedrijf – vaak ook innovatief – voort te zetten of uit te breiden. Hierin spelen regels rond emissie van schadelijke stoffen een belangrijke rol of een bedrijf op de huidige locatie behouden kan blijven of voortgezet kan worden (Wolters & Schuite, 2002).

In de agrarische sector zijn grote veranderingen gaande als gevolg waarvan agrarische bedrijven (Van Bruchem et al., 2008), waaronder veehouderijen, glastuinbouwbedrijven en akkerbouwbedrijven (open teelt), gestopt zijn alsook waardoor bedrijven waarschijnlijk op korte(re) termijn ophouden te bestaan (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2021). De veranderingen waar hierop gedoeld wordt betreffen afname van het aandeel van de sector in de economie en daling van reële prijzen. Verder heeft de sector te maken met vermindering van het aantal bedrijven en arbeidskrachten en tegelijk schaalvergroting van blijvende bedrijven. Ook is er een sterke groei te zien van de arbeidsproductiviteit en tot slot een verschuiving naar minder grondgebonden productierichtingen (Bruchem et al., 2008). Tot slot is de wereldwijde klimaatproblematiek – gesproken wordt ook over *klimaatverandering* – hierin ook een factor van belang. Waarden als duurzaamheid, biodiversiteit en natuurbeheer spelen bij het kunnen doorgaan of moeten stoppen van bedrijven een belangrijke rol (Moerkerken & Smit, 2016).

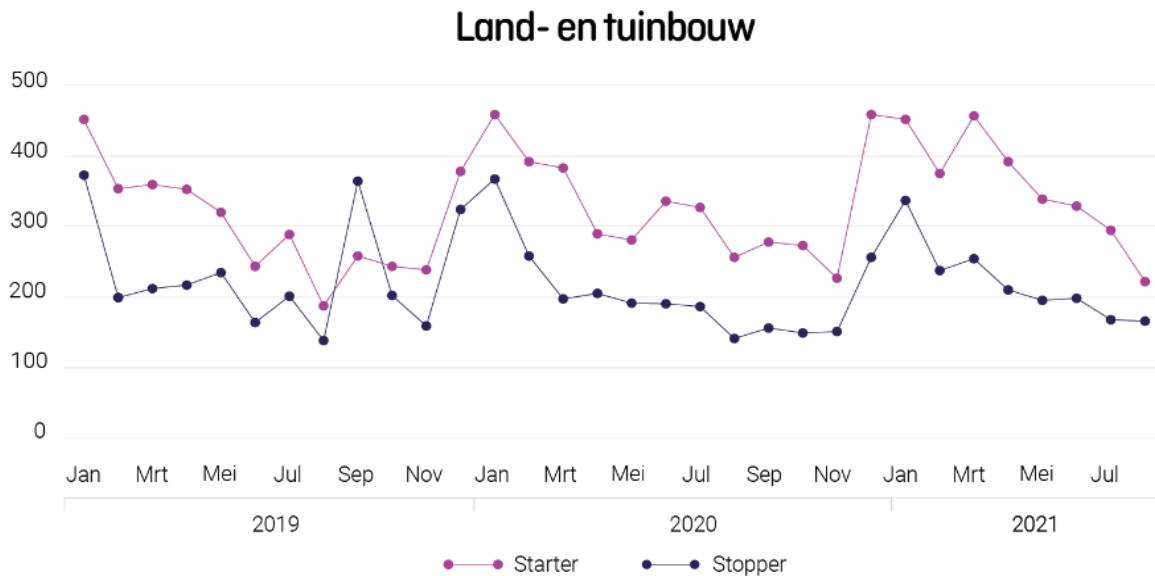
Ten gevolge van deze veranderingen zijn agrariërs soms genoodzaakt hun bedrijf te beëindigen. Uit onderzoek blijkt dat agrariërs voornamelijk om drie redenen stoppen. De eerste reden is van financiële aard: financiële tegenvallers, verkeerde investeringen, slechte prijzen en/of ziektes. Ook kan er een financiële afweging zijn dat grondprijzen stijgen en verkoop veel oplevert. Ook een veranderend omgevingsperspectief is een factor, bijvoorbeeld verandering van het bestemmingsplan of de locatie van het bedrijf die de ondernemer te veel beperkt in zijn mogelijkheden. Tenslotte kunnen ook persoonlijke redenen een rol spelen voor ondernemers om te stoppen. Zo kan een agrariër toe zijn aan een andere uitdaging en de wens hebben zijn of haar leven een andere invulling te geven. Ook valt te denken aan noodgedwongen moeten stoppen als gevolg van ziekte, scheiding, overlijden of arbeidsongeschikt (Geerling-Eiff & Van der Meulen, 2008).

Naast stoppers zijn er ook mensen die starten door een bedrijfsovername. Daarover zijn weinig gegevens qua aantallen te vinden. In 1990 was sprake van de overname van bijna 1.800 bedrijven. Tien jaar later betrof dit naar schatting 1.200 à 1.500. Een belangrijk gegeven is dat overname vaak plaatsvond via samenwerkingsverbanden, onder andere via een maatschap (Van Bommel et al., 2007).

In figuur 1 is het aantal stoppers en starters in de land- en tuinbouw in de afgelopen twee en een half jaar te zien. Daaruit valt af te lezen dat het aantal starters dalende is en dat er dus minder bedrijfsopvolgers zijn en het bedrijf op die plek geen toekomst meer heeft.

Figuur 1

Aantal stoppers en starters in de land- en tuinbouw.

Opmerking. Overgenomen uit *KVK Trendrapport augustus: afname starters, vooral in landbouw en groothandel*. KvK, 2021 (<https://www.kvk.nl/over-kvk/media-en-pers/nieuws-en-persberichten/kvk-trendrapport-augustus-afname-starters-vooral-in-landbouw-en-groothandel/>). Copyright 2021, KvK.

Als agrarische bedrijven moeten stoppen heeft dat meestal belangrijke, vaak ook negatieve, consequenties voor mens en omgeving. Het kan op langere termijn van grote invloed zijn op het aanzicht van agrarische erven en landschappen, de leefwereld op het platteland en het welbevinden van de agrariër(s) en zijn/haar gezinsleden.

Dit onderzoek wordt toegespitst op de zogeheten Foodvalley in de Gelderse Vallei. Vergeleken met andere regio's heeft dit gebied bijzonderheden die specifiek hier naar voren komen en wat het gebied daarom interessant maakt. Zo is er in deze regio veel kennis geconcentreerd, zoals Wageningen University Research. Verder is er een agrarische mbo-school in Barneveld gevestigd. Ook zijn er veel toeleveranciers en verwerkende bedrijven wat deze regio enorm sterk maakt, zo kwam naar voren in een interview met Arjan Bossenbroek van de gemeente Barneveld (persoonlijke communicatie, 5 oktober 2021) en Simone van Vught, beleidsmedewerkster van de gemeente Putten (persoonlijke communicatie, 5 oktober 2021). Mevrouw van Vught wist aan te vullen dat er in de regio Foodvalley veel samenwerkingsverbanden zijn in foodbedrijven voor kalveren, eenden, kippen, varkens, geiten en ook melkvee. Verder zijn er veel stalinrichtingsbedrijven, luchtwassersysteembedrijven en toeleveranciers, te denken valt aan bijvoorbeeld opfokbedrijven.

Naast het voordeel voor de regio in de vorm van kennis, is een hoge ruimedruk een nadelige factor voor de Foodvalley. Door verschillende partijen en instanties wordt vanuit verschillende belangen en interesses gekeken naar het agrarisch gebied en de agrarische gronden. Zo wordt de regio Foodvalley inmiddels beschouwd als een overloopegebied van de Randstad. Dit betekent dat er daarom ook een groeiende vraag is naar woningen en woningbouw in dit gebied om het groeiende aantal huishoudens te kunnen huisvesten (*Wagteveld*, z.d.). Naast de vraag naar woningbouw is er ook toenemende behoefte aan bedrijventerreinen. Ook ligt het gebied in de directe nabijheid van de Veluwe wat maakt dat bedrijven als gevolg van de stikstofproblematiek moeilijker kunnen uitbreiden of groeien (Gies et al., 2020).

De aanleiding is dat in deze regio van de ongeveer 2500 bedrijven naar verwachting een groot aantal zal (moeten) stoppen. De opvolging van melkvee- en akkerbouwbedrijven is het meest gunstig in de provincie Flevoland (met respectievelijk 76 en 55 procent). In Gelderland wijken de percentages niet veel af van de overige provincies (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2021). Om een in sociaal en cultureel opzicht aantrekkelijk landschap te kunnen laten bestaan is het van belang dat er ook voldoende bedrijven behouden blijven. Een deel van de bedrijven heeft geen (familiaire) opvolging. Daarbij komen dan ook weer startende ondernemers in beeld, die nu nog geen bedrijf hebben. Deze problematiek speelt ook op landelijk en Europees niveau (White, 2012).

De praktische relevantie van dit onderzoek bedoelt vooral duidelijk te maken hoe potentieel gezonde agrarische bedrijven voor de Foodvalley behouden kunnen worden. Nauw daarmee verbonden is dan ook een maatschappelijke relevantie hoe daarbij leegstandsproblematiek op het platteland kan worden voorkomen. Steeds meer gemeenten denken beleidsmatig na over mogelijkheden om leegstand op het platteland tegen te gaan. Belangrijk voor gemeenten en provincies is om verloedering van het landschap en drugscriminaliteit in leegstaande stallen te voorkomen. Zo wordt één op de vijf boeren wel eens benaderd door drugscriminelen die opzoek zijn naar een leegstaande stal (Kors & Van Oost, 2020). Ook is het belangrijk dat agrarische bedrijven in de regio aanwezig blijven om verloedering van het landschap tegen te gaan (Gies et al., 2020).

Boerenbedrijven zijn doorgaans al generaties lang in de familie. Dit is niet een specifiek Nederlands verschijnsel. Een deel van de familiebedrijven heeft geen opvolger binnen de familie. Dit verschijnsel of probleem doet zich in meerdere landen in Europa voor. In de context van de landbouw in Ierland is sprake van een vergrijzende boerenpopulatie (White, 2012). Uit onderzoek blijkt dat in Ierland bijna de helft van degenen die aan het onderzoek hebben meegedaan geen opvolger heeft en dat twee derde van hen niet van plan is in de toekomst de landbouwactiviteit op te geven (Duesberg et al., 2017). Dit is een structureel probleem dat speelt in een aantal Europese landen en een belemmering oplevert voor een duurzame groei in de sector (Suess-Reyes & Fuetsch, 2016). Agrarische ondernemingen die door een opvolger worden voortgezet kiezen vaak de weg van uitbreiding en vernieuwing (en verduurzaming), terwijl bedrijven waar geen opvolger is de kant opgaan van afbouw en extensivering (Suess-Reyes & Fuetsch, 2016).

Het blijkt echter dat in het algemeen gesproken *familieboerderijen* een groot incasseringsvermogen hebben, het vermogen hebben te veranderen en zich naar nieuwe eisen en omstandigheden kunnen aanpassen. Ondanks de moeite die het vaak kost de onderneming te continueren, verdwijnen ze niet geheel en al ondanks voorspellingen dat ze op den duur ten onder zouden gaan (Van Vliet et al., 2015). Toch kan naar het op uitgebreidere schaal verdwijnen van boerenbedrijven in het algemeen met een zekere bezorgdheid worden gekeken vanwege gevolgen voor de voedselzekerheid, de duurzaamheid van het milieu en de aanwezige bestaansmiddelen op het platteland (Van Vliet et al., 2015).

Maatregelen om klimaatverandering tegen te gaan zoals bijvoorbeeld beperking van CO₂-uitstoot en methaangassen, alsook de regelgeving voor bedrijven in de buurt van Natura 2000-gebieden, maken dat bedrijven moeilijk of onmogelijk op de bestaande plek voortgezet kunnen worden. Problemen bieden echter vaak ook weer kansen. Daarbij kan worden gedacht aan het matchen van boeren met onvoldoende ontwikkelruimte die toch willen doorgaan, aan boeren op een goede locatie die willen stoppen met hun bedrijf, bijvoorbeeld omdat ze geen opvolger binnen de familie hebben. Daarbij zijn nadrukkelijk ook jonge startende ondernemers in beeld. Onderzoek naar matching van boeren en bedrijven in Cornwall (Engeland) wees uit dat het vormen van joint ventures nog op veel terughoudend of zelfs weerstand van boeren kan stuiten (Ingram & Kirwan, 2011). Zo is er twijfel over hoe de persoonlijke, financiële en juridische aspecten van een werkrelatie binnen de joint venture zouden

kunnen werken (Ingram & Kirwan, 2011). Toch is er ook wel een groeiende bereidheid bij oudere landbouwers merkbaar om nieuwkomers te helpen en bedrijven aan te bieden voor onconventionele vormen van grondbezit (Ingram & Kirwan, 2011). Natuur inclusief agrarisch ondernemerschap waarin het nastreven van biodiversiteitsdoelstellingen een steeds belangrijker rol speelt wordt ook in Nederland steeds belangrijker gevonden (Westerink et al., 2021).

Het effect van een vorm van interventie van buiten, doorgaans de overheid, zoals opkoopregelingen en subsidies, kan sterk in twijfel worden getrokken. Dat hier in de meeste gevallen de markt zijn werk moet doen is nog steeds relevant (Ingram & Kirwan, 2011). Oplossingen voor een goede bedrijfsopvolging kunnen oudere landbouwers financiële zekerheid en emotionele stabiliteit bieden, wat van cruciaal belang wordt geacht voor het welslagen van een proces van goede bedrijfsopvolging (Rech et al., 2021). Gebrek aan informatie, slecht opgestelde contracten of onzekerheid over opvolging, kunnen ertoe leiden dat een landbouwer zijn bedrijf niet aan anderen overdraagt (Sathe et al., 2021). In heel Europa hebben grotere en winstgevende landbouwbedrijven meer kans op opvolging, omdat startende ondernemers vaak liever bij bedrijven met voldoende potentieel en toekomstperspectief instappen (Zagata & Sutherland, 2015). Dat is één van de verklaringen dat jonge bedrijfshoofden vaker gemoderniseerde, winstgevende landbouwbedrijven willen exploiteren (Zagata & Sutherland, 2015). Verder is het zo naar de (toekomstige) rol en perspectieven van jongeren in de landbouw in Europees verband nog nader gericht onderzoek moet worden gedaan (Zagata & Sutherland, 2015).

Boerenbedrijven liggen meer dan ooit onder het vergrootglas van de maatschappij. Er worden steeds meer eisen aan hen gesteld en ook de verwachtingen voor bijvoorbeeld landschaps- en natuurbeheer zijn aanzienlijk. Onderzoek in zeven Noord- en West-Europese landen waaronder ook Nederland naar inzicht in de waarden en motivaties van boeren wees uit dat boeren minder open staan voor verandering en in plaats daarvan conservatiever zijn in hun waardeoriëntatie dan de algemene bevolking. Nederlandse boeren stonden meer open voor verandering in vergelijking met het algemene boerenprofiel (Baur et al., 2016). Jongere ondernemers staan doorgaans meer open voor verandering dan oudere collega's.

Elke bedrijfstak heeft daarom baat bij generatievernieuwing, zo ook boerenondernemers (White, 2012). In dit proces zijn minstens drie zaken van belang, niet in het minst ook in hun onderlinge wisselwerking en interacties: de vorming van een opvolgersidentiteit (van binnen of buiten de familie?), het bedrijfsopvolgingsproces en de toekomstige bedrijfsontwikkeling. Dit alles kan dan leiden tot (niet)toetreding tot, (niet-)uittreding uit of (niet-)pensionering uit de landbouw, of (niet-)opvolging van een landbouwbedrijf. Daarbij zijn besluitvormingsprocessen van individuen nauw verstrengeld met de dynamiek die zich afspeelt binnen de landbouwgemeenschap en de bredere samenleving (Coopmans et al., 2021).

De Foodvalley

De Foodvalley is een regio binnen de Gelderse Vallei waarbij acht gemeenten in 2010 hebben besloten om samen te werken. Deelnemende gemeenten zijn Wageningen, Veenendaal, Scherpenzeel, Renswoude, Rhenen, Nijkerk, Ede en Barneveld ("Foodvalley", 2021). De landbouw in de regio Foodvalley is verreweg de grootste ruimteverbruiker. In de regio is ongeveer 70.000 hectare grond, waarvan 29.000 hectare dus 42% van de grond, gebruikt wordt als landbouwgrond (Gies et al., 2020). In figuur 2 is te zien hoe de Foodvalley is gelegen en welke steden en dorpen er onder het gebied van de Foodvalley vallen.

Figuur 2

Regio Foodvalley

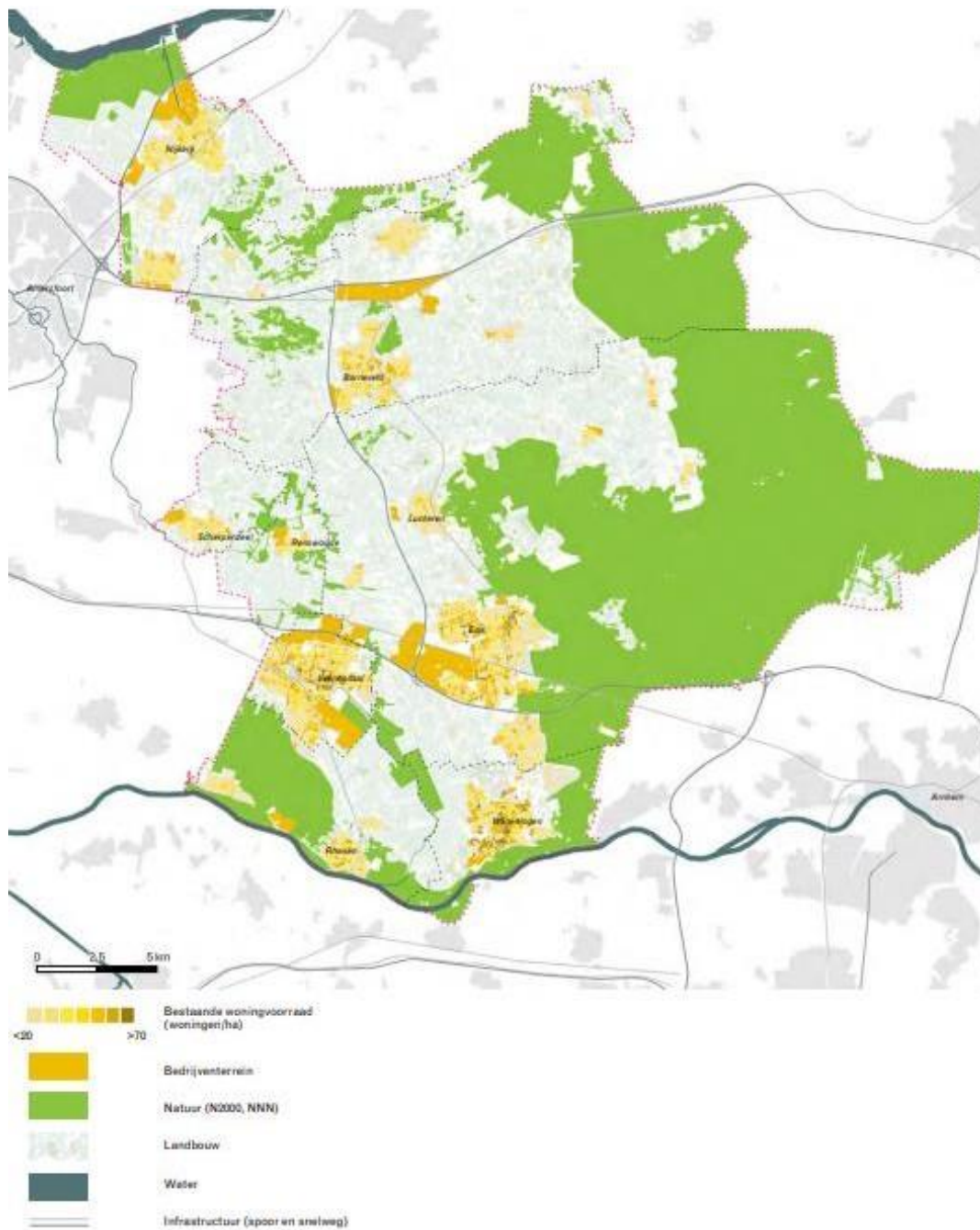
Opmerking. Overgenomen uit *Samenwerking in Regio Foodvalley: niet te ver voor de troepen uit lopen* door R. van Houten, 2019 (<https://vng.nl/artikelen/samenwerking-in-regio-foodvalley-niet-te-ver-voor-de-troepen-uit-lopen>). Copyright 2019, Gemeente Barneveld.

In de Foodvalley regio is een tweeledig beeld ontstaan rondom agrarische bedrijven. Aan de ene kant zijn er potentieel gezonde bedrijven die willen stoppen en aan de andere kant zijn er bedrijven die kosten wat het kost door willen groeien en vaak niet op de meeste geschikte locatie (Thema Ruimte om te ondernemen- Landbouwnetwerk, 2021). Momenteel zijn er rond de 2500 bedrijven, een aantal dat naar verwachting in de komende jaren sterk zal gaan afnemen. Om een aantrekkelijk landschap te behouden en een economische infrastructuur om bedrijven heen te kunnen laten bestaan is het van belang om minimaal 500 agrarische bedrijven in de regio over te houden (Thema Ruimte om te ondernemen- Landbouwnetwerk, 2021). Dit is van belang omdat een groot gedeelte van de gerelateerde agrarische bedrijven in dit gebied gevestigd is (Bossenbroek en Vught; persoonlijke communicatie, 5 oktober 2021). Dat kan op verschillende manieren: onder andere door bestaande Vrijkomende Agrarische Bebouwing (VAB) locaties over te laten nemen door startende en uitbreidende ondernemers. VAB-gebouwen zijn agrarische gebouwen die hun agrarische functie verliezen en leeg komen te staan. Momenteel is er vaak te zien dat VAB-locaties vaak worden verkocht voor particulier gebruik, woningbouw of bedrijventerreinen (Thema Ruimte om te ondernemen- Landbouwnetwerk, 2021). De vraag is hoe dit kan worden voorkomen en hoe ervoor kan worden gezorgd dat deze locaties behouden blijven.

In figuur 3 is het huidige ruimtegebruik in de regio Foodvalley te zien.

Figuur 3

Huidig ruimtegebruik in Regio Foodvalley (FABRICations, 2021)

Opmerking. Overgenomen uit Regio Foodvalley; Behoeften en prognoses voor middellange en lange termijn door FABRICations, 2021

https://www.regiofoodvalley.nl/fileadmin/regiofoodvalley.nl/documenten/FABRICations-Ruimtelijke_Verkenning_FoodValley.pdf). Copyright 2021, FABRICations.

Tot de uitdagingen in de Foodvalley behoren ook knelpunten als klimaat, ammoniak, fijnstof en de programmatische stikstofaanpak. Al deze punten vragen om concrete oplossingen. Verder nemen natuurgebieden in de Foodvalley een heel grote plaats in, in het bijzonder de Veluwe.

De problematiek met betrekking tot ammoniak, fijnstof en stikstof speelt ook in de Foodvalley een hele grote rol. In figuur 4 is de kaart te zien van de Veluwe (Natura-2000). Nederland kent 162 Natura-2000 gebieden. De Natura-2000 gebieden zijn aangewezen door de Europese Unie.

Figuur 4

Veluwe en Natura-2000 gebied Provincie Gelderland

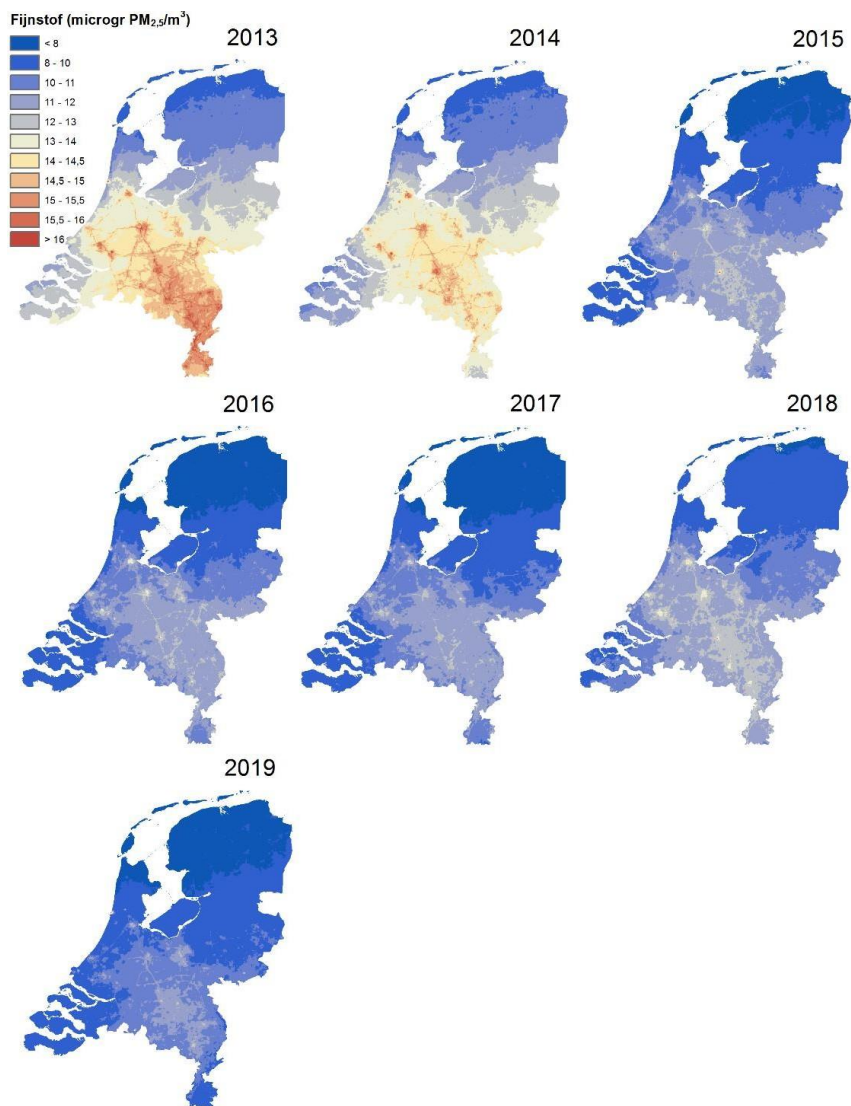

Opmerking. Overgenomen uit *Natura 2000* door Provincie Gelderland, z.d. (<https://geoportaal.gelderland.nl/portaal/apps/webappviewer/index.html?id=6b1adc4e421a4c7ebcb84d7c12cb7af6>). Copyright z.d., Provincie Gelderland.

Een ander probleem in de regio is fijnstof. Fijnstof komt voornamelijk voor in de pluimveesector. Het gaat om kleine deeltjes die niet zichtbaar zijn. In de Foodvalley is de pluimveesector sterk vertegenwoordigd zoals te zien is in figuur 5. Er is duidelijk waarneembaar dat in de regio Foodvalley (Gelderland) een hogere concentratie aanwezig is. Doordat in 2012 de kooi als huisvesting voor de kippen verboden is, waardoor vervolgens de kippen gingen rondscharrelen en stofbaden creëerden, is er vanaf dat moment een zichtbare toename met betrekking tot de fijnstofemissie gekomen (Schotman, 2019).

Figuur 5

Fijnstofconcentratie Pluimveehouderij in Nederland in 2019

Opmerking. Overgenomen uit Actuele fijnstof concentratie in Nederland door Atlas Leefomgeving, 2019. (<https://www.atlasleefomgeving.nl/thema/lucht/fijnstof>) Copyright 2015, RIVM

Ondernemers in de Foodvalley kunnen om bovengenoemde redenen tegen het punt aanlopen dat op de locatie waar ze actief zijn onvoldoende ontwikkelruimte als gevolg van natuur en bebouwing aanwezig is om de ambities voor uitbreiding waar te kunnen maken. Het bedrijf zit dan 'op slot' of kan onvoldoende investeren met het oog op de toekomst.

De ondernemers die hun bedrijf willen voortzetten maken de meeste kans daarop als hun bedrijf op een goede locatie gelegen is. Maar wat maakt een locatie tot een *goede* locatie en wat zijn de kenmerken daarvan? Bij een goede locatie moet er kans zijn op uitbreiding, aldus de beleidsmedewerkers waarmee gesproken is (Bossenbroek en Vught; persoonlijke communicatie, 5 oktober 2021). Zodra dat er niet is loopt het vooruitzicht op mogelijke uitbreiding binnen korte of op

langere termijn vast omdat investeringen in een bedrijf bij een onderneming horen om ook nog financieel vooruit te gaan aldus meneer Bossenbroek.

Wat verder meespeelt is dat het bedrijf gelegen moet zijn in een gebied dat planologisch aangewezen is als agrarische omgeving om problemen te voorkomen. Zodra het bedrijf gelegen is dichtbij een woonwijk levert dat over het algemeen allerlei moeilijkheden op met het oog op eventueel gewenste uitbreiding. Wanneer het bedrijf echter een korte keten met de consument heeft kan het voordelen hebben om juist dichtbij een woongebied gelegen te zijn.

Eerder is aangegeven *waarom* het belangrijk is dat potentieel gezonde bedrijven behouden kunnen blijven voor de regio Foodvalley. Dit heeft te maken met de daar aanwezige kenniscentra zoals Wageningen University Research en belangrijke agrarisch mbo-opleiding die veel gekwalificeerde arbeidskrachten opleidt (zie pagina 6). De vraag is nu *hoe* deze bedrijven ondanks allerlei belemmerende factoren zoals woningbouw en klimaatmaatregelen (zie pagina 6) toch voor en in de Foodvalley behouden kunnen blijven. Er is weinig specifieke literatuur over dit onderwerp te vinden. Peer-reviewed bronnen zijn er ook nauwelijks. De hoofdvraag van dit onderzoek is dan ook:

“ Hoe blijven potentieel goede veehouderijlocaties behouden voor de veehouderij in de regio Foodvalley? ”

De deelvragen luiden als volgt:

Deelvraag 1: Wat hebben agrarische bedrijven in de Foodvalley nodig aan regelgeving en beleid, om te kunnen blijven ondernemen als boer?

Deelvraag 2: Wat zijn de belangrijkste redenen dat agrarische bedrijven in de Foodvalley stoppen?

Deelvraag 3: Wat zijn de belangrijkste redenen dat agrarische bedrijven in de Foodvalley doorgaan met ondernemen?

Deelvraag 4: Welke rol kan locatieruil (wissel) spelen in het voortzetten van agrarische bedrijven binnen de Foodvalley?

Het doel van dit onderzoek is om een goed beeld te krijgen van de belangrijkste redenen van boerenondernemers om te stoppen met hun bedrijf in de Foodvalley. Verder kan hopelijk na het afronden van dit rapport een duidelijk beeld worden geschetst hoe potentieel gezonde bedrijven voor deze regio behouden kunnen blijven. Door middel van het beantwoorden van de hoofd- en deelvragen alsmede via interviews en ook door een enquête moet dit duidelijk worden.

Het onderzoek geeft hopelijk duidelijkheid hoe ondernemers op een mindere locatie misschien tot een ruil kunnen komen met boerenondernemers op een goede locatie die willen stoppen omdat ze geen opvolger hebben. Dit onderzoek is uiteindelijk geschikt voor de ondernemers (boeren) zelf maar ook voor beleidsmedewerkers die het beleid in het gebied moeten voeren. Ook zal de groep van het Foodvalley netwerk hopelijk enig profijt hebben van dit onderzoek. Uiteraard geeft het de medewerkers van VanWestreenen inzicht in kans en bedreigingen bij de bedrijven in de regio Foodvalley.

2. Aanpak

In dit hoofdstuk wordt toegelicht welk materiaal en welke methoden worden gebruikt om een antwoord te vinden op de deelvragen. Het doel van dit onderzoek is om erachter te komen wat ervoor nodig is om agrarische bedrijven in de Foodvalley te behouden. Dit wordt gedaan door middel van een kwalitatief onderzoek. Aan de hand van interviews met ondernemers en de afname van enquêtes moeten de deelvragen en de hoofdvraag beantwoord worden.

2.1 Materiaal

In deze paragraaf zal aangegeven worden welke materialen en gegevens nodig zijn voor het onderzoek wat uitgevoerd gaat worden.

2.1.1 Data

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van data en informatie afkomstig van Van Westreenen Adviseurs. Dit betreft onder andere de literatuur en adviezen voor interviews met ondernemers en beleidsmedewerkers. De data die afkomstig zijn van Van Westreenen Adviseurs bevatten onder andere de volgende gegevens:

- Bedrijfsgegevens (Naam, adres, leeftijd, woonplaats, regio, type bedrijf, omvang bedrijf)
- Uitbreidingsmogelijkheden (dicht bij woonwijk/omwonende/bedrijventerrein (afhankelijk van intensieve veehouderij of niet (V-Stacks berekening))
- Dicht bij natura-2000 gebied (stikstof <25 km, overig (Geluid, geur, fijnstof,) < 500 meter van dichtstbijzijnde Natura 2000 gebied)

2.1.2 Benodigde materialen

Voor de bezoeken aan ondernemers (boeren) waren de volgende materialen van belang:

- Interviewvragen, pen + papier voor noteren gegevens bedrijf + uitwerking van de interviewvragen
- Spraakrecorder om gesprekken op te nemen
- Ipad om gegevens van het interview te noteren
- Analyse software: JASP, MaxQda

2.1.3 Bedrijven

Na de interviews met de beleidsmedewerkers, benodigd voor het vooronderzoek, werd een enquête gehouden voor het klantenbestand van Van Westreenen. Na de enquête werden zes ondernemers gevraagd mee te werken aan een diepte-interview, zodat daaruit meer specifieke informatie naar voren kon komen. Aan de hand van de interviews kon er worden gekeken wat de achterliggende redenen waren, waardoor de ondernemers stoppen of juist doorgaan met ondernemen. Dit werd gedaan om te bezien of er een mogelijkheid zou zijn tot het verplaatsen van ondernemers naar een ander bedrijf.

- Zes ondernemers (boeren uit de Foodvalley)
 - o Drie ondernemers die willen stoppen
 - o Drie ondernemers die door willen gaan met ondernemen

2.2 Methode

Dit onderzoek bestond uit twee onderzoeksmethodes. Allereerst is er een enquête gehouden (zie bijlage 2) en daarna een enkele diepte-interviews (zie bijlage 3). De aanpak bestond daarmee uit twee stappen die elkaar opvolgden.

Enquêtes

Er werd een enquête opgesteld die bestemd was voor het klantenbestand van Van Westreenen, waaruit een duidelijker beeld moest ontstaan waarom boeren in de regio Foodvalley gestopt zijn of overwogen te stoppen. Het klantenbestand van Van Westreenen was daarom een goede onderzoekspopulatie, omdat vrij eenvoudig de klanten van de provincie Gelderland geselecteerd konden worden. Bovendien kon ook nog eens verder toegespitst worden op de te onderzoeken regio, namelijk de Foodvalley. De enquête is verstuurd naar alle agrarische ondernemers uit de provincie Gelderland die in het bestand van Van Westreenen staan.

Omdat de ondernemers met specifieke problemen, namelijk het voortzetten van het bedrijf te maken hebben, was de interviewmethode (Semigestructureerde interview) de meest geschikte vorm om duidelijkheid te krijgen en conclusies te kunnen trekken. Deze interviews volgden op de enquêtes, zodat de resultaten uit de enquête input konden leveren voor de diepte-interviews.

Interviewvragen opstellen voor ondernemers in betreffende situatie

Vanuit de resultaten van de enquête werden vragen opgesteld voor een diepte-interview, dat werd gehouden met drie ondernemers die overwogen te stoppen en drie ondernemers die juist door wilden gaan. In de enquête is gevraagd of ondernemers mee wilden doen met een diepte-interview en van daaruit kon gekozen worden wie geïnterviewd gingen worden. Vanuit het diepte-interview werd een samenvatting gemaakt van de gesprekken met als doel een beter beeld te schetsen van wat er in de Foodvalley onder stoppende boeren speelt en hoe potentieel gezonde bedrijven behouden kunnen blijven voor eventueel een opvolger die het overneemt of door een ruil. De ondernemers die geïnterviewd werden zijn boeren die willen stoppen maar wel op een potentieel gezonde locatie zitten en ook andersom, dus boeren die willen doorboeren maar bijvoorbeeld dicht bij een natura-2000 gebied zitten. De beantwoording van de vragen verschilde per ondernemer maar uiteindelijk is daaruit duidelijk geworden of een ruil een mogelijkheid kon zijn voor het behoud van locatie.

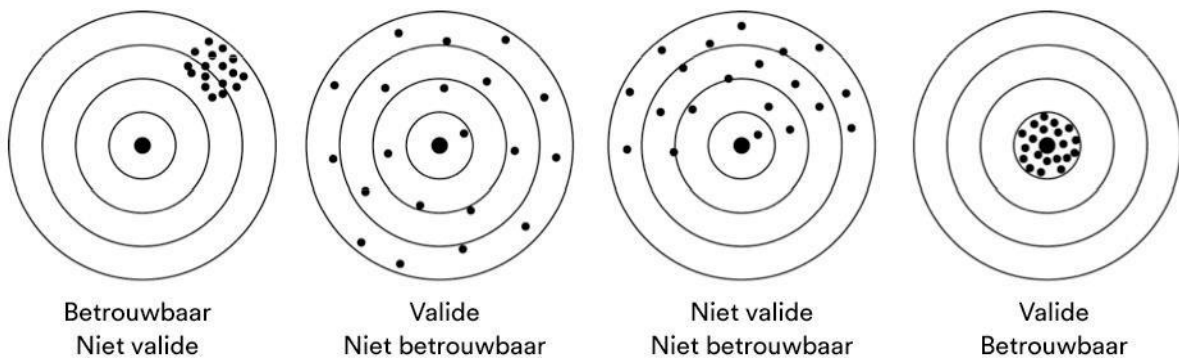
2.2.1 Validiteit en betrouwbaarheid

Uiteindelijk werden de resultaten van de interviews en de enquête bij elkaar gevoegd en is er een conclusie uit de resultaten getrokken. Er werden ongeveer 714 enquêtes naar boeren verzonden. Daarbij was het wenselijk dat er ongeveer minimaal 250 mensen de enquête ook invulden (*Steekproefcalculator*, 2021). Vanaf dat moment waren de resultaten representatief.

Validiteit betekent dat antwoorden dicht bij elkaar liggen en juist zijn. Voor dit onderdeel zijn vragenlijsten opgesteld naar aanleiding van gesprekken met beleidsmedewerkers en deze zijn ingedeeld in thema's. Hierbij werd van tevoren gezorgd dat de juiste thema's aan bod kwamen maar ook dezelfde vragen bij iedere beleidsmedewerker zodat er na de gesprekken gekeken kon worden of de antwoorden van de vragen bij elkaar lagen of juist ver van elkaar vandaan. In figuur 6 is te zien hoe valide en betrouwbaar met elkaar samenhangen.

Figuur 6

Validiteit en betrouwbaarheid

Opmerking. Overgenomen uit *Validiteit en betrouwbaarheid vaststellen in je scriptie*. door L. Benders, 2021.
(<https://www.scribbr.nl/onderzoeksmethoden/validiteit-en-betrouwbaarheid-vaststellen-scriptie/>)

Betrouwbaarheid betekent hoe consistent een methode is gemeten/beoordeeld en of de gegevens bij een tweede onderzoek hetzelfde resultaat krijgen. Hiervoor zou dit onderzoek nog een keer herhaald moeten worden om de betrouwbaarheid te garanderen.

Om een onderzoek representatief te laten zijn moet het aan de volgende criteria voldoen. De response moet groot genoeg zijn, de verhouding deelnemers/niet-deelnemers moet voldoende hoog zijn, de opbouw van de steekproef komt overeen met de opbouw van de totale populatie en er zijn geen systematische verschillen tussen deelnemers en niet deelnemers (*Waarom moet een representatief onderzoek voldoen?*, 2020).

2.2.2 Deelvraag 1

Wat hebben agrarische bedrijven in de Foodvalley nodig aan regelgeving en beleid, om te kunnen blijven ondernemen als boer?

Deze deelvraag is onderzocht door middel van een aantal enquêtes (kwantitatief en kwalitatief) en diepte-interviews met zes ondernemers die voortkwamen uit de enquêtes (kwalitatief). Deze informatie werd gebruikt om duidelijk in beeld te krijgen wat de agrarische bedrijven in de Foodvalley nodig hebben aan regelgeving en beleid om in dit gebied te kunnen blijven ondernemen. In het interview werd de vraag gesteld: Wat hebben agrarische bedrijven in de Foodvalley nodig aan regelgeving en beleid, om te kunnen blijven ondernemen als boer. In de enquête werd er gevraagd welk beleid een grote rol speelde voor het bedrijf en konden degene die de enquête invulden kiezen uit: ruimte, geur, fijnstof, rood- voor – rood, functieverandering, stikstof.

2.2.3 Deelvraag 2

Wat zijn de belangrijkste redenen dat agrarische bedrijven in de Foodvalley stoppen?

Deze deelvraag is onderzocht door middel van een aantal enquêtes (kwantitatief en kwalitatief) en diepte-interviews met drie ondernemers die stoppen. Deze kwamen voort uit de enquêtes (kwalitatief). Deze informatie is gebruikt om duidelijk in beeld te krijgen wat de belangrijkste reden is dat agrarische bedrijven in de Foodvalley stoppen. De vraag is als volgt gesteld in het interview: Wat zijn de belangrijkste redenen dat agrarische bedrijven in de Foodvalley stoppen?

2.2.4 Deelvraag 3

Wat zijn de belangrijkste redenen dat agrarische bedrijven in de Foodvalley doorgaan met ondernemen?

Deze deelvraag werd onderzocht door middel van een aantal enquêtes (kwantitatief en kwalitatief) en diepte-interviews met drie ondernemers die door zullen gaan met ondernemen in de regio Foodvalley. Dit kwam voort uit de enquêtes (kwalitatief). Deze informatie werd gebruikt om duidelijk in beeld te krijgen wat de belangrijkste reden is dat agrarische bedrijven in de Foodvalley doorgaan met ondernemen. In het interview werd de vraag als volgt gesteld: Wat zijn de belangrijkste redenen dat agrarische bedrijven in de Foodvalley doorgaan met ondernemen?

2.2.5 Deelvraag 4

Welke rol kan locatieruil (wissel) spelen in het voortzetten van agrarische bedrijven binnen de Foodvalley?

Deze deelvraag werd onderzocht door middel van een aantal enquêtes (kwantitatief en kwalitatief). In de enquête werd gevraagd wie eventueel open zou staan voor de afname van een diepte-interview. Door vervolgens het diepte-interview af te nemen bij zes ondernemers (drie die stoppen en drie die doorgaan) kon er informatie op kleine schaal worden verzameld of locatieruil een rol zou kunnen spelen in het voortzetten van agrarische bedrijven binnen de Foodvalley. Het doel was om te ontdekken of locatieruil een bijdrage zou kunnen leveren aan het voortzetten van agrarische bedrijven in de Foodvalley. In het interview is de vraag als volgt gesteld: Welke rol kan locatieruil (wissel) spelen in het voortzetten van agrarische bedrijven binnen de Foodvalley en in de enquête als: zou u willen meewerken aan een eventuele ruil/verhuizing van locatie?

Door de beantwoording van de deelvragen zal antwoord gegeven kunnen worden op de hoofdvraag.

2.2.6 Resultaten uitwerken

Enquêtes

Doordat de enquêtes via Survey Monkey werden afgenomen konden alle gegevens naar Excel verzonden worden. Vervolgens werden deze in tabellen en figuren gezet met het aantal procent erbij.

Interviews

De analyse van de resultaten is als volgt gegaan. Voordat er werd gecodeerd werd er eerst van de zeven interviews een transcript gemaakt. Hierin werden de interviews woord voor woord uitgeschreven. Dit gebeurde aan de hand van een geluidsopname via een geluidsrecorder. Daarna is er gecodeerd. Hierbij werd ervoor gezorgd dat de getranscribeerde interviews ingedeeld konden worden in labels (codes) en gelinkt konden worden aan tekstfragmenten. Uiteindelijk is er een lijst met thema's en labels overgebleven. Uiteindelijk konden de deelvragen en de hoofdvraag hierdoor beantwoord worden. Hierbij werden citaten uit de interviews gehaald om de punten te benadrukken en het rapport interessant voor de lezer te houden.

De kwalitatieve gegevens die voortkwamen uit het diepte-interview werden gecodeerd en geanalyseerd aan de hand van het programma MaxQda. Dit is een programma dat geschikt is voor het analyseren van bijvoorbeeld interviews. Dit werd gedaan aan de hand van tekst die gecodeerd is in categorieën en thema's. In dit onderzoek is voornamelijk open gecodeerd.

Voor de beantwoording van de deelvragen is er voor iedere deelvraag apart geantwoord. De resultaten

hiervan worden per deelvraag gepresenteerd, uitgewerkt in paragrafen. Zoals in de beschreven aanpak is benoemd zijn de interviews kwalitatief afgenomen.

De gehouden interviews zijn verwerkt in de vorm van een woordelijk transcript. Het woordelijke transcript van de interviews zijn in een aparte bijlage gevoegd en worden niet openbaar gemaakt. De onderzoekpopulatie is een homogene groep. Dit is een onderzoeksgroep dat bestaat uit personen die op dezelfde manier en met de betrekking tot mijn onderzoek tot dezelfde categorie behoren, namelijk de boerenondernemers. Uiteindelijk is het de bedoeling dat door middel van dit onderzoek algemene uitspraken over de geïnterviewde groep gedaan kan worden bijvoorbeeld over hun algemene opinie, kennis of beleid wat anders moet. Zo kan er duidelijk geschetst worden wat er in de sector speelt.

3. Resultaten

In dit hoofdstuk worden per deelvraag de resultaten van de enquêtes en interviews getoond. Om privacyoverwegingen zijn de namen van de geïnterviewde personen vervangen door fictieve namen. Van de zeven ondernemers wordt hieronder een korte beschrijving gegeven.

- Respondent Hans: Man, 50 jaar oud, Veenendaal, 35 melkkoeien en 35 jongvee.
- Respondent Henk: Man, 62 jaar oud, Renswoude, 900 vleesvarkens en 15.000 biologische legkippen.
- Respondent Willem: Man, 58 jaar oud, Ede, 1680 kalveren.
- Respondent Jan: Man, 57 jaar oud, Rhenen, 900 kalveren.
- Respondent Stefan: Man, 61 jaar oud, Barneveld, 12.000 kippen en 700 kalveren.
- Respondent Thom: Man, 54 jaar oud, Barneveld, 13.000 kalveren.
- Respondent Hendrik: Man, 51 jaar oud, Ede, 2000 zeugen, 3200 geiten en 1100 kalveren.

3.1 Wat hebben agrarische bedrijven in de Foodvalley nodig aan regelgeving en beleid, om te kunnen blijven ondernemen als boer?

Alle zeven respondenten gaven aan ontwikkelingsruimte nodig te hebben om te kunnen blijven ondernemen als boer. Zo gaf respondent Hans aan: "Ruimte, daar zit denk ik voor een deel ook het stikstofprobleem. Ze moeten woningen bouwen, ze moeten grond hebben en ik denk dat we daarom aangevallen worden. De natuur moet groter worden, ze willen gewoon uitbreiding van de natuur, geen doelstelling vanuit Brussel per se. We moeten onderhouden wat er is en daar hoeft niet meer bij te komen." Ook respondent Jan gaf dit aan: "Het belangrijkste is ruimte, dat we genoeg ruimte houden, ruimte kun je heel ruim opvatten, ruimte is genoeg, voldoende grond en voldoende ruimte qua afstanden van natuur, woningbouw, industrie, wegen, ja noem het maar op hè. Maar dat is ook ruimte en iedereen zit gewoon aan die agrarische grond te trekken, iedereen wil, al die gemeentes, of in ieder geval hier in het midden van het land, de hele Vallei natuurlijk, je zult niet anders horen. Al die plaatsen, daar willen ze allemaal bouwen..." Dit wordt bevestigd door respondent Henk. Hij vult aan dat gemeentes in zijn beleving terughoudend moeten zijn: "Dat de gemeentes terughoudend moeten zijn om investeringswijzigingen toe te passen van agrarisch naar niet agrarisch. Om daarmee het agrarische gebied onnodig op slot te gaan zetten." Respondent Stefan noemde ook een belangrijk punt, namelijk: "Voor bestemmingsplannen zie je gewoon dat de bedrijven extensiever worden. Eigenlijk is er meer ruimte nodig dus zouden de bouwblokken in de bestemmingsplannen ook groter moeten. Nu moet je compact bouwen op je bestemmingsvlak. Als je je kippen buiten hebt lopen en nog met brandveiligheid en met andere dingen rekening moet houden, heb je steeds meer ruimte nodig. De stallen zet je niet meer heel strak tegen elkaar aan. Dus dan heb je ook een groter bouwvlak nodig. Daar zou de gemeente wat flexibeler mee om moeten gaan."

Ten tweede blijkt uit de interviewresultaten dat de agrariërs behoefte hebben aan duidelijke regelgeving met betrekking tot onder andere de uitstoot. Zo gaf respondent Stefan het volgende aan: "Ik zelf vind dat je gewoon de stikstof en fijnstof, die moeten in de stallen opgevangen worden en niet uitgestoten worden. Dat moet als sector een doel zijn voor de toekomst. Zo min mogelijk uitstoot uit de stallen. En dat is techniek, daar zijn die bedrijven gewoon voor nodig. Bijvoorbeeld Wageningen." Als respondent Stefan gelijk heeft om in de toekomst de uitstoot te beperken tot in de stal, zullen deze problemen niet meer van belang zijn. Respondent Hendrik kaartte het volgende aan: "Dus we hebben eigenlijk nodig dat de Raad van State binnen een week beslist op een bezwaar, want wat zie je nu nog wel eens, dat mensen denken van verrek tegenhouden gaat niet maar vertragen voorlopig wel een paar jaar. Als je vandaag een vergunning wilt hebben moet je al geen haast hebben want dan sloop je je eigen. Dat werkt natuurlijk in principe niet. Want eigenlijk moet je zelf een jaar of vijf vooruitkijken en dat is veel te lang." Uit de analyse

van de enquête blijkt dat de agrariërs het meeste worden belemmerd door het beleid 'stikstof' en 'ruimte'. Stikstof wordt door 32% van de agrariërs aangegeven als beleid dat een grote rol speelt voor hun bedrijf en ruimte door 28% van de agrariërs (zie figuur 4 in bijlage 4).

Ten derde gaven drie van de zeven ondernemers aan waardering en samenspraak te missen, terwijl dit in hun ogen wel nodig is om te blijven ondernemen. Zo noemde respondent Hans: "Een heleboel goodwill nodig te hebben vanuit politiek Den Haag, daar begint het mee, die bepalen uiteindelijk de regels". Respondent Henk gaf aan: "Constructief meedenken met omstandigheden waar je als agrariër mee te maken hebt. Dus dat je niet over maar met agrariërs praat. Dus dan kan je ook meer bereiken wederzijds in plaats van dat je dingen opgelegd krijgt van zo en zo moet je het gaan doen." Ook gaf respondent Thom aan: "Ik denk dat ze liever van de boeren af willen." Dit is opvallend, want dit heeft ook met vertrouwen te maken. Respondent Hendrik wist als aan te vullen dat hij het vertrouwen mistte. Zo gaf hij het volgende aan: "Kijk, uiteindelijk ben ik maar voor een ding bang en dat is de overheid. Want die kunnen nog wel eens onverwachte dingen doen en hoe hoger in de politiek, hoe minder vertrouwen. Plaatselijk heb ik nog wel vertrouwen, provinciaal wordt minder en in Den Haag is het droevig." Wat opvallend is, is dat de respondenten aangeven geen waardering te voelen en samenspraak met de overheid of gemeente te missen.

Daarnaast is opvallend dat zes van de zeven respondenten aangaven dat er meer agrariërs in de politiek of gemeenteraad zouden moeten gaan om hun stem te laten horen. Daarbij zei Henk: "Een dingetje misschien wel, volgend jaar zijn er weer gemeenteraadsverkiezingen en het zou heel goed zijn dat er veel meer jongeren vanuit de visie van agrarisch zich willen inzetten in de politiek, maakt niet direct uit welke kleur, maar om de verantwoordelijkheid te gaan willen nemen. Ja, want nu wordt er heel veel over de sector beslist puur alleen omdat er vanuit de sector niemand bereid is om daar maar enigszins bemoeienis in te willen hebben. En daardoor laat je heel veel kansen liggen." De respondenten benoemden steeds de politiek en de gemeenteraad. Het is erg belangrijk voor agrariërs dat hier ook mensen met agrarische kennis van zich laten horen.

Ten vijfde gaven drie van de zeven ondernemers aan dat het ook met financiële belangen te maken heeft. Zo gaf respondent Henk aan: "Een boven-kostprijsvergoeding voor de producten. Dat je in ieder geval op kostprijs niveau zit te werken want dan kom je veel verder. En dat zou voor sommigen deels kunnen door regionale afzet maar dat is niet voor iedereen weggelegd." Respondent Willem vulde aan: "De kostprijs is hoog in Nederland, de grond is hartstikke duur..." Respondent Thom gaf aan dat de financiële onzekerheid hem dwars zat. Zo noemde hij: "Nou dat is de onzekerheid en uh het financiële plaatje naar de overheid dat ze ons liever kwijt zijn dan rijk. Maar het investeringsproces wordt steeds lastiger denk ik." Hieruit blijkt dat agrarische bedrijven in de Foodvalley meer financiële zekerheid nodig hebben om te kunnen blijven ondernemen als boer.

Samengevat is het belangrijk dat de agrariërs ontwikkelingsruimte hebben. Daarnaast werden waardering, samenspraak en het financiële aspect veelvuldig genoemd. Ook kwamen de thema's vertrouwen en uitstoot naar voren. Ook kan worden geconcludeerd dat agrariërs het belangrijk vinden dat mensen met agrarische kennis van zich laten horen in de politiek en de gemeenteraad.

3.2 Wat zijn de belangrijkste redenen dat agrarische bedrijven in de Foodvalley stoppen?

Uit de analyse van zowel de enquêteresultaten als de interviewopbrengsten blijkt dat vergrijzing van de sector en het ontbreken van een familiale opvolger een belangrijke reden is om te stoppen met het agrarische bedrijf in de Foodvalley. Zo benoemden 6 van de 7 respondenten dit als reden om te stoppen. Respondent Stefan ziet dit zelfs als de belangrijkste reden waarom agrariërs stoppen.

Ten tweede wordt naast het ontbreken van een familiale opvolger door 4 van de 7 respondenten

financiering aangegeven als belangrijke reden om te stoppen met het agrarische bedrijf. Zo gaf respondent Hans aan: "De opbrengstprijs is gewoon veel te laag en het risico te groot". Respondent Tom koppelt het gebrek aan financiën ook aan de investering. Zo gaf hij aan: "De investering die ze moeten doen, maakt dat het lastiger wordt om een financiering rond te krijgen denk ik. Vooral oudere bedrijven en bedrijven die achterstallig onderhoud hebben en misschien dat de banken ook wel zeggen van jongens we stoppen ermee, klaar." Respondent Stefan voegt hieraan toe dat agrariërs het financieel altijd wel moeilijk en lastig hebben gehad, maar dat ze eigenlijk bijna nooit failliet gaan. Ook uit de analyse van de enquêteresultaten is gebleken dat financiering een reden is om te stoppen met het agrarische bedrijf.

Ten derde blijkt uit de analyse van de enquête dat de respondenten gemiddeld weinig waardering ervaren voor hun beroep vanuit de overheid en de samenleving. Op een schaal van 0 tot 10 is dit gemiddeld een 5,3 (zie figuur 5 in bijlage 4). Respondent Hans bevestigt dit: "Nou ja, hoe moet ik het zeggen, het is nou geen eer meer om boer te zijn hoor. Puur omdat je gewoon de grote boosdoener bent, makkelijk zat. Wij doen het. Iedereen kan doen en laten wat hij wil maar wij doen het. Wij veroorzaken het drama".

Daarnaast blijkt uit de enquêteresultaten dat agrariërs vertrekken uit de Foodvalley doordat ze niet voldoende ruimte hebben. Ook werd de hogere leeftijd van de ondernemers en financiële zorgen en moeilijkheden aangegeven als belangrijke punten om te stoppen.

Ten vijfde speelt voor ondernemers ook een veranderend omgevingsperspectief een rol bij het stoppen met het agrarische bedrijf. Zo kaartte respondent Jan aan dat er aan de overkant van de weg, bij zijn bedrijf, wel vijftienhonderd huizen gepland staan om te bouwen. Het is nog de vraag hoe snel ze deze woningplannen willen gaan realiseren. Naar zijn mening is het doel nu alleen maar agrarische bedrijven weg te werken. Hierdoor biedt de locatie onvoldoende ontwikkelruimte.

Tenslotte wordt schaalvergroting benoemd als reden om te stoppen met het agrarische bedrijf. Zo benoemd respondent Stefan: "Ja ze stoppen wel maar het aantal dieren wordt natuurlijk niet minder he, schaalvergroting zet natuurlijk wel door."

Samengevat stoppen agrarische bedrijven in de Foodvalley wegens de vergrijzing en het ontbreken van een opvolger, tekort aan financiën, gebrek aan waardering met de daar bijkomende eisen, veranderend omgevingsperspectief en schaalvergroting.

3.3 Wat zijn de belangrijkste redenen dat agrarische bedrijven in de Foodvalley doorgaan met ondernemen?

Ten eerste benoemden de respondenten als belangrijke reden om door te gaan de gunstige ligging van de Foodvalley met veel landbouwgrond. Zo benoemd respondent Willem: "De grond is goed hier. En van ouds is hier al best veel vee. Je hebt een generatie hier zitten vergroten. En je hebt natuurlijk boeren die alleen maar groter zijn geworden en alleen maar bedrijven hebben opgekocht. Zo zitten er een paar grote ondernemers in dit gebied. Bij die grote boeren komt vaak een hoop geld binnen." Respondent Tom kaart aan dat de regio Foodvalley over veel toekomstbestendige bedrijven beschikt. "Dat zijn vaak jongere bedrijven met toekomst. Grotere bedrijven, uh die rendabel en technisch financieel goed kunnen draaien denk ik". Respondent Stefan ziet het als voordeel dat de Foodvalley beschikt over gemeentes die allemaal hun best doen om boeren te behouden. Ze willen het belang van boeren, het bedrijfsleven en het onderwijs inzien. Wel plaatst hij hierbij een kritische vraag of het landelijk gezien uitmaakt of je in de Foodvalley zit of niet. Hij gaf aan dat de regio Foodvalley in ieder geval wel heel belangrijk is.

Ten tweede blijkt uit de analyse van de enquêteresultaten dat agrarische ondernemers willen blijven gezien hun leeftijd. De ondernemers willen op hogere leeftijd niet nog vertrekken of verplaatsen. Daarnaast willen zij dit ook niet vanwege sociale binding en familiale omstandigheden. Het zijn familiebedrijven waar

generaties lang het vak is uitgeoefend. Ook is veel familie in de omliggende gebieden gesetteld.

Ten derde is in de regio Foodvalley veel kennis geconcentreerd. Dit is voor agrarische boeren ook een belangrijke reden om door te gaan met ondernemen. Zo benoemt respondent Stefan: "Veel boeren, veel voerfabrieken, scholen en veel kennis". Ook gaf hij aan dat er subsidie naar de regio Foodvalley gaat om het onderwijs en bedrijfsleven te helpen met onder andere de emissie beperkingen. Ook respondent Thom benoemt dit: "Maar je ziet hier wel veel bouwbedrijven, inrichtingsbedrijven, kalverhouders, scholen et cetera".

Ten vierde valt bij de analyse van de interviewopbrengsten op dat zes van de zeven respondenten passie en mentaliteit aangegeven als reden om door te gaan met ondernemen. Zo gaf respondent Willem het volgende aan: "Het zijn hier wel vooral harde werkers en dat heb je op Urk ook en in Volendam bijvoorbeeld. Dus ze willen hier wel vooruit natuurlijk". Ook respondent Thom gaf dit aan. Respondent Hendrik denkt dat het komt omdat agrariërs het van de positieve kant bekijken. "Er zijn gewoon ondernemers die zien het gewoon zitten en zien ook altijd kansen. Kijk je kan natuurlijk altijd praten van de negatieve kant en van de positieve kant. Een stuk realisme is altijd wel slim. Maar de mensen die doorgaan maken vaak belangrijke keuzes, en ook vlijmscherp, dus of ze gaan door met biologisch of ze gaan echt voor intensief." Uit bovenstaande kan geconcludeerd worden dat de ondernemersmentaliteit en het doorzettingsvermogen voor de agrariërs in de Foodvalley een belangrijke reden vormt om door te gaan met ondernemen.

Samengevat gaan agrarische bedrijven in de Foodvalley door met ondernemen door de gunstige ligging met veel landbouwgrond, familiale omstandigheden, de vele kennis die er is geconcentreerd en de passie en mentaliteit van de agrariërs.

3.4 Welke rol kan locatieruil (wissel) spelen in het voortzetten van agrarische bedrijven binnen de Foodvalley?

Uit de analyse van de interviewresultaten blijkt dat vijf van de zeven ondernemers het slim vonden om, mocht het nodig zijn, mee te werken aan een locatieruil. Eén ondernemer zag hier geen waarde in en wilde hier niet aan meewerken mocht het daadwerkelijk zo ver komen. Respondent Henk vond het een slim idee, maar zou er zelf waarschijnlijk niet zo snel aan meewerken. Dit met de volgende reden: "Het ligt aan de persoon, zelf geen behoefte aan. Wil in de regio blijven net als mijn zoon. Wel een mooie oplossing als beide partijen ervoor open staan". Respondent Hans gaf aan: "Dan moet je dus twee partijen hebben die ervoor open staan, dan is het slim, dan is het alleen maar tactisch, makkelijk zat. Dan moet je het eigenlijk niet naar de gemeente laten gaan of weet ik wie het in zou willen pikken, je moet eigenlijk proberen de stikstof binnen de landbouw te houden. Die stikstof die de landbouw kwijtraakt komt nooit meer terug". Respondent Jan gaf een gelijkwaardige reactie: "Dan houd je stikstofvergunningen ook gewoon in de agrarische sector". Respondent Stefan zei: "Het stikstofprobleem kan worden opgelost. De techniek gaat het oplossen. We kunnen wel denken dat wij het op kunnen lossen. Op een gegeven moment wordt stikstof uit de lucht gehaald, dat wordt opgelost."

Respondent Willem vertelde in het interview: "Naja dat ruilen met elkaar gebeurt toch al wel een beetje, want een boer die verkeerd zit, die zit toch al wel een beetje te kijken naar een andere locatie waar hij heen kan. Het wordt bepaald door hoe je wekomt op de plek zeg maar. Als je het gewoon voor normaal geld moet verkopen wordt het wel een moeilijke situatie ja. Maar het recht op de oude plek gaat weg natuurlijk. Onze buurman is ook weggegaan. De milieuvergunning konden ze niet meer meerekenen en bij ons wel weer ja. Dus ja dat verschilt ook weer. Het is allemaal cijferwerk joh".

Respondent Hendrik vond het slim maar gaf ook een keerzijde van dit aspect en vertelde: "Volgens mij is daar niks mis mee en moet je dat gewoon doen. Wetend dat de een er anders in zit dan de ander. Maar

het is niet louter zakelijk. Als jij natuurlijk al de vijfde generatie bent en ze zeggen van joh hoepel jij eens ff lekker op. We hebben 5 km verderop een schitterende locatie. Maar daar gaat het die man of vrouw het niet hard om.” Ook gaf respondent Hendrik een oplossende verklaring: “Ik vind het lastig, want hoever moet je daar nu in gaan. Kijk natuurlijk is er ergens een grens. Maar zijn er dan inderdaad geen mogelijkheden om die mensen te laten zitten en dan toch de schade te beperken? Als het gaat over stikstof in dit geval. Kunnen we dan niet iets verzinnen om het stikstof zwaar te reduceren tot bijna niks?”

Uit de enquêteresultaten blijkt dat 64% van de gevraagde ondernemers de afgelopen vijf jaar geen veranderingen hebben doorgevoerd (zie figuur 6 in bijlage 4). Het overgrote deel, namelijk 92%, is nog wel in staat om door te gaan met ondernemen (zie figuur 7 in bijlage 4). Van de ondernemers is 43% bereid mee te werken aan een ruil of verhuizing (zie figuur 8 in bijlage 4). Uit de interviewresultaten blijkt dat 5 van de 7 respondenten (71%) bereid is mee te werken aan een eventuele ruil of verhuizing.

Samengevat vinden het merendeel (namelijk 71%) van de respondenten die meewerkten aan dit onderzoek het slim om mee te doen aan een eventuele ruil. Daarnaast denken twee van de zeven respondenten dat de stikstofproblematiek wordt opgelost en niet meer uitgestoten gaat worden in de natuur. Dat zou het probleem ook oplossen.

4. Discussie

In dit hoofdstuk wordt eerst kort de doelstelling benoemd van het onderzoek. Daarna wordt de onderzoeksmethode gereflecteerd. Vervolgens worden de resultaten uit het vorige hoofdstuk geïnterpreteerd, vergeleken met de literatuur en wordt de reikwijdte van de resultaten besproken.

4.1 Doelstelling onderzoek

Het doel van dit onderzoek is een beeld te krijgen van de belangrijkste redenen van boerenondernemers om te stoppen met hun bedrijf in de Foodvalley en hoe potentieel gezonde bedrijven in deze regio behouden kunnen blijven. Door dit onderzoek krijgen adviseurs een duidelijk beeld van de behoefte van de agrariërs in de Foodvalley.

4.2 Reflectie methodiek

Hieronder zal de methodiek worden gereflecteerd. Bij het specialistenveld is er gekeken naar soortgelijke vragen als voor de agrariërs. Om goede vragen aan de agrariërs te stellen is ervoor gekozen om eerst beleidsmedewerkers te interviewen. Dit is van waarde om zo de resultaten beter te kunnen analyseren en omdat zij veel voorkennis hebben van wat er speelt in de agrarische sector. De vragen aan de beleidsmedewerkers zijn gebruikt voor het vooronderzoek en zijn in de inleiding verwerkt. Enkele vragen die gesteld zijn in de interviews met beleidsmedewerkers zijn in bijlage 1 van dit rapport vermeld.

De enquête is uitgezet voor 750 personen. Dit is mogelijk gemaakt aan de hand van het klantenbestand van Van Westreenen en door het gebruik van Facebook en LinkedIn. De enquête voor de agrariërs is in totaal 40 keer ingevuld. Het was, zoals in de methode beschreven, wenselijk dat er ongeveer minimaal 250 mensen de enquête invulden (*Steekproefcalculator*, 2021). Vanaf dat moment waren de resultaten representatief. Dit is een beperking van het onderzoek. Daarnaast is er bij zeven agrariërs een diepte-interview afgenomen. Deze agrariërs hadden ook de enquête ingevuld en hadden hierin aangegeven open te staan voor de afname van een interview. Van de zeven agrariërs die meewerkten aan het interview wilde er één agrariërs binnen afzienbare tijd stoppen met zijn onderneming. Er waren geen andere ondernemers die wilden stoppen. Met betrekking tot het doel van dit onderzoek, onder andere het in beeld krijgen van redenen van agrariërs om te stoppen, was dit een gering aantal. Wanneer het tijdsbestek van het onderzoek langer zou zijn geweest, zouden er meer interviews afgenomen zijn met agrariërs, gemeenten en provincies om zo meer vergelijkingsmateriaal te verkrijgen. Echter hoeft dit niet per definitie te betekenen dat de resultaten daardoor veranderen. Wel vergroot het de betrouwbaarheid van het onderzoek.

Daarnaast kan worden geconcludeerd dat de enquête niet door iedereen correct is geïnterpreteerd. Er zijn bijvoorbeeld meerdere antwoorden ingevuld, terwijl dit niet altijd de bedoeling was. Dit had kunnen worden voorkomen door duidelijk te vermelden dat er maar één antwoord ingevuld mocht worden.

Ook is opvallend dat het overgrote deel van de mensen die de enquête hebben ingevuld man is, namelijk 89% (zie figuur 1 in bijlage 4). Dit kan meespelen in de uitkomsten van het onderzoek. Wellicht kijken vrouwen anders tegen het behoud van potentieel gezonde bedrijven in de Foodvalley aan dan mannen. Het grootste gedeelte dat de enquête had ingevuld waren kalverhouders (41%), gevolgd door melkveehouders (23%) en pluimveehouders (20%) (zie figuur 3 in bijlage 4). Voor een representatief onderzoek was het mooi geweest wanneer het percentage van deze sectoren gelijkwaardiger was verdeeld.

4.3 Reflectie onderzoeksresultaten

Benoemd moet worden dat sommige interviewvragen voor enkele agrariërs moeilijk te beantwoorden waren. Dit vanwege de emotionele lading die gebeurtenissen uit het verleden hadden gehad. Ze moesten terugdenken aan de tijd van vroeger toen er minder wetten en regels waren. Er kwamen bijvoorbeeld

ineens emoties naar boven, die lange tijd waren weggestopt. Ondanks deze emotionele lading konden de agrariërs alle vragen beantwoorden.

Hieronder zullen de onderzoeksresultaten per deelvraag worden vergeleken met de uitkomsten van de literatuur. Opvallend is dat er veel onderzoeksresultaten overeenkomen met de bestudeerde literatuur. Echter zijn er ook verschillen zichtbaar. Deze overeenkomsten en verschillen zullen hieronder worden beschreven.

Deelvraag 1: Wat hebben agrarische bedrijven in de Foodvalley nodig aan regelgeving en beleid, om te kunnen blijven ondernemen als boer?

De eerste deelvraag van dit onderzoek ging over wat agrarische bedrijven in de Foodvalley nodig hebben aan regelgeving en beleid om te kunnen blijven ondernemen als boer. Uit de analyse van de onderzoeksresultaten blijkt dat alle zeven respondenten aangaven ontwikkelingsruimte nodig te hebben als belangrijkste punt om te kunnen blijven ondernemen als boer. Ook Wagteveld, (z.d.) geeft aan dat de hoge ruimtedruk een nadelige factor is voor de Foodvalley. Ook blijkt uit de onderzoeksresultaten dat veel ondernemers last hebben van de ruimtedruk die op hen afkomt in de vorm van woningbouw en bedrijventerreinen. Ook blijkt volgens Gies et al (2020) dat het gebied rondom de Veluwe moeilijker kunnen uitbreiden of kunnen groeien en de ontwikkelingsruimte dus schaars is.

Volgens Ingram en Kirwan (2011) zijn financiële redenen, klimaatverandering en de regelgeving van bedrijven tegen Natura-2000 gebieden redenen waarom agrariërs genoodzaakt zijn hun bedrijf te beëindigen. Volgens Geerling-Eiff en Van der Meulen (2008) zijn vooral financiële tegenvallers, verkeerde investeringen, slechte prijzen en/of ziektes de grootste redenen om te stoppen. Ook kan er een financiële afweging zijn dat grondprijzen stijgen en verkoop veel oplevert.

Ook maatregelen om klimaatverandering tegen te gaan zoals bijvoorbeeld beperking van CO₂-uitstoot en methaangassen, maken dat bedrijven moeilijk of onmogelijk op de bestaande plek voortgezet kunnen worden volgens Ingram en Kirwan (2011). Een opvallende uitspraak was van respondent Stefan. Stefan noemde specifiek de uitstoot: "Ik zelf vind dat je gewoon de stikstof en fijnstof, in de stallen op moet vangen en niet uitgestoten worden. Dat moet als sector een doel zijn voor de toekomst. Zo min mogelijk uitstoot uit de stallen. En dat is techniek, daar zijn die bedrijven gewoon voor nodig. Bijvoorbeeld Wageningen." Dit citaat spreekt de literatuur van Ingram & Kirwan (2011) tegen. Als respondent Stefan gelijk heeft om in de toekomst de uitstoot te beperken tot in de stal, zullen deze problemen niet meer van belang zijn

Deelvraag 2: Wat zijn de belangrijkste redenen dat agrarische bedrijven in de Foodvalley stoppen?

Deelvraag 2 ging over de belangrijkste redenen voor agrarische bedrijven in de Foodvalley om te stoppen met ondernemen. Volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek (2021b) heeft bijna de helft van alle ruim 50.000 agrarische bedrijven in Nederland in 2020 een bedrijfshoofd van 55 jaar of ouder. Vergrijzing van de sector en het in veel gevallen ontbreken van een familiale opvolger is dan ook een belangrijke ontwikkeling waardoor een deel van de bedrijven verdwijnt zo gaf Wolters en Schuite (2002) aan. Ook White (2012) erkent dit. Ook de respondenten erkennen dit. Zes van de zeven respondenten gaven aan dat de belangrijkste reden is dat agrarische bedrijven stoppen vergrijzing is en dat er veelal geen familiale opvolger is om het bedrijf over te nemen.

Het onderzoek van Geerling-Eiff en Van der Meulen (2008) beschrijft dat het tekort aan financiën één van de redenen is waarom agrariërs stoppen. Financiële tegenvallers, verkeerde investeringen, slechte prijzen en/of ziektes. Dit is terug te zien in de praktijk zo blijkt uit de analyse van de interview opbrengsten. Ondernemers geven aan te stoppen vanwege de financiën.

Ook benoemen Geerling-Eiff en Van der Meulen (2008) dat een agrariër kan stoppen vanwege persoonlijke redenen. Bijvoorbeeld wegens het toe zijn aan een andere uitdaging of het moeten stoppen als gevolg van

ziekte, scheiding, overlijden of arbeidsongeschiktheid. Hoewel deze redenen niet benoemd werden tijdens de interviews met de respondenten, blijkt uit de analyse wel dat er persoonlijke redenen zijn om te stoppen. Dit heeft voornamelijk te maken met het gebrek aan waardering. Uit de analyse van de enquête blijkt dat op een schaal van 0 tot 10 de ondernemers gemiddeld een 5,3 ervaren als waardering van hun beroep. Zo bevestigt respondent Hans dit: “Nou ja, hoe moet ik het zeggen, het is nou geen eer meer om boer te zijn hoor. Puur je bent gewoon de grote boosdoener makkelijk zat. Wij doen het. Iedereen kan doen en laten wat ie wil maar wij doen het. Wij veroorzaken het drama”.

Daarnaast benoemen Geerling-Eiff en Van der Meulen (2008) dat een agrariër ook kan stoppen vanwege een veranderend omgevingsperspectief, bijvoorbeeld verandering van het bestemmingsplan of de locatie van het bedrijf die de ondernemer te veel beperkt in zijn mogelijkheden. Door verschillende partijen en instanties wordt vanuit verschillende belangen en interesses gekeken naar het agrarisch gebied en de agrarische gronden. Zo wordt de regio Foodvalley inmiddels beschouwd als een overloopegebied van de Randstad. Dit betekent dat er daarom ook een groeiende vraag is naar woningen en woningbouw in dit gebied om het groeiende aantal huishoudens te kunnen huisvesten zo noemde Wagteveld (z.d.). Dit is voor sommige agrariërs dus ook een reden om te stoppen. Zo ook voor respondent Jan. Hij gaf aan dat er aan de overkant van de weg, bij zijn bedrijf, wel vijftienhonderd huizen gepland staan om te bouwen. Het is nog de vraag hoe snel ze deze woningplannen willen gaan realiseren. Naar zijn mening is het doel nu alleen maar agrarische bedrijven weg te werken. Hierdoor biedt de locatie onvoldoende ontwikkelruimte aldus Jan.

Daarnaast heeft de agrarische sector te maken met vermindering van het aantal bedrijven en arbeidskrachten en tegelijk schaalvergroting van blijvende bedrijven. Ook is er een sterke groei te zien van de arbeidsproductiviteit en tot slot een verschuiving naar minder grondgebonden productierichtingen aldus Bruchem et al (2008). Opvallend is dat niemand van de respondenten aangaf last te hebben van te weinig arbeidskrachten in de sector.

Volgens Moerkerken en Smit (2016) is de wereldwijde klimaatproblematiek – gesproken wordt ook over *klimaatverandering* – hierin ook een factor van belang. Waarden als duurzaamheid, biodiversiteit en natuurbeheer spelen bij het kunnen doorgaan of moeten stoppen van bedrijven een belangrijke rol. Ook dit werd door geen van de respondenten aangegeven als reden om te stoppen.

Deelvraag 3: Wat zijn de belangrijkste redenen dat agrarische bedrijven in de Foodvalley doorgaan met ondernemen?

In de derde deelvraag drie is de vraag gesteld wat de belangrijkste redenen zijn voor agrarische bedrijven in de Foodvalley om door te gaan met ondernemen. De ondernemers die hun bedrijf willen voortzetten maken de meeste kans daarop als hun bedrijf op een goede locatie gelegen is. Bij een goede locatie moet er kans zijn op uitbreiding aldus Bossenbroek en Vught vanuit het interview op 5 oktober 2021. De regio Foodvalley beschikt ten eerste over veel landbouwgrond. In de regio is ongeveer 70.000 hectare grond, waarvan 29.000 hectare, dus 42% van de grond, gebruikt wordt als landbouwgrond aldus Gies et al (2020). Dat deze regio zo belangrijk is komt mede doordat er, in vergelijking met andere regio's, veel kennis is geconcentreerd vertelde Arjan Bossenbroek en Simone van Vught in het interview. Onder andere Wageningen University Research en een agrarische mbo-school in Barneveld die veel gekwalificeerde arbeidskrachten opleidt. Ook zijn er veel toeleveranciers en verwerkende bedrijven wat deze regio enorm sterk maakt, zo kwam naar voren in een interview met Arjan Bossenbroek van de gemeente Barneveld (5 oktober 2021) en Simone van Vught, beleidsmedewerkster van de gemeente Putten (5 oktober 2021). Ook zijn er in de regio Foodvalley veel samenwerkingsverbanden in foodbedrijven voor kalveren, eenden, kippen, varkens, geiten en ook melkvee. Verder zijn er veel stalinrichtingsbedrijven, luchtwassersysteembedrijven en toeleveranciers, te denken valt aan bijvoorbeeld opfokbedrijven. Dit maakt het gebied aantrekkelijk. De hierboven genoemde redenen om door te gaan, werden ook benoemd in de interviews. Zo gaf respondent Thom aan: “Maar je ziet hier wel veel bouwbedrijven, inrichtingsbedrijven, kalverhouders, scholen et cetera”.

Ook is het belangrijk dat agrarische bedrijven in de regio aanwezig blijven om verloedering van het landschap tegen te gaan zo benoemde Gies et al (2020). Dit wordt door de respondenten niet benoemd als reden om door te gaan met ondernemen. Wat door één respondent wel wordt aangekaart als reden om door te gaan is dat er veel toerisme in de omgeving is. Door als agrariër te verbreden door een bed and breakfast of landwinkel bijvoorbeeld, is het haalbaar door te gaan.

Deelvraag 4: Welke rol kan locatieruil (wissel) spelen in het voortzetten van agrarische bedrijven binnen de Foodvalley?

De laatste deelvraag ging over welke rol locatieruil (wissel) speelt in het voortzetten van agrarische bedrijven in de Foodvalley. Problemen bieden echter vaak ook weer kansen. Daarbij kan worden gedacht aan het matchen van boeren met onvoldoende ontwikkelruimte die toch willen doorgaan, aan boeren op een goede locatie die willen stoppen met hun bedrijf, bijvoorbeeld omdat ze geen opvolger binnen de familie hebben. Daarbij zijn nadrukkelijk ook jonge startende ondernemers in beeld noemde Ingram en Kirwan (2011).

Volgens Ingram en Kirwan (2011) kan het effect van een vorm van interventie van buiten, doorgaans de overheid, zoals opkoopregelingen en subsidies, sterk in twijfel worden getrokken. Dat hier in de meeste gevallen de markt zijn werk moet doen is nog steeds relevant, aldus Ingram en Kirwan (2011). Oplossingen voor een goede bedrijfsovername kunnen oudere landbouwers financiële zekerheid en emotionele stabiliteit bieden, wat van cruciaal belang wordt geacht voor het welslagen van een proces van goede bedrijfsopvolging aldus Rech et al., 2021.

Toch blijkt uit de resultaten van de enquête en de interviews dat veel ondernemers het slim vonden om te matchen met een betere locatie maar toch wel heel erg gehecht zijn aan hun ouderlijk bedrijf. Dit komt bijvoorbeeld doordat er al generaties lang dezelfde familie op het bedrijf onderneemt. Dit maakt het lastig voor de ondernemers om naar een andere locatie te moeten verplaatsen. Zo vond respondent Hendrik het slim, maar gaf ook een keerzijde van dit aspect en vertelde: "Volgens mij is daar niks mis mee en moet je dat gewoon doen. Wetend dat de een er anders in zit dan de ander. Maar het is niet louter zakelijk. Als jij natuurlijk al de vijfde generatie bent en ze zeggen van joh hoepel jij eens ff lekker op. We hebben 5 km verderop een schitterende locatie. Maar daar gaat het die man of vrouw het niet om."

"Op een gegeven moment wordt stikstof uit de lucht gehaald, dat wordt opgelost." Aldus respondent Hendrik. Met het oog op klimaat zou dit de gedachte van Ingram & Kirwan, 2011 tegenspreken om in de toekomst meer natuur inclusief agrarisch ondernemerschap na te streven waarin meer biodiversiteitsdoelstellingen worden toegepast. Dit zou een steeds belangrijkere rol spelen. Ook in Nederland wordt dat steeds belangrijker gevonden volgens Westerink et al., 2021. Maar dit zou uiteindelijk betekenen, wanneer de stelling van Hendrik over de reductie van stikstof en fijnstof klopt, dat hier minder aan gedaan hoeft te worden omdat het uiteindelijk zichzelf oplost.

4.3 Reikwijdte resultaten

Uit de antwoorden op de enquête en de interviews bleek dat de grootste belemmering volgens agrariërs de minimale ontwikkelingsruimte in het gebied De Foodvalley is. Dit hangt samen met gemeentelijk en provinciaal beleid of juist het ontbreken daarvan, de financiële onzekerheid en de onwetendheid over de vele regels die er momenteel zijn waarin men niet of nauwelijks overzicht meer heeft. Dit resultaat is in overeenstemming met de verwachting met het onderzoek van Geerling-Eiff & Van der Meulen (2008) dat veranderingen van het bestemmingsplan of de locatie van het bedrijf de ondernemer te veel beperkt in zijn mogelijkheden aldus het onderzoek van Geerling-Eiff & Van der Meulen (2008).

Aan het resultaat van de interviews en de enquête ligt mogelijk ook ten grondslag dat waardering en samenspraak mist bij de agrariërs waardoor een stukje samenspraak wat betreft ontwikkelingsruimte

richting politiek, omgeving en de gemeente mist. Dit zou ook deels weer ten grondslag kunnen liggen met het feit dat er weinig agrariërs in de politiek of gemeenteraad zitten. Het merendeel van de agrariërs gaf in de interviews aan dat er meer agrariërs de politiek in moesten.

Vervolgonderzoek

In een eventueel vervolgonderzoek zou men meer respons moeten krijgen van agrarische ondernemers om de betrouwbaarheid en de validiteit te verhogen. Wegens tijdgebrek zijn er niet meer dan zeven agrarische ondernemers geïnterviewd. Ook zou het voeren van gesprekken met meer beleidsmedewerkers een waardevolle toevoeging zijn in een eventueel vervolgonderzoek. Na dit onderzoek ligt de vraag nog open hoe locatieruil in de praktijk goed vorm kan worden gegeven. Daar zal meer onderzoek naar gedaan moeten worden.

5. Conclusie

Het doel van het onderzoek is om erachter te komen wat er speelt in de agrarische sector, wat de behoefte van de agrariër in deze regio is en om erachter te komen hoe potentieel goede veehouderijlocaties behouden kunnen blijven voor de veehouderij. Hiervoor zijn er kwantitatieve enquêtes uitgezet, met een respons van 40. Daarnaast zijn er kwalitatieve interviews gehouden onder zeven bedrijven die allemaal gevestigd zijn in de Foodvalley. De resultaten moeten ertoe leiden om potentieel goede veehouderijlocaties te kunnen behouden voor de veehouderij in de regio Foodvalley. Het is een warrige tijd waarin veel gebeurt qua regelgeving, opkoopregelingen, stikstof et cetera. Uiteindelijk kan dit rapport er hopelijk aan bijdragen dat de leegstand in de Foodvalley kan worden voorkomen en agrarische bedrijven behouden blijven.

Om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden zijn er vier deelvragen opgesteld. De eerst deelvraag luidt als volgt: Wat hebben agrarische bedrijven in de Foodvalley nodig aan regelgeving en beleid, om te kunnen blijven ondernemen als boer? Uit de resultaten blijkt dat de hoge ruimedruk een grote nadelige factor is voor de Foodvalley. Door verschillende partijen en instanties wordt vanuit verschillende belangen en interesses gekeken naar het agrarisch gebied en de agrarische gronden. Zo wordt de regio Foodvalley inmiddels beschouwd als een overlooptgebied van de Randstad. Iedere respondent waar het interview mee is gehouden gaf aan ontwikkelingsruimte nodig te hebben als belangrijkste punt om te kunnen blijven ondernemen als boer. Daarnaast gaven drie van de zeven ondernemers aan waardering en samenspraak te missen vanuit de samenleving en de politiek.

De tweede deelvraag is als volgt: Wat zijn de belangrijkste redenen dat agrarische bedrijven in de Foodvalley stoppen? Uit de resultaten blijkt dat vergrijzing van de sector en het ontbreken van een familiale opvolger een belangrijke reden is voor het stoppen van agrarische bedrijven in de Foodvalley. Ook wordt naast het ontbreken van een familiale opvolger financiering als belangrijke reden aangegeven om te stoppen met het agrarische bedrijf.

De derde deelvraag luidt als volgt: Wat zijn de belangrijkste redenen dat agrarische bedrijven in de Foodvalley doorgaan met ondernemen? De ondernemers die hun bedrijf willen voortzetten maken de meeste kans als hun bedrijf op een goede locatie gelegen is. Bij een goede locatie moet er kans zijn op uitbreiding aldus Bossenbroek en Vught (persoonlijke communicatie, 5 oktober 2021). De regio Foodvalley beschikt ten eerste over veel landbouwgrond. In de regio is ongeveer 70.000 hectare grond, waarvan 29.000 hectare, dus 42% van de grond, gebruikt wordt als landbouwgrond (Gies et al., 2020). Dat deze regio zo belangrijk is komt mede doordat er, in vergelijking met andere regio's, veel kennis is geconcentreerd. Onder andere Wageningen University Research en een agrarische mbo-school in Barneveld die veel gekwalificeerde arbeidskrachten opleidt. Ook zijn er veel toeleveranciers en verwerkende bedrijven wat deze regio enorm sterk maakt, zo kwam naar voren in een interview met Arjan Bossenbroek van de gemeente Barneveld (persoonlijke communicatie, 5 oktober 2021) en Simone van Vught, beleidsmedewerkster van de gemeente Putten (persoonlijke communicatie, 5 oktober 2021). Uit de analyse van de interviewopbrengsten blijkt dat doordat er zoveel toeleveranciers en verwerkende bedrijven zijn in dit gebied, dit ook een belangrijke reden voor agrarische boeren is om door te gaan met ondernemen. Ten derde valt op in de analyse van de interviewopbrengsten dat zes van de zeven respondenten passie en mentaliteit aangeven als reden om door te gaan met ondernemen.

De laatste deelvraag is als volgt: Welke rol kan locatieruil (wissel) spelen in het voortzetten van agrarische bedrijven binnen de Foodvalley? Samengevat vinden de meeste respondenten die meewerken aan dit onderzoek het slim om aan eventuele ruil mee te doen. Van de geïnterviewden denken twee respondenten dat de stikstofproblematiek wordt opgelost en niet meer uitgestoten gaat worden in de natuur, dus dan zou dat het probleem ook oplossen.

De hoofdvraag uit dit onderzoek is als volgt geformuleerd: Hoe blijven potentieel goede veehouderijlocaties

behouden voor de veehouderij in de regio Foodvalley?

Er kan worden geconcludeerd dat meerdere factoren een rol spelen voor het behouden van veehouderij locaties in de regio Foodvalley. Uit de onderzoeksresultaten blijkt dat de hoge ruimtedruk een grote nadelige factor vormt voor de Foodvalley. Door partijen en instanties wordt vanuit verschillende belangen en interesses gekeken naar het agrarisch gebied en de agrarische gronden. Voor het behoud van goede veehouderijlocaties in de regio Foodvalley is ontwikkelingsruimte nodig. Dit is de belangrijkste voorwaarde om te kunnen blijven ondernemen als boer. Daarnaast is samenspraak en waardering met de samenleving en de politiek belangrijk voor het behoud van agrarische bedrijven in de Foodvalley. Boeren hebben behoefte aan duidelijkheid over invulling van de regels en financiële zekerheid. De voorwaarden moeten volgens agrariërs niet te ingewikkeld zijn. Een belangrijke reden voor het stoppen van agrarische bedrijven in de Foodvalley is de vergrijzing van de sector en het ontbreken van een familiale opvolger. Daarnaast is financiering een belangrijke reden om te stoppen met het agrarische bedrijf. Dit is iets wat bijna niet tegengegaan kan worden. De enige manier is om het beleid en de regelgeving aantrekkelijker te maken en daarbij de financiële zekerheid zien te verbeteren.

Wat betreft de omgeving is het in de Foodvalley goed ondernemen en zijn er genoeg kansen als er wordt gekeken naar landbouwgrond en alle andere gerelateerde agrarisch landbouwbedrijven. Daarnaast gaven veel ondernemers aan dat er meer agrarische mensen in de politiek of gemeenteraad zitting zouden moeten nemen om een tegengeluid te laten horen.

Om de problemen oftewel het behoud van agrarische bedrijven te kunnen waarborgen, zou het mooi zijn om ondernemers van de agrarische bedrijven die stoppen te ruilen, met een bedrijf waarvan de ondernemer wel openstaat om te vertrekken naar een andere locatie. Hierbij is visie en toekomstperspectief vanuit de boer wel belangrijk. Anders kan zo'n "ruil" nooit plaatsvinden. De ondernemer moet zelf inzicht in de problemen op zijn erf creëren. De agrariër moet in zijn toekomstperspectief al durven in te zien dat zijn bedrijf wel of niet moet worden beëindigd door bijvoorbeeld het gebrek aan ruimte of door natura-2000 gebieden. Signalen die tot bedrijfsbeëindiging kunnen leiden zijn het niet hebben van een opvolger of bedrijfsgrootte, omdat er niet kan worden uitgebreid. Enige vorm van waardering speelt hierin ook mee.

De grootste belemmering is volgens agrariërs de minimale ontwikkelingsruimte in het gebied De Foodvalley. Dit hangt samen met gemeentelijk en provinciaal beleid of juist het ontbreken daarvan, de financiële onzekerheid en de onwetendheid over de vele regels die er momenteel zijn waarin men niet of nauwelijks overzicht meer heeft. Kortom: het ondernemingsklimaat wordt als erg onoverzichtelijk ervaren. Het antwoord op de hoofdvraag is; er moet meer ontwikkelingsruimte in het gebied de Foodvalley komen om potentieel goede veehouderij locaties te behouden voor de veehouderij in deze regio. Ook zouden er meer agrariërs in de politiek hun stem moeten laten horen waardoor in de toekomst meer zekerheid is tot die ontwikkelingsruimte.

6. Aanbevelingen

In dit hoofdstuk worden de aanbevelingen beschreven. Het doel van het onderzoek was een goed beeld te krijgen van de belangrijkste redenen van boerenondernemers om te stoppen met hun bedrijf in de Foodvalley en duidelijk werd hoe potentieel gezonde bedrijven in deze regio behouden kunnen worden.

Om deze potentieel gezonde bedrijven te behouden hebben agrarische ondernemers ontwikkelingsruimte nodig zo is gebleken uit het onderzoek. De regio Foodvalley wordt inmiddels beschouwd als een overlooptgebied van de Randstad. Gemeentes in de Foodvalley worden aanbevolen betere bestemmingsplannen te maken en daarin meer ruimte en vrijheid te behouden voor agrarische ondernemers. Dit met als doel de agrarische ondernemers in de Foodvalley te behouden.

Daarnaast is gebleken dat agrarische ondernemers behoefte hebben aan waardering en samenspraak vanuit de samenleving en de politiek. Wanneer dit in de praktijk wordt waargemaakt zullen meer agrarische ondernemers in de Foodvalley behouden blijven.

Vanuit dit onderzoek werd ook duidelijk dat het waardevol zou zijn wanneer er in de politiek of gemeenteraad meer agrarische mensen zitting zouden krijgen om een tegengeluid te laten horen, met als hoofddoel dat agrarische ondernemingen behouden kunnen worden. Dit is dan ook aan te bevelen.

Om door te gaan met de agrarische onderneming in de Foodvalley is het tevens van belang dat er duidelijkheid is over de invulling van de regels en financiële zekerheid. Aan te bevelen aan de overheid is dat de voorwaarden niet te ingewikkeld zijn en de financiële zekerheid wordt verbeterd.

Tenslotte is het aan agrarische ondernemers die stoppen aan te bevelen na te denken over locatieruil met een bedrijf waarvan de ondernemer openstaat om te vertrekken naar een andere locatie. Hierdoor kan het behoud van agrarische bedrijven in de regio Foodvalley worden gewaarborgd.

Bibliografie

Baur, I., Dobricki, M., & Lips, M. (2016). The basic motivational drivers of northern and central European farmers. *Journal of Rural Studies*, 46, 93–101.

Benders, L. (2021, 26 oktober). *Validiteit en betrouwbaarheid vaststellen in je scriptie*. Scribbr. Geraadpleegd op 26 november 2021, van <https://www.scribbr.nl/onderzoeksmethoden/validiteit-en-betrouwbaarheid-vaststellen-scriptie/>

Centraal Bureau voor de Statistiek. (2021, 13 januari). *Geen bedrijfsopvolger voor meer dan 16 duizend boerderijen*. www.cbs.nl. Geraadpleegd op 19 november 2021, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2021/02/geen-bedrijfsopvolger-voor-meer-dan-16-duizend-boerderijen>

Centraal Bureau voor de Statistiek. (2021b, november 19). *Landbouw; gewassen, dieren en grondgebruik naar hoofdbedrijfstype, regio*. www.cbs.nl. Geraadpleegd op 23 november 2021, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/cijfers/detail/80783ned?dl=45F56>

Coopmans, I., Dessein, J., Accatino, F., Antonioli, F., Bertolozzi-Caredio, D., Gavrilescu, C., Gradziuk, P., Manevska-Tasevska, G., Meuwissen, M., Peneva, M., Petitt, A., Urquhart, J., & Wauters, E. (2021). Understanding farm generational renewal and its influencing factors in Europe. *Journal of Rural Studies*, 86, 398–409. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.06.023>

De Zakenman. (z.d.). Regio Foodvalley. Geraadpleegd van De Zakenman: <https://www.dezakenmarkt.nl/foodvalley/>

Duesberg, S., Bogue, P., & Renwick, A. (2017). Retirement farming or sustainable growth – land transfer choices for farmers without a successor. *Land Use Policy*, 61, 526–535. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2016.12.007>

FABRICations. (2021). *Regio Foodvalley; Behoeften en prognoses voor middellange en lange termijn* (Fase 1: Ruimtelijke regionale verkenning). Regio Foodvalley. Geraadpleegd op 18 oktober 2021, van https://www.regiofoodvalley.nl/fileadmin/regiofoodvalley.nl/documenten/FABRICations-Ruimtelijke_Verkenning_FoodValley.pdf

Fijnstof. (z.d.). Atlas Leefomgeving. Geraadpleegd op 28 november 2021, van <https://www.atlasleefomgeving.nl/thema/lucht/fijnstof>

Foodvalley. (2021, 20 augustus). In *Wikipedia*. <https://nl.wikipedia.org/wiki/Foodvalley>

Geerling-Eiff, F., & Van der Meulen, H. (2008). *Bedrijfsbeëindiging in de land- en tuinbouw*, LEI. Geraadpleegd op 5 oktober 2021, van <https://edepot.wur.nl/22102>

Gies, E., Lesschen, J., Kros, H., & Voogd, J. (2020). *Verkenning naar ruimtegebruik landbouw 2050 voor Regio Foodvalley* (Rapport 3042). Wageningen Environmental Research. Geraadpleegd op 7 oktober 2021, van <https://edepot.wur.nl/535582>

Ingram, J., & Kirwan, J. (2011). Matching new entrants and retiring farmers through farm joint ventures: Insights from the Fresh Start Initiative in Cornwall, UK. *Land Use Policy*, 28(4), 917–927. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2011.04.001>

KCM Survey. (z.d.). *Waarom moet een representatief onderzoek voldoen?* Geraadpleegd op 24 november 2021, van <https://kcmsurvey.eu/actueel/waarom-moet-een-representatief-onderzoek-voldoen/>

Kors, L. & Van Oost, S. (2020, 8 oktober). *Drugscriminelen azen op leegstaande schuren op het platteland: 1 op de 5 boeren is weleens benaderd*. www.eenvandaag.avrotros.nl Geraadpleegd op 18 oktober 2021, van <https://eenvandaag.avrotros.nl/item/drugscriminelen-azen-op-leegstaande-schuren-op-het-platteland-1-op-de-5-boeren-is-weleens-benaderd/>

KvK. (2021, 6 september). *KVK Trendrapport augustus: afname starters, vooral in landbouw en groothandel*. Geraadpleegd op 24 november 2021, van <https://www.kvk.nl/over-kvk/media-en-pers/nieuws-en-persberichten/kvk-tendrapport-augustus-afname-starters-vooral-in-landbouw-en-groothandel/>

Moerkerken, A. & Smit, I. (2016). *De Nederlandse landbouw en het klimaat*. Rijksdienst voor Ondernemend Nederland Geraadpleegd op 24 november 2021, van https://www.rvo.nl/sites/default/files/2016/12/RVO_De%20Nederlandse%20landbouw%20en%20het%20klimaat_Broch_def.pdf

Provincie Gelderland. (z.d.). *Natura 2000*. Geraadpleegd op 18 oktober 2021, van <https://geoportaal.gelderland.nl/portaal/apps/webappviewer/index.html?id=6b1adc4e421a4c7ebcb84d7c12cb7af6>

Rech, L. R., Binotto, E., Cremon, T., & Bunsit, T. (2021). What are the options for farm succession? Models for farm business continuity. *Journal of Rural Studies*, 88, 272 - 278. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.09.022>

Sathe, V., Enrione, A., & Finley, D. (2021). Avoiding the Best Practices Trap in Family Business Succession. *Organizational Dynamics*, 100876. <https://doi.org/10.1016/j.orgdyn.2021.100876>

Schotman, T. (2019, 23 januari). *Hoe groot is de invloed van de pluimveehouderij op de totale fijnstofconcentratie?* Geraadpleegd op 18 oktober 2021, van <https://www.pluimveeweb.nl/artikel/180257-hoe-groot-is-de-invloed-van-de-pluimveehouderij-op-de-totale-fijnstofconcentratie/>

Steekproefcalculator. (2021, 11 maart). Steekproefcalculator.com. Geraadpleegd op 24 november 2021, van <https://www.steekproefcalculator.com/steekproefcalculator/>

Suess-Reyes, J., & Fuetsch, E. (2016). The future of family farming: A literature review on innovative, sustainable and succession-oriented strategies. *Journal of Rural Studies*, 47, 117–140. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2016.07.008>

Thema Ruimte om te ondernemen- Landbouwnetwerk. (2021). *Koppelkansen Stakers en groeiers*.

Van Bommel, K. H. M., Jager, J. H., & Voskuilen, M. J. (2007). *Dynamiek in bedrijven; Schatting aantal starters, bedrijfsovernames en -beëindigingen in de land- en tuinbouw*. LEI. Geraadpleegd op 17 november 2021, van <https://edepot.wur.nl/28515>

Van Bruchem, C., Silvis, H. J., Berkhout, P., Van Bommel, K., De Bont, K., Van Everdingen, W., De Kleijn, T., & Pronk, B. (2008). *Agrarische structuur, trends en beleid: Ontwikkelingen in Nederland vanaf 1950*. LEI. Geraadpleegd op 1 november 2021, van <https://edepot.wur.nl/42090#:~:text=De%20belangrijkste%20veranderingen%20in%20de,de%20arbeidsproductiviteit%20en%20verschuiving%20naar>

Van Houten, R. (2019, 24 mei). *Samenwerking in Regio Foodvalley: niet te ver voor de troepen uit lopen*. [Foto]. Geraadpleegd op 9 oktober 2021, van <https://vng.nl/artikelen/samenwerking-in-regio-foodvalley-niet-te-ver-voor-de-troepen-uit-lopen>

- Van Vliet, J. A., Schut, A. G., Reidsma, P., Descheemaeker, K., Slingerland, M., Van de Ven, G. W., & Giller, K. E. (2015). De-mystifying family farming: Features, diversity and trends across the globe. *Global Food Security*, 5, 11–18. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2015.03.001>
- Wagteveld, T. (z.d.). *Regionale stimulering van woningbouw*. www.regiofoodvalley.nl. Geraadpleegd op 23 november 2021, van <https://www.regiofoodvalley.nl/projecten/regionale-stimulering-van-woningbouw>
- Westerink, J., Pleijte, M., Schrijver, R., Van Dam, R., De Krom, M., & De Boer, T. (2021). Can a 'good farmer' be nature-inclusive? Shifting cultural norms in farming in The Netherlands. *Journal of Rural Studies*, 88, 60–70. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.10.011>
- White, B. (2012). Agriculture and the Generation Problem: Rural Youth, Employment and the Future of Farming. *IDS Bulletin*, 43(6), 9–19. <https://doi.org/10.1111/j.1759-5436.2012.00375.x>
- Wolters, A., & Schuite, H. (2002). *Innoveren onder voorwaarden; Hoe wetten en regels de innovatiemogelijkheden van de agrarisch ondernemer beïnvloeden*. LEI. Geraadpleegd op 16 november 2021, van <https://edepot.wur.nl/20974>
- Zagata, L., & Sutherland, L. A. (2015). Deconstructing the 'young farmer problem in Europe': Towards a research agenda. *Journal of Rural Studies*, 38, 39–51. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2015.01.003>

Bijlage 1: Interviewstructuur beleidsmedewerkers, veevoerbedrijf, dierenarts

Reden van beweging bedrijven

- Waarom vertrekken naar uw idee ondernemers uit de Foodvalley? Wat is de grootste en voornaamste reden?
- Wat zijn kenmerken van een goede locatie en wat is daarvoor van belang? Wie hebben daar baat bij?
- Wat kenmerkt een minder goede locatie?
- Waarom is het noodzakelijk voor de Foodvalley voor het in de regio blijven/houden van bedrijven?
- Welke middelen zijn nodig om leegstandsproblematiek op agrarische erven op te lossen?
- Wat zijn kritieke succes- en faalfactoren bij maatregelen om leegstand op te lossen?
- Wat maakt de Foodvalley zo interessant om te boeren?
- Wat zou de behoefte van de agrariër zijn in deze tijd en in dit gebied om door te boeren?
- Wat willen de beleidsmedewerkers met de agrarische cultuur in hun gebied in de toekomst?
- Wie hebben er belang bij, bij het behoud van agrarische bedrijven?
- Bij welke plekken is er behoefte aan verkoop van agrarische bedrijven? En eventueel functieverandering mogelijk?
- Wat hebben de agrarische bedrijven nodig aan regelgeving, beleid, winstgevendheid in de Foodvalley om te kunnen blijven door boeren?
- Tegen wat voor problemen lopen agrariërs voornamelijk aan in de Foodvalley?
- Hoe ondervindt u de beperkingen van agrarische bedrijven nabij (< 1,5 km) de natura-2000 gebieden?
- Hoe blijft het bedrijf behouden voor eventuele agrarische praktijken zodat het niet komt te vervallen?
- Hoe ziet een duurzame toekomst van de Foodvalley eruit?
- Hoe blijven potentieel goede veehouderij locaties behouden voor de veehouderij in de regio Foodvalley? "
- Wat voor bedrijven stoppen er voornamelijk?
- Zou innovatie de boerenbedrijven in de Foodvalley kunnen helpen om duurzaam te produceren en daarmee hun bestaansrecht behouden, ook in de buurt van een Natura 2000 gebied?

Bijlage 2: Enquête opzet onderzoek

Agrarische bedrijven en het behoud daarvan in de regio Foodvalley

Hoe blijven agrarische bedrijven behouden in de regio Foodvalley?

Hartelijk dank voor uw deelname aan deze enquête. Mijn naam is Clemens de Ruiter en ik ben vierdejaars student aan de Aeres Hogeschool in Dronten. In het laatste studiejaar doe ik onderzoek naar de mogelijkheid om potentieel gezonde bedrijven te behouden. Daarvoor is het van belang om te onderzoeken welke beleidsmaatregelen en wet- en regelgeving belemmerend of juist stimulerend (kunnen) werken om het bedrijf voort te zetten en hoe agrarische ondernemers denken over de mogelijkheid van een ruil/verhuizing naar een ander bedrijf om zo te kunnen blijven ondernemen in te toekomst.

Met de antwoorden op deze enquête probeer ik te achterhalen waar kansen en mogelijkheden liggen voor het behouden van agrarische bedrijven in de Foodvalley en waar mogelijk belemmeringen en bedreigingen zitten.

De enquête invullen kost u ongeveer 8-10 minuten tijd. De antwoorden worden geheel anoniem verwerkt tenzij u mee wilt doen aan een diepte-interview op een later moment. Dit zou ik zeer op prijs stellen! U kunt daarvoor uw gegevens bij de laatste vraag invullen.

1. Bent u een man of een vrouw?

☐

Man

☐

Vrouw

2. Wat is uw leeftijd?

3. In welke gemeente van de Foodvalley woont u?

☐

Nijkerk

☐

Barneveld

☐

Scherpenzeel

☐

Renswoude

☐

Ede

☐

Veenendaal

☐

Rhenen

☐

Wageningen

4. Hoelang bent u al werkzaam op deze locatie (in jaren)?

5. Wat voor vee heeft u?

☐

Melkvee

☐

Pluimvee

☐

Varkens

☐

Geiten

☐

Overige (geef nadere toelichting)

6. Wat is de bedrijfsgrootte van uw bedrijf? (aantal dieren)

7. Welk beleid speelt een grote rol voor uw bedrijf?

☐

Ruimte

☐

Stikstof

☐

Geur

☐

Fijnstof

☐

Rood-voor-Rood regeling

☐

Functieverandering

☐

Overige (geef nadere toelichting)

8. Wat heeft u in deze tijd nodig aan beleid om door te boeren?

9. Wat zouden voor u als ondernemer redenen zijn om te vertrekken uit de Foodvalley als ondernemer?

10. Wat zouden voor u als ondernemer redenen zijn om in de Foodvalley te blijven ondernemen?

11. In hoeverre ervaart u waardering vanuit de overheid en de samenleving voor het uitoefenen van uw beroep?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 (schaalverdeling)

12. Heeft u in de afgelopen 5 jaar veranderingen doorgevoerd?

☐

Nee

☐

Ja, Natuurinclusief ondernemen

☐

Ja, Biologisch ondernemen

☐

Ja, Emissiereductie

☐

Overige (geef nadere toelichting)

13. Bent u bereid om in de nabije toekomst veranderingen door te voeren?

☐

Ja, welke?

☐

Nee waarom niet?

14. Bent u van plan om door te gaan met ondernemen?

☐

Ja, Toelichting:

☐

Nee, Toelichting:

15. Hoe blijft het bedrijf behouden voor eventuele agrarische praktijken zodat het niet komt te vervallen? Informatieveld: Hiermee wordt bedoeld of ondernemers op een mindere locatie misschien tot een ruil kunnen komen met boerenondernemers op een goede locatie die willen stoppen omdat ze geen opvolger hebben zodat de locatie behouden blijft voor een agrarische bestemming

16. Bent u in staat om mee te werken met een eventuele ruil/verhuizing van een bedrijf naar een ander bedrijf op een gunstigere locatie?

☐

Ja, Toelichting:

☐

Nee, Toelichting:

17. Hoe ziet u de toekomst van de agrarische sector in Nederland en in de Foodvalley in het bijzonder voor u?

☐

Loopt vast, Toelichting:

☐

Gaat gestaag door, Toelichting:

☐

Overige (geef nadere toelichting)

18. Bent u bereid om mee te doen aan een diepte-interview?

☐

Ja

☐

Nee

19. Dank dat u bereid bent om mee te doen aan een diepte-interview! Vul hieronder uw mailadres in, zodat ik contact met u kan opnemen.

Bijlage 3: Diepte-interview structuur

Topic-interview (Semigestructureerde interview)

Kunt u iets meer vertellen over uw bedrijf en de geschiedenis?

Wat hebben agrarische bedrijven in de Foodvalley nodig om te kunnen blijven ondernemen als boer?

Specificeren op ruimte (plan, gaat dat wat u voor ogen hebt?)

Specificeren op milieu (Geluid, geur, stikstof)

Wat heb je nodig aan regelgeving en beleid?

Wat kan de overheid in haar beleid anders doen om meer duidelijkheid te creëren?

Wat zijn de belangrijkste redenen dat agrarische bedrijven in de Foodvalley stoppen?

Wat zijn de belangrijkste redenen dat agrarische bedrijven in de Foodvalley doorgaan met ondernemen?

Hoe ziet u de toekomst van agrarische sector in Nederland voor u?

Is er behoefte aan nevenactiviteiten?

Welke veranderingen in de sector wilt u aan meewerken?

Welke rol kan locatieruil (wissel) spelen in het voortzetten van agrarische bedrijven binnen de Foodvalley?

Bijlage 4: Resultaten enquête

Figuur 1

Enquêtegegevens; Bent u een man of een vrouw?

BENT U EEN MAN OF EEN VROUW?

■ Man ■ Vrouw

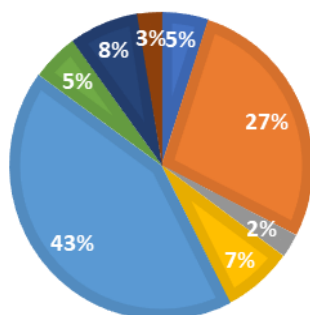

Figuur 2

Enquêtegegevens; In welke gemeente van de Foodvalley woont u?

IN WELKE GEMEENTE VAN DE FOODVALLEY WOONT U?

■ Nijkerk ■ Barneveld ■ Scherpenzeel ■ Renswoude
■ Ede ■ Veenendaal ■ Rhenen ■ Wageningen

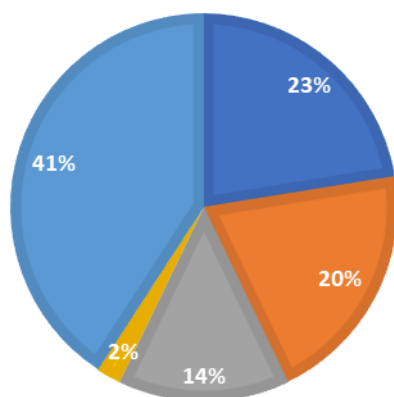

Figuur 3

Enquêtegegevens; Wat voor vee heeft u?

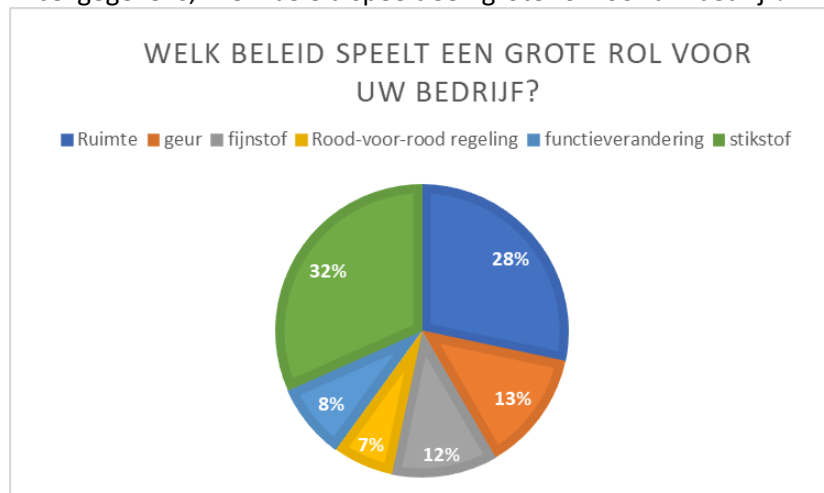
WAT VOOR VEE HEEFT U?

■ melkvee ■ pluimvee ■ varkens ■ geiten ■ kalveren

Figuur 4

Excel gegevens; Welk beleid speelt een grote rol voor uw bedrijf?

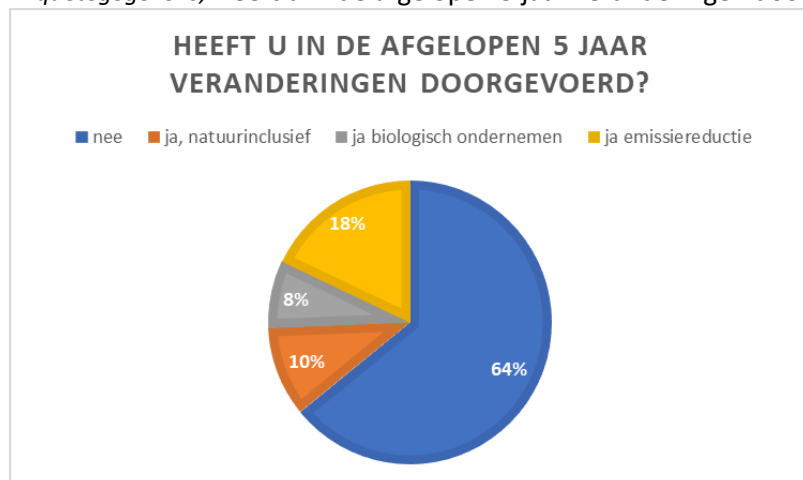
Figuur 5

Enquêtegegevens; Waardering vanuit de overheid en samenleving

Figuur 6

Enquêtegegevens; Heeft u in de afgelopen 5 jaar veranderingen doorgevoerd?

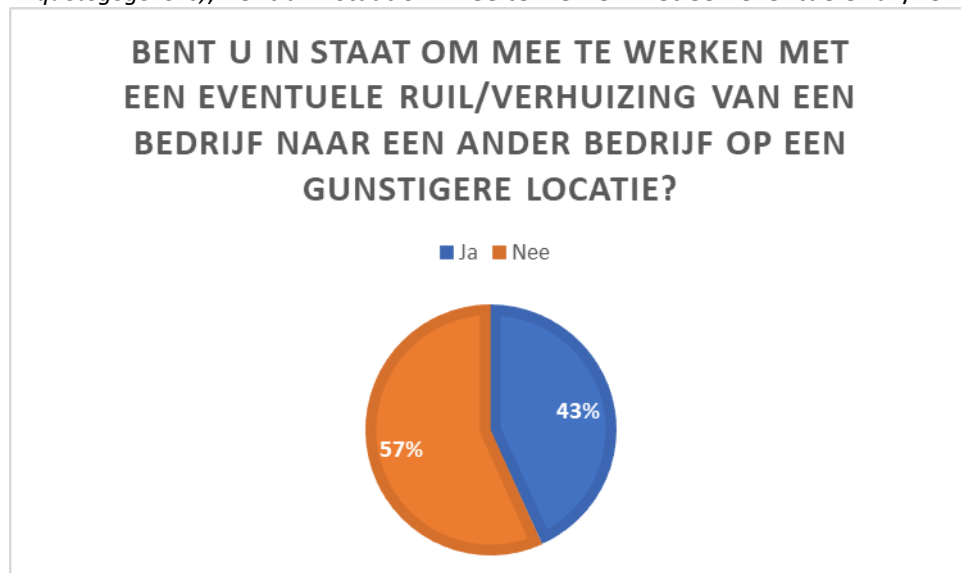
Figuur 7

Enquêtegegevens;; Bent u van plan om door te gaan met ondernemen?

Figuur 8

Enquêtegegevens;; Bent u in staat om mee te werken met een eventuele ruil/verhuizing?

Tabel 1

Enquêtegegevens; Wat heeft u in deze tijd nodig aan beleid om door te boeren?

zekerheid in regelgeving

ruimte
Dat hangt af van het nieuwe kabinet
geen strakkere eisen mbt stikstof etc
zekerheid en kansen om te stoppen
minder regels en meer duidelijkheid
ruimer bouwblok en dubbele woning bedrijfsopvolger en subsidie om emissie te verminderen
nuchterheid
regels niet steeds veranderen
beter contract prijzen
praktisch en stabiel beleid
geen verdere aanscherping
ik zit tegen nieuwe industrie terrein aan
logisch denkende politiek
ruimte
zorgen dat de PAS geregeld wordt
grond
stimulering jonge boeren
warmer sanering van de vleesvarkenstak
minder regelgeving, lagere kosten
beleid dat haalbaar en voor langere tijd vaststaat en betaalbaar voor kleine bedrijven
behoud van de dierenaantallen
samenwerking
zekerheid dat ik nog een aantal jaren vooruit kan..
ruimte in de stikstof

Tabel 2

Enquêtegegevens; Wat zouden voor u als ondernemer redenen zijn om te vertrekken uit de Foodvalley en wat zouden voor u als ondernemer redenen zijn om in de Foodvalley te blijven ondernemen?

Wat zouden voor u als ondernemer redenen zijn om te vertrekken uit de Foodvalley en wat zouden voor u als ondernemer redenen zijn om in de Foodvalley te blijven ondernemen?

blijf hier ook uit sociale overwegingen

de ene regel na de andere

emotionele binding, sociale binding

dat er op een verantwoorde manier een goed inkomen gegenereerd kan worden, anders kunnen we beter stoppen

geen reden

gezien mijn leeftijd en geen opvolger blijf ik in de Foodvalley

meer ruimte tov burens

niet vertrekken gewoon doorgaan op deze lokale

geen reden

nvt

nvt

vertrek: ruimte gebrek. Blijven: familie

boeren onmisbaar voor de Foodvalley. Kleinschaligheid gebied en gemeentebesturen die positief tegenover de agrarische sector staan.

Ben blij met mijn omgeving om daar in te boeren. Vertrek meer dan 30 km uit regio geen optie

blijven, hier geboren en mijn leeftijd

ik zie geen redenen om te vertrekken

stoppen met onderneming, maar er blijven wonen

Blijf in de regio ivm familie en sociale contacten. Bedrijf evt stoppen als er geen reële mogelijkheden meer zijn

Vertrekken: als door regelgeving bedrijfsvoering onmogelijk wordt gemaakt Blijven: bedrijfsopvolging en we willen liefst in deze regio blijven wonen en werken mits regelgeving dat toestaat

weet ik niet de gemeente is mij liever kwijt

zoals de naam van het gebied al zegt, regionaal afzetten van eigen product met alle bijbehorende inspanningen maar zeker ook waardering

geen reden op te vertrekken, geen opvolging

ons bedrijf is groot genoeg

vertrek: als regelgeving te extreem word, blijven, tot nu toe is er voldoende ruimte om bedrijf te runnen en hopelijk ook nog iets uit te breiden

geen opvolger dus gewoon blijven

Te weinig grond

geen

een goede prijs en een andere plek, en alle kosten vergoed

zwak beleid

verkoop of stoppen

wel of geen inkomen

vertrek ivm geen mogelijkheden voor plattelandontwikkeling naast reguliere landbouw

in de Foodvalley blijven, geen andere opties om financiële redenen

stip aan de horizon

mijn geboorte plaats met zeer veel herinneringen, hier blijven

Bijlage 5: Codes/Thema's/citaten

Deelvraag 1: Wat hebben agrarische bedrijven nodig aan regelgeving en beleid in de regio Foodvalley?

Respondent Hans:

-Waardering:

"Een heleboel goodwill in politiek Den Haag, daar begint het mee, makkelijk zat, die bepalen uiteindelijk de regels"

-Ontwikkelingsruimte/aangevallen worden:

"Ja, ruimte maar goed, ruimte daar zit denk ik voor een deel ook het stikstofprobleem. Ze moeten woningen bouwen, ze moeten grond hebben en ik denk dat we daarom aangevallen worden. De natuur moet groter worden, ze willen gewoon uitbreiden de natuur, geen doelstelling vanuit Brussel per se. We moeten onderhouden wat er is en daar hoeft niet meer bij te komen."

Respondent Henk:

-Financieel (Boven-kostprijsvergoeding)

"Ja, stukje ontwikkelingsruimte. En een boven-kostprijsvergoeding voor de producten. Dat je in ieder geval op kostprijs niveau zit te werken want dan kom je veel verder. En dat zou voor sommigen deels kunnen door regionale afzet maar dat is niet voor iedereen weggelegd."

- Ontwikkelingsruimte:

"Dat de gemeentes terughoudend moeten zijn om investeringswijzigingen toe te passen van agrarisch naar niet agrarisch. Om daarmee het agrarische gebied onnodig op slot te gaan zetten."

-Samenspraak:

"Constructief meedenken met omstandigheden waar je als agrariër mee te maken hebt. Dus dat je niet over maar met agrariërs praat. Dus dan kan je ook meer bereiken wederzijds in plaats van dat je dingen opgelegd krijgt van zo en zo moet je het gaan doen."

Respondent Willem:

- Waardering:

"We zijn eigenlijk de beste boeren van de hele wereld, hè, efficiënt en zoals ze het allemaal doen en gewoon qua dierlijke sectoren ook alles is inzichtelijk en traceerbaar en weet ik het allemaal..."

- Financieel (Boven-kostprijsvergoeding):

"Maar een ander probleem is: de kostprijs is hoog in Nederland, grond is hartstikke duur..."

-Ontwikkelingsruimte:

"Kijk dat er een stop komt op uitbreiding van de intensieve veehouderij daar heb ik helemaal geen moeite mee."

- Familiebedrijven:

"En dat is eigenlijk gewoon vind ik altijd gewoon van oudsher al generaties de kracht van een familiebedrijf: een redelijke omvang en dan ... je wordt geen miljonair, ja bent het wel als je alles verkoopt en alle grond, maar daar heb je niks aan, dat heb je nodig al die grond, maar dat je gewoon op een normale manier met honderd koeien, met duizend kalveren, ik weet niet hoeveel varkens en kippen, op een normale manier de kost kunt verdienen, maar dat kan bijna niet meer."

- Eerlijkheid/Samenspraak: (Overheid wil land hebben en daar draait het om)

"In de hoofdzaak is het gewoon duidelijkheid uit Den Haag, dat is het belangrijkste wat we nodig hebben."

Respondent Jan:

-Ontwikkelingsruimte:

"Het belangrijkste is ruimte, dat we genoeg ruimte houden..."

"Dus ruimte kun je heel ruim omvatten, ruimte is genoeg, voldoende grond en voldoende ruimte qua afstanden van natuur, woningbouw, industrie, wegen, ja noem het maar op hè. Maar dat is ook ruimte..."

“Ja, en iedereen zit gewoon aan die agrarische grond te trekken, iedereen wil, al die gemeentes, of in ieder geval hier in het midden van het land, de hele Vallei natuurlijk, je zult niet anders horen, al die plaatsen, allemaal willen ze bouwen...”

Respondent Stefan:

-Beleid:

“De belangrijkste dingen worden in Den Haag afgesproken. Dat zijn natuurlijk twee dingen. Bestemmingsplan doet de gemeente natuurlijk. Maar de regelgeving, mestregelgeving, stikstof enzo zit allemaal in Den Haag”

-Ontwikkelingsruimte:

“Voor bestemmingsplannen zie je gewoon dat de bedrijven extensiever geworden. Eigenlijk is er meer ruimte nodig dus zouden de bouwblokken in de bestemmingsplannen ook groter moeten. Nu is het een beetje dat je compact moet bouwen op je bestemmingsvlak. Als je je kippen buiten hebt lopen en nog met brandveiligheid en met andere, nu heb je steeds meer ruimte nodig. De stallen zet je niet meer heel strak tegen elkaar aan. Dus dan heb je ook een groter bouwvlak nodig. Daar zou de gemeente wat flexibeler mee om moeten gaan.”

-Samenspraak (Beleid):

“En de andere dingen zijn gewoon de bedrijfsovername dat bedrijfswoningen of meerdere gezinnen op de bedrijven mogen wonen, dat ze het makkelijker maken”

“De boeren zijn de baas van de Foodvalley. Als hier geen boeren meer zouden wezen dan kan de Foodvalley wel stoppen. Daarom botst dat een beetje met het beleid van Den Haag. De boeren bij natuurgebieden willen ze wel opkopen, in ieder geval dat ze stoppen, maar hier in Ede heb je natuurlijk veel natuur en als boeren die daar dichtbij zitten zouden stoppen, dan is de vraag nog of de Foodvalley die status dan nog wel zou kunnen hebben als agrocentrum van Nederland.”

-Uitstoot:

“Ik zelf vind dat je gewoon de stikstof en fijnstof, die moeten in de stallen opgevangen worden en niet uitgestoten worden. Dat moet je als sector een doel zijn voor de toekomst. Zo min mogelijk uitstoot uit de stallen. En dat is techniek, daar zijn die bedrijven gewoon voor nodig. Bijvoorbeeld Wageningen.”

Respondent Thom:

-Waardering:

“Ik denk dat ze liever van de boeren af willen.”

-Beleid:

“Ja duidelijkheid van de overheid, dat is het simpelste. En oplossingen voor de langere termijn en niet voor de korte termijn. En daarbij ben je van afhankelijk.”

-Financieel:

“Nou dat is de onzekerheid en uh het financiële plaatje naar de overheid dat ze ons liever kwijt zijn dan rijk. Maar het investeringsproces wordt steeds lastiger denk ik.”

Respondent Hendrik:

-Vertrouwen:

“Kijk uiteindelijk ben ik maar voor een ding bang en dat is de overheid. Want die kunnen nog wel eens onverwachte dingen doen.”

“Nou ja hoe hoger, hoe minder vertrouwen, plaatselijk wel vertrouwen in en provinciaal wordt minder en Den Haag is droevig.”

-Ontwikkelingsruimte:

“En wat ik nodig heb is gewoon bouwblok.”

“We hebben natuurlijk bepaalde technieken die geur en ammoniak dat bijna tot het verleden behoort en het reduceert.

Bouwblok. Ik wil veel bouwblok. Kijk nu is het hier in de Foodvalley, dat is een beetje het punt, wij zitten hier redelijk dicht op elkaar.”

-Snellere beoordeling/beslissingen

"Dus we hebben eigenlijk nodig dat de Raad van Staten binnen een week beslist op een bezwaar, want wat zie je nu nog wel eens is dat mensen denken van verrek tegenhouden gaat niet maar vertragen voorlopig wel een paar jaar. Als je vandaag een vergunning wilt hebben moet je al geen haast hebben want dan sloop je je eigen. Dat werkt natuurlijk in principe niet. Want eigenlijk moet je zelf een jaar of 5 vooruitkijken en dat is veel te lang."

Deelvraag 2: Wat zijn de belangrijkste redenen dat agrarische bedrijven in de Foodvalley stoppen

Respondent Hans:

-Waardering:

"Nou ja, hoe moet ik het zeggen, het is nou geen eer meer om boer te zijn hoor. Puur je bent gewoon de grote boosdoener makkelijk zat. Wij doen het. Iedereen kan doen en laten wat ie wil maar wij doen het. Wij veroorzaken het drama"

-Financieel:

"De opbrengstprijis is gewoon veel te laag en het risico te groot."

Respondent Henk:

-Opvolging/Regelgeving

"Geen opvolging. Dat is er heel veel. En dat heeft ook te maken met al die regelgeving, want er zijn zat aanverwante sectoren om eventuele opvolgers die er meer lol in zien en dat is het belangrijkste. Je moet het werk wat je wil gaan doen, plezier in hebben."

Respondent Willem:

-Financieel:

"Ja geen opvolging, financieel. Ik heb een neefje dan, die heeft varkens, die heeft een paar jaar lekker verdiend. En dat was op. En zijn vader zei, dat moet niet te lang gaan duren."

Respondent Jan:

-Opvolging

(Geen quote)

Respondent Stefan:

-Schaalvergroting

"Ja ze stoppen wel maar het aantal dieren wordt natuurlijk niet minder he, schaalvergroting zet natuurlijk wel door."

"De belangrijkste redenen is nu toch wel dat ze geen opvolger hebben denk ik."

-Financieel:

"Want dat boeren failliet gaan gebeurt eigenlijk bijna nooit. Financieel hebben ze het altijd wel moeilijk en lastig maar dat ze echt failliet gaan gebeurt bijna nooit. "

Respondent Thom:

-Leeftijd

-Financiering:

"De investering die ze moeten doen, dat het lastiger wordt om een financiering rond te krijgen denk ik. Vooral oudere bedrijven en bedrijven die achterstallig onderhoud hebben en misschien dat de banken ook wel zeggen van jongens we stoppen ermee, klaar."

Respondent Hendrik:

-Leeftijd:

"Ik denk dat de belangrijkste reden is gewoon de leeftijd. Weetje ook dat is ook altijd zo'n discussie. Er stoppen altijd zo vreselijk boeren. Ja heel apart. Maar als je het dan in een grafiek zet, loop die lijn gewoon naar beneden."

Deelvraag 3: Wat zijn de belangrijkste redenen dat agrarische bedrijven in de Foodvalley doorgaan met ondernemen?

Respondent Hans:

-Passie:

"Omdat ze boer willen zijn."

Respondent Henk:

-Passie (geen quote)

Respondent Willem:

-Grond:

"De grond is goed hier. En van ouds is hier al best veel vee hier al. Je hebt een generatie hier zitten vergroten. En je hebt natuurlijk boeren die alleen maar groter zijn geworden en alleen maar bedrijven hebben opgekocht. Zo zitten er een paar grote ondernemers in dit gebied. Bij die grote boeren komt vaak een hoop geld binnen."

-Mentaliteit:

Het zijn hier wel vooral harde werkers en dat heb je op Urk ook en in Volendam bijvoorbeeld. Dus ze willen wel vooruit natuurlijk

Respondent Jan:

-Neventakken:

"Er is natuurlijk best een hoop toerisme, dus er zijn er best een hoop die van alles... boeren bedstee, bed and breakfast, Landwinkel noem maar op, dus verbreding..."

Respondent Stefan:

-Steun van gemeente

"Maar het voordeel is wel dat je als boer gewoon in een gemeente woont die boeren proberen te helpen. Als je in Barneveld, Ede, Scherpenzeel, Renswoude, dat zijn allemaal wel gemeentes die hun best doen om hun boeren te behouden. Omdat ze in de Foodvalley zitten en omdat ze het belang van boeren, bedrijfsleven en onderwijs inzien."

-Regio Foodvalley een begrip:

"Maar landelijk gezien weet ik niet of het heel veel uitmaakt of je in Foodvalley zit of niet. Ik weet niet of je dat verder weet. Landelijk gezien is de regio Foodvalley wel heel erg belangrijk. Er wordt ook over gesproken, en er gaat ook best heel wat subsidie naar de Regio Foodvalley toe om het onderwijs en bedrijfsleven te helpen met die emissie beperkingen en zo."

-Kennis:

"Veel boeren, veel voerfabrieken, scholen en veel kennis."

Respondent Thom:

-Toekomstbestendige bedrijven:

"Dat zijn vaak jongere bedrijven met toekomst. Grotere bedrijven, uh die rendabel en technisch financieel goed kunnen draaien denk ik"

-Salarissen:

"Misschien ook, maar de salarissen ook, als je goed leert, en tegenwoordig getrouwd bent en je bent jong en je vrouw gaat 30 of 20 uur werken en je gaat zelf 40 of 36 uur werken kun je tegenwoordig best met 2000 in de maand thuis komen en je bent dan nog zaterdags en zondags vrij. Iedereen wil dit niet meer doen

7 dagen in de week.”

-Mentaliteit:

“Maar je ziet hier wel veel bouwbedrijven, inrichtingsbedrijven, kalverhouders, scholen et cetera... Maar dat heeft denk ik ook met de mentaliteit van de mensen te maken denk ik.”

Respondent Hendrik:

-Ondernemersmentaliteit/doorzettingsvermogen/innovatie:

“Er zijn gewoon ondernemers die zien het gewoon zitten en zien ook altijd kansen. Kijk je kan natuurlijk altijd praten van de negatieve kant en van de positieve kant. Een stuk realisme is altijd wel slim. Maar de mensen die doorgaan maken vaak belangrijke keuzes, en ook vlijmscherp, dus of ze gaan door met biologisch of ze gaan echt voor intensief.”

Deelvraag 4: Welke rol kan locatieruil (wissel) spelen in het voortzetten van agrarische bedrijven binnen de Foodvalley?

Respondent Hans:

-Slim:

“Dan moet je dus twee partijen hebben die ervoor open staan, dan is het slim, dan is het alleen maar tactisch, makkelijk zat. Dan moet je het eigenlijk niet naar de gemeente laten gaan of weet ik wie het in zou willen pikken, je moet eigenlijk proberen de stikstof binnen de landbouw te houden. Die stikstof die de landbouw kwijtraakt komt nooit meer terug.”

Respondent Henk:

-Slim:

Ligt aan persoon, zelf geen behoefte aan. Wil in de regio blijven net als zoon. Wel mooi oplossing als beide partijen ervoor open staan.

Respondent Willem:

-Slim:

“Naja dat gebeurt toch al wel een beetje, want een boer die verkeerd zit die zit toch al wel een beetje te kijken naar een andere locatie waar hij heen kan.”

“Het wordt bepaald door hetgeen hoe je wegkomt op de plek zeg maar. Als je het gewoon voor normaal geld moet verkopen wordt het wel een moeilijke ja. Maar het recht op de oude plek gaat weg natuurlijk. Onze buurman is ook weggegaan. De milieuvergunning konden ze niet meer meerekenen en bij ons wel weer ja. Dus ja dat verschilt ook weer. Het is allemaal cijferwerk joh”

Respondent Jan:

-Slim:

“Dan houd je stikstofvergunningen ook gewoon in de agrarische sector”

Respondent Stefan:

Verplichting (onteigening):

“Ja dat is de markt he. Een boer verkoopt bij het ophouden van zijn bedrijf het aan de hoogste bidder. En als je dan net tegen een woonwijk aanzit, er gaat steeds meer gebouwd worden. Ook in Barneveld. Dus als je tegen een woonwijk aanzit, dan is de kans heel groot dat je binnen een aantal jaar gewoon opgekocht wordt en dan ga je wel zoeken naar een andere plek.”

Stikstofprobleem wordt opgelost:

“Het stikstofprobleem kan worden opgelost. De techniek gaat het oplossen. We kunnen wel denken dat wij het op kunnen lossen. Op een gegeven moment wordt stikstof uit de lucht gehaald, dat wordt opgelost.”

Respondent Thom: geen inbreng, staat er zelf niet meer voor open, de overheid heeft alle macht!

Respondent Hendrik:

-Slim:

“Volgens mij is daar niks mis mee en moet je dat gewoon doen. Wetend dat de een er anders in zit dan de ander. Maar het is niet louter zakelijk. Als jij natuurlijk al de 5de generatie bent en ze zeggen van joh hoepel jij eens ff lekker op. We hebben 5 km verderop een schitterende locatie. Maar daar gaat het die man of vrouw het niet hard om.”

-Oplossend:

“En ik vind het lastig, want hoever moet je daar nu in gaan. Kijk natuurlijk is er ergens een grens. Maar zijn er dan inderdaad geen mogelijkheden om die mensen te laten zitten en dan toch de schade te beperken. Als het gaat over stikstof in dit geval. Kunnen we dan niet iets verzinnen om het stikstof zwaar te reduceren tot bijna niks. Dan is iedereen blij he. Alleen het gaat niet gebeuren he. Ze gaan gewoon weg.”

Aanvullend:

Het was opvallend dat bijna iedereen aangaf dat er meer agrariërs in de politiek of gemeente moeten gaan. Nu zijn er niet veel agrarische stemmen in de politiek te horen waardoor het altijd van één kant wordt geschetst of geconcludeerd en niet de keerzijde wordt benoemd. In het interview was het geen vraag maar het kwam wel steeds naar voren dat er meer agrariërs in de politiek of gemeente moeten om hun stem te laten horen. De aanleiding voor dit onderdeel is een quote van een Respondent Henk in het eerste interview. Daarbij vertelde hij het volgende op de vraag of er nog onderwerpen miste in het interview: “Een dingetje misschien wel, volgend jaar zijn er weer gemeenteraadsverkiezingen en het zou heel goed zijn dat er veel meer jongeren vanuit de visie van agrarisch zich willen inzetten in de politiek, maakt niet direct uit welke kleur, maar om de verantwoordelijkheid te gaan willen nemen. Ja, want nu wordt er heel veel over de sector beslist puur alleen omdat er vanuit de sector niemand bereid is om daar maar enigszins bemoeienis in te willen hebben. En daardoor laat je heel veel kansen liggen.” Ook in de volgende interviews ging het steeds meer over politiek en de gemeenteraad dat dit ontzettend belangrijk is voor agrariërs dat hierin ook mensen met agrarische kennis van zich laten horen.

Bijlage 6: Basisgegevens respondenten

- Respondent Hans: Man, 50 jaar oud, Veenendaal, 35 melkkoeien en 35 jongvee.
- Respondent Henk: Man, 62 jaar oud, Renswoude, 900 vleesvarkens en 15.000 biologische legkippen
- Respondent Willem: Man, 58 jaar oud, Ede, 1680 kalveren
- Respondent Jan: Man, 57 jaar oud, Rhenen, 900 kalveren
- Respondent Stefan: Man, 61 jaar oud, Barneveld, 12.000 kippen en 700 kalveren
- Respondent Thom: Man, 54 jaar oud, Barneveld, 13.000 kalveren
- Respondent Hendrik: Man, 51 jaar oud, Ede, 2000 zeugen, 3200 geiten en 1100 kalveren

Bijlage 7: Transcripten

Transcript Respondent Hendrik

Zwart= Gesproken door Clemens

Ik zal eerst eens even kort wat over mijzelf zeggen, dan heeft u ook een beetje een beeld van wie ik ben. Ik ben Clemens de Ruiter en ik kom uit Amerongen. Ik werk ook in de geiten, op Zuylenstein in Leersum bij Levi de Lange. Die is net 5 jaar begonnen ofzo. Uhm en bij de koeien en ik loop sinds september bij Van Westreenen stage en daar doe ik ook mijn afstudeerscriptie. Uhm en verder heb ik nog een eigen bedrijfje dit jaar gestart met drones en het opsporen van reekalveren door middel van een warmtebeeldcamera.

Oh mooi, lukt dat?

Ja dat is eigenlijk heel goed uitpakkt. Ik deed reekalveren en weidevogels. Weidevogels valt tegen maar reekalveren is heel erg goed uitpakkt. Maar reekalveren was heel erg hot, daar ben ik eigenlijk van onze omgeving tot deze omgeving tot Wassenaar. Dus best wel een groot gebied.

Ja leuk en als het dan een beetje lukt is dat wel heel leuk.

Ja zeker ja.

Ja want ik had er dit jaar eentje in de maaier, nog nooit gehad trouwens. Maar ik was laat met maaien en dat is gewoon funest natuurlijk.

Ja vooral met dat lange gras ja.

Want normaal maai ik begin mei en heb nog nooit een haas of een ree in de maaier gehad. Een paar jaar geleden heb ik een keer een vos in de maaier gehad. Dat vind ik dan weer minder erg, maar dat mag ik natuurlijk niet zeggen.

Nee maar ik snap wat u bedoelt. Nee maar een reekalf wil je natuurlijk niet in de maaier hebben voor het reekalf zelf maar ook voor botulisme in de kuil waar je eigen dieren ook aan dood gaan.

Echt apart, die vos lag ongeveer 150 meter van de stal vandaan. Dicht bij de bebouwde kom.

Dat zou je niet verwachten. Dit jaar ben ik begonnen en ik heb er denk ik wel een stuk of 20 voor de maaier kunnen redden.

Soow, dat is goed zeg.

Dus dat is goed bevallen ja. Zo dat was een beetje over mijzelf. Kunt u wat over u zelf en het bedrijf vertellen zodat ik een beetje een beeld erbij heb.

Ja weetje, ik ben Hendrik, ik kom oorspronkelijk uit [REDACTED] uit Zuid-Holland. Ik ben in 1990 hier begonnen. Dit was een kalverenbedrijf met 1200 kalveren. Toen heb ik in 2000 samen met mijn vader een kalverenbedrijf in Zeewolde gebouwd en in hetzelfde jaar heb ik er nog een gekocht. En in 2006 hebben we er nog een gebouwd en toen in 2012 hebben we de zeugen erbij gebouwd. En toen in 2016 hebben we de geiten erbij gebouwd. Toen heb ik ook weer een bedrijf verkocht en een ander bedrijf in Kootwijkerbroek gekocht en nu zitten we hier. Onze hoofdtak is kalveren en daarna zeugen en geiten zeg maar. Allemaal blank vlees kalveren.

Oké, nou mooi heb ik daar ook een beetje een beeld bij. Wat hebben agrarische bedrijven nodig in de Foodvalley om te kunnen blijven boeren.

Nou dat is niet zoveel, dat is alleen maar ruimte.

En waarom denkt u dat?

Kijk uiteindelijk ben ik maar voor een ding bang en dat is de overheid. Want die kunnen nog wel eens onverwachte dingen doen. Jij had volgens mij een vraag, maar die heb ik niet helemaal scherp. Een cijfer voor overheid en maatschappij, ik denk daar zal ik wel een opmerking over maken maar dat kon niet. Want met a is het al de vraag of je het over landelijk, provinciaal of plaatselijk.

Ja dat is een hele slimme.

Nou ja hoe hoger, hoe minder vertrouwen, plaatselijk wel vertrouwen in en provinciaal wordt minder en Den Haag is droevig. En de maatschappij is 90%, laten we zeggen 85% is pro boer. En 10% zijn we zelf en 5 procent de mensen die tegen zijn. Maar ik ga niet mee met het beeld van de maatschappij die tegen is. Wij hebben de maatschappij mee en we hebben last van een paar schreeuwers. En wat ik nodig heb is gewoon bouwblok. In principe als ik mijn bouwblok heb dan red ik mijn eigen wel redelijk. We hebben natuurlijk bepaalde technieken die geur en ammoniak dat bijna tot het verleden behoort en het reduceert. Dan hebben we nog een beetje

ammoniak, de meeste bedrijven hebben ammoniak zat. Ik kon nu ook weer 3000kg van de buurman kopen. Maar ik heb nu zelf ook zat. Ik denk dat ik het geeneens zelf op krijg. Ik heb nu op een andere locatie aan het verbouwen en als je een emissiearm systeem erin zet heb je ineens kilo's over. Dus op papier doe ik iniedergeval minder milieuvriendelijk als dat ik echt ben want anders ben ik mijn ammoniak kwijt. Dat is eigenlijk wat ik nodig heb, ervanuit gaande dat we regel en wetgeving hebben die in ieder geval minimaal 20 jaar overgangstermijn hebben naar een nieuw systeem. Kijk als over 4 jaar verplicht is dat al mijn kraamzeugen loslopen, ik noem maar een zijstraat, dan kan dat niet zonder subsidies. Maar goed als ik maar normale overgangstermijnen heb ben ik daar niet echt bang voor.

Ja begrijpelijk, en echt qua ruimte, wat bedoelt u daar mee?

Bouwblok. Ik wil veel bouwblok. Kijk nu is het hier in de Foodvalley, dat is een beetje het punt, wij zitten hier redelijk dicht op elkaar. Al zitten we hier al dichter op elkaar dan dat je bij Scherpenzeel komt. Daar heb je alweer veel meer ruimte. Kootwijkerbroek is alweer veel benauwder. Het scheelt natuurlijk dus wel een beetje waar je zit. Maar goed, dat zie je hier ook, ik heb dan met pijn en moeite heb ik naar 9000 vierkante meter bouwblok. Dan moet ik nog wel wat overhoophalen om daar te komen. Terwijl als ik bij mijn college in Limburg, daar was ik een paar jaar geleden al, ging even over geiten hoe hij dat bouwt, pot met een gang ervoor, maar dat kost veel meters zei ik. Ik zei hoeveel bouwblok heb je dan? Ja hij zegt, ik denk 3 hectare maar als ik wil kan ik nog wel een hectare erbij krijgen denk ik. Ik zeg wat voor percentage mag je bebouwen vroeg ik. Hij zegt wat bedoel je met bouwen? Het is bouwblok zeg hij dus ik mag gewoon alles volbouwen zeg hij. Kijk dat is een heel andere kant. Kijk de schaduwkant is wel, dat zie je nu in Brabant ook de dag van vandaag. Daar kon alles....

en daar lopen ze nu vast.

Je moet ergens wel toch in evenwicht blijven met de omgeving, nou goed het heeft ook te maken met dat mensen niet deden wat moesten. Zoals luchtwassers die uitstonden, of zelfs niet geïnstalleerd waren en dat soort grapjes maar dat kan natuurlijk niet he. Dat kun je heel stoer op een verjaardag vertellen dat je de boel beetneemt en dat de buurt in de stank zit. Kijk ik wil mijn eigen varkens niet ruiken, laat staan de buurman he. Daar moet je wel helder in zijn. Aan de andere kant he, we leven in een buitengebied, het is wel een buitengebied met agrarische sector wat niet moet overheerst worden door de burgers. Dat is de andere kant. En die discussie wordt wel steeds gekker.

Ja dat merk ik ook steeds meer. Dat is een ding dat zeker is ja. Uh en als we gaan specificeren op ruimte, heeft u dan nog een plan voor ogen in de toekomst?

Ja nee ik heb inderdaad wel plannen voor ogen voor in de toekomst. Dat heb ik altijd wel ja.

Waar ook in principe wel weer mee bouwblok voor nodig is?

Ja, eigenlijk in alle gevallen, en dan is het mooi. Vorige week nog gesprek gehad met de gemeente Barneveld. Die zeiden van joh, je wordt te groot, je moet maar een bouwblok erbij kopen. Ik zeg nou, ik heb nog 2 hectare liggen, als ik vrijloopkippen wil hebben, dat willen we volgens mij. En vervolgens zeg je tegen mij koop even een bouwblok erbij. Dat moet dan bij die 25 hectare liggen. Ik zeg nou dat tref ik. Die lag er. Ik bied daar veel geld op. Maar goed we hebben een gemeente die het ook toestaat om daar huizen te bouwen. Dus ik moet dan concurreren tegen drie wooneenheden. Dat kan ik nooit. Dus wat gebeurt er, dat bouwblok in het buitengebied, in het landbouwontwikkelingsgebied wordt verkocht aan een burger en die verhandeld hem weer en nu zijn er drie wooneenheden. En vervolgens wordt er tegen mij gezegd van joh je hebt wel drie burens om je heen. Ik zeg joh, dat past niet helemaal bij elkaar wat je allemaal roept. Nou ja ik heb daar binnenkort nog gesprek over met de wethouder. Omdat juist ook de wethouder juist zegt, die ik een maand daarvoor gesproken heb, die zegt, ja zulke obstakels moeten we vooral juist opruimen, naja ik ga het gesprek wel aan. Maar dit is wel de praktijk vandaag. Ik ben gemiddeld optimistisch van aard dus ik denk dat het wel goed komt, maar ze begonnen gewoon met nee.

Ja precies. Dat is jammer zulke dingen.

Want het was te groot en er staan nu 1700 kalveren, dus ik zeg nee ja dat klopt, maar er zijn ontwikkelingen. Wij moeten emissieaanpassingen doen in de kalverenhouderij. Er komen investeringen aan en daar gaat een marge af. Zo simpel is dat he. Dus hebben we omvang nodig. En daarbij gaat er ook mechanisatie en automatisering meer plaatsvinden en gaan dat ook doen. Dus ik me per man ook veel aan. Kippen kan ik overdag doen, kalveren kan ik overdag eromheen doen. En toen lopende dat verhaal kwam er weer wat beweging. Want ja dat waren toch argumenten, die hadden ze nog niet gehoord, dan denk ik toch wel van ja

jongens. En dan zit je in landbouwontwikkelingsgebied. En dan heb je een discussie over bouwblok. Ik bouw nu voor 1,5 hectare bouwblok.

Dat verwacht je niet echt en vooral niet in dit gebied nee

Nee niet echt, maar daarom zeg ik. Ik ben optimistisch en denk dat het goed komt. Maar....

In deze tijd weet je het nooit.

Ook daar is de strijd langer dan dat aanvankelijk gedacht was. Maar dat is dus niet waar. Het wordt allemaal steeds iets ingewikkelder.

En als we gaan specialiseren op milieu, geluid, geur, stikstof, waar heeft u van die drie het meest last van? Of eigenlijk helemaal niks?

Ja uh naja van stikstof heb ik niet direct last van. In die zin, ik heb stikstof genoeg. Kijk ik wil hier m'n zeugen uitbreiden. Ik heb hier 1100 kalveren. Die ga ik waarschijnlijk inruilen voor zeugen. Dan ga ik naar emissiearme systemen. Dan heb ik in principe ammoniak genoeg. Ik weet niet de prijs van ammoniak. Ze worden nu verhandelbaar heb ik gehoord. Ik heb nog geen prijzen gehoord. Dus stikstof is voor mij vandaag nog niet gelijk een probleem. Geur ja dat is vandaag ook geen probleem, maar dat komt nog. Dat is een agrarische bestemming, er wordt geen koe of beest gehouden maar vooruit, dat is een agrarische bestemming idem dito, en dat landhuis op de hoek, die heeft z'n agrarische bestemming eraf gehaald, maar dat heeft hij dermate laat gedaan dat hij als agrarisch blijft tellen. Dus in mijn directe omgeving heb ik geen burgerwoningen. Denk dat de meest beperkte factor is de bebouwde kom. Nou dat tref ik want ik heb een gemeente die meewerkt. Want ze wilden daar nieuwbouw gaan bouwen. Ze hebben daar een verordening op losgelaten. En die hebben de geur opgetrokken van 3 tot 8. Want dan hebben hun niet zo last van de agrarische bedrijven en dan heb ik niet zo last van hun. Dat is ook wel de reden dat ik vandaag denk dat ik gas ga geven want straks is die wijk klaar en als ik het dan slecht tref doen ze de norm weer terug naar 3. En dan heb ik natuurlijk wel een uitdaging. Dus ben daarom vandaag een beetje aan het oriënteren wat ik ga doen want voor die tijd moet ik het eigenlijk wel geregeld hebben. Dus ja waar hebben we eigenlijk last van? We hebben eigenlijk niet zoveel problemen in Nederland. Dat valt mee hoor. Als je beetje optimistisch bent... weetje toen ik boer werd 30 jaar geleden toen riepen we allemaal er kan niks meer. En ondertussen gingen we allemaal door, althans degene die door wilden. Degene die stopten die zeiden inderdaad van er kan niks meer. Maar degene die door wilden, als ik zie wat ze allemaal gedaan hebben, ze gaan gewoon allemaal door.

Nee dat is zo inderdaad en er zijn gewoon de loop der jaren veel innovaties gekomen waardoor het mede mogelijk gemaakt werd om door te gaan.

Ja dat klopt, ik heb ook een luchtwasser op het dak staan. En ik vind het echt waardeloos want ik heb er niks aan. Alleen het is wel het middel geweest waardoor ik hier kon bouwen wat ik wilde bouwen. Dus aan de ene kant kun je je afvragen van ben ik zo ongelukkig met die luchtwasser. Aan de ene kant kun je zeggen wat heb ik aan die kostenpost, ja niks. Maar aan de andere kant kon ik hierdoor wel bouwen. Die luchtwasser was ook maar van tijdelijke aard. Het was brongerichte aanpak. Dat is ook beter. Ik haal ook 85 % reductie. En dan valt uiteindelijk toch weer op z'n plek en dat duurt dan 20-30 jaar maar uiteindelijk valt het toch weer gewoon op z'n plek.

Ja uhm en wat heeft u nodig aan regelgeving en beleid.

Ja niet, gewoon geen regelgeving. Dat lijkt me wel duidelijk. Hahaha.

Ja dat is het beste ja.

Kijk naja wat heb je nodig. Dat is een hele lastige. Want vandaag als je alleen op het milieuvraagstuk kijkt, ja oké dan zijn er nog niet gauw beperkingen omdat we veel kunnen reduceren. We kunnen geur, ammoniak, stof reduceren. Dus de huidige normgeving is gemiddeld genomen voor mij nog niet direct een obstakel. Wat een obstakel gaat worden, steeds meer zijn gewoon de burgers die toch gewoon de mond open trekken. Dus we hebben eigenlijk nodig dat de raad van state binnen een week beslist op een bezwaar, want wat zie je nu nog wel eens is dat mensen denken van verrek tegenhouden gaat niet maar vertragen voorlopig wel een paar jaar. Als je vandaag een vergunning wilt hebben moet je al geen haast hebben want dan sloop je je eigen. Dat werkt natuurlijk in principe niet. Want eigenlijk moet je zelf een jaar of 5 vooruitkijken en dat is veel te lang. Maar goed, ik zat bij de gemeente Barneveld. En toen was het nog geeneens bekend dat ze met "nee" begonnen, ik zeg tegen die dame en als je nou alles een beetje, nou dan moet je toch wel denken aan 1 jaar/1,5 jaar moet je al gauw rekenen, toen dacht ik wel echt van waar hebben we het over zeg.

Ja dat gaat nergens over

Als ik een plan indien, volgens mij kun je dat, naja laten we zeggen een week, wel bekijken toch? Kun je het die week erop publiceren.

Ja naja het duurt gewoon ontzettend lang met alles, dat zien we nu ook bij Van Westreenen wel, hoelang plannen en projecten stilliggen.

Dus kijk je hebt regelgeving punt a dat snel is, daar kunnen we wat aan doen, dat is gewoon te organiseren. Als we dat met elkaar willen kan dat gewoon. Kijk ik ben er niet voor dat we zeggen, mensen mogen van mij wel bezwaar maken maar het moet gewoon snel afgewerkt worden.

Ja inderdaad

En we moeten gewoon zekerheid hebben, als je het vooruit uitzoekt, zeg je van joh het kan wel of het kan niet, het moet gewoon helder zijn en niet dingen die discutabel zijn. Dat je zegt van misschien kan het wel of misschien kan het niet. En als je een linkse rechter hebt is het nee en als je een rechtse rechter hebt is het ja. En dan hebben we het over een rechter he.

Ja dat gebeurt ook nog wel eens denk ik.

Dat denk ik ook ja.

En wat kan de overheid anders doen in haar beleid om meer duidelijkheid te creëren .

Is er onduidelijkheid dan?

Ik denk bij veel wel ja, is mijn opinie. In ieder geval hoe ik het zo een beetje zie, ik denk dat er veel wel met onduidelijkheden zitten waar ze voor de langere termijn niet weten waar het naar toe gaat. En daar kan je niet op investeren.

Ja oké, dat is..

Maar ik ben ook maar eh....

Nee maar het probleem is natuurlijk, in mijn beleving qua regelgeving vandaag is er niet zoveel onduidelijk. Alleen we weten niet wat er morgen gebeurt qua stikstof. Kijk er is daar zo'n idioot in Den Haag geweest die zei van joh, we kunnen je vergunning ook gewoon intrekken. Nou weetje dan is inderdaad heel mijn basis weg ja. Dus als je inderdaad zegt als mensen dat aantrekken dan ben je inderdaad al je zekerheden kwijt. Want je doet vandaag wat en morgen trekken ze je vergunning in ben je ineens illegaal bezig, kan ik de tent sluiten. Ik denk dat de meeste mensen vandaag gek worden over alle plannen die over elkaar heen buigen, het moet zo, linksom, rechtsom zonder structuur. Gewoon waanzinnige ideeën he, kijk ik geloof niet in complottheorieën. Daar ben ik de man niet naar. Ik geloof ook zeker niet in dubbele agenda's maar ik moet toch zeggen, het wordt wel lastig. Ik ben gewoon een klein beetje ondernemer. Ik kom problemen tegen. Nou de overheid is in mijn beleving, een ondernemer met een sociaal gezicht, eigen Bv Nederland. En dan hebben we een stikstofprobleem. Althans dat wordt gesuggereerd, ik kan niet beoordelen of dat waar is of niet. Ik bedoel daar heb ik de kennis niet voor. Er is ook een probleem in Nederland dat iedereen denkt die diegene er verstand van heeft. Dus stel nou dat dat probleem er is., dan heb ik twee mogelijkheden. Dan kan ik zeggen van weet je wat, ik ga emissie reducerende systemen toepassen. En dat kost 10/20 euro per kg stikstof en ik kan die boer gewoon wegekopen. En dat kost dan 1200-1600 euro per kg stikstof. Nou dan hou ik die vraag aan de ondernemer voor, ongeacht welke ondernemer en die heeft geen twee seconden nodig. Die zegt dat is heel simpel, dan doen we die van 20, want daar kunnen we wat mee. En wat schets mij die verbazing, nee zegt de overheid, dan gaan we een klein stukje doen, maar we gaan vooral veel geld steken in die 1600 per kilo. Ja weetje dan wordt het voor mij wel een beetje lastig te bedenken van ze hebben echt een dubbele agenda. Dat kan ik met mijn boerenverstand niet meer volgen. En daar heb ik me aan de ene kant een beetje bij neergelegd en aan de andere kant blijf ik dat lastig vinden. Ik bedoel ik wil dingen eigenlijk kunnen volgen, van naja weetje. Er zijn dingen waar ik het niet echt mee eens ben maar die ik wel kan volgen, maar dit kan ik echt niet volgen. We hebben een probleem, oké, maar ga niet de duurste optie pakken dan.

Dat is misschien bij vele wel de onduidelijkheid dan?

En dan ondertussen ook nog inkomsten weggeven he. Dat komt erachteraan. Dan krijg ik het niet op een rijtje. En ik denk dat dat bij de meeste ook wel het probleem is. Men hield het probleem niet meer. Men volgt het niet meer. Vandaag zeggen we a en morgen zeggen we b. En dan komt er natuurlijk weer 50% stikstof reductie in 2030. Ja hallo jongens. We zijn in 22 he, er is nog niks op papier he. Zo onrealistisch als de pieten. Dan denk ik van jongens, en op die manier maak je elkaar een beetje gek. Als je gewoon naar de

stikstofdepositie kijkt, die al jaren naar beneden loopt, dus we zitten op de goede weg, dan gaan we het nu beleven. En jij bent nog wat jonger dan ik, dus jij gaat dat meemaken bij leven en welzijn. Dan gaan we nu mensen weghalen bij bossen, bedrijven. En dan over een jaar of 20 krijgen die bossen zo weinig stikstof, dan gaan we bedrijven weer terugverplaatsen naar dat bos want we hebben nog een beetje stikstof nodig voor het bos.

Die kans zit erin ja.

En als je daarover na denkt zou ik vandaag niet al te grote stappen nemen. Dan zou ik er even mee wachten. Nou je hoort al he ik ben echt geen overheid

Nee nee maar dat is juist mooi, dat probeer ik nu ook uit deze gesprekken op te maken, de verschillen in de agrarische sector. Dat speelt ook gewoon mee natuurlijk. En wat zijn de redenen dat agrarische bedrijven in de Foodvalley stoppen denkt u?

Ik denk dat de belangrijkste reden is gewoon de leeftijd. Weetje ook dat is ook altijd zo'n discussie. Er stoppen altijd zo vreselijk boeren. Ja heel apart. Maar als je het dan in een grafiek zet, loop die lijn gewoon naar beneden. Daar gebeurt niks nieuws mee, en natuurlijk dat hobbelt een keer, is niet nieuw. Is al heel lang aan de gang. Dat worden de komende tijd een paar meer denk ik. Verwacht ik wel. Maar heeft gewoon met de leeftijd te maken en wat daarbij natuurlijk wel bijkomt is het hele sentiment. Ik hoor van jongeren uit Brabant niet meer op een verjaardag te vertellen dat ze op een varkensboer werken. Kijk dat sentiment maakt dat mensen zeggen van ja hallo, en als je dan nog een botte regelgeving en onzekerheden erbij betreft, dan zeggen jongeren, die haken af, die zeggen van he weetje als het zo moet, dan blijkt dat jongeren alle kanten op kunnen qua werk. Die zitten helemaal niet meer op de agrarische sector te wachten vandaag. Dus ik denk wel dat het klimaat vandaag geschapen wordt om te stoppen. En ook daar kun je op twee manieren tegenaan kijken. Dan zeg je tegen mensen wat moet die jongeren generatie. Je kan er natuurlijk negatief in gaan staan. Zo van help er stoppen er zoveel en je kan ook zeggen van nou oké, en als je dan jong bent en je wil wel

Dat vind ik zelf persoonlijk wel, even uitwijken, ik zou zelf heel dol graag een bedrijf willen runnen, maar het heeft me altijd, mijn ouders zijn geen boer.

Maar het kan he?

Maar ik zit wel met de onzekerheid van ja is het handig, er stoppen er zoveel, wat is de reden, dus deel is het voor mezelf wel...

Kijk het is tegenwoordig wel zo. Vroeger was je veehouder. Met een liefhebber voor vee en dat had je in de vingers, de een wat meer en de andere wat minder. En vandaag moet je ieder geval ondernemer zijn en dat andere dat. Die goede ondernemer die wat minder verstand heeft van vee, die organiseert het wel om er dan iemand bij te krijgen die daar wel verstand van heeft. En die super goede veehouder krijgt het ondernemende stuk niet georganiseerd. En dat wordt ook nog niet geaccepteerd. Een bank accepteert wel van mij als ik ondernemer ben en ik huur iemand in die echt een veehouder is. En een bank accepteert niet als je nu een superveehouder bent en daarnaast iemand hebt lopen die het management of ondernemerschap doet. Dat vinden ze verrekt lastig. Ik loop toevallig bij zo'n boer. Een halve kennis die hele grote problemen had, dus toen heb ik dat stukje een beetje gepakt. Maar die bank snapt dat niet. Dan zegt die bank, wat is nu het verschil, hij doet gewoon net andersom als ik. Ik zeg, ik huur mensen in die veel meer verstand hebben dan ik, en hij doet het net andersom met het management en dat maakt dan toch niks uit maar daar snapt de bank niks van.

Ja dat geloof ik ja. En wat zijn de belangrijkste redenen dat agrariërs in de Foodvalley doorgaan met ondernemen denkt u?

Nou het is natuurlijk wel zo, dat moet je ff goed in je oren knopen, ik kom hier natuurlijk niet vandaan. Dat moet je ff goed in je oren knopen. Maar denk erom als die mensen hier zeggen van ik ga door dan gaan ze ook echt gewoon door.

Maar wat is de beweegreden denkt u?

er zijn gewoon ondernemers die zien het gewoon zitten en zien ook altijd kansen. Kijk je kan natuurlijk altijd praten van de negatieve kant en van de positieve kant. Een stuk realisme is altijd wel slim. Maar de mensen die doorgaan maken vaak belangrijke keuzes, en ook vlijmscherp, dus of ze gaan door met biologisch of ze gaan echt voor intensief. Maar die hebben erover nagedacht en die denken van wij kunnen de concurrentie aan. En dat hangt natuurlijk echt af van hoe de omgeving jou gezind is. Als jij geen ruimte krijgt om te ondernemen, en zeker die gespecificeerde intensieve bedrijven, die hebben ruimte nodig. Als ze die ruimte niet krijgen, dan

houdt het op he. Als de eis in Nederland dermate ver voor de troepen vooruitlopen, dan hou je dat ook niet bij. Maar anders ik zeg altijd, ik ben voor markt niet zo bang maar wel voor de overheid. Want als die morgen rare dingen zeggen, en dat hebben ze wel eens gedaan, en tot nog toe is het altijd meegevallen, een keer een motie links en dan een motie rechts. En dan kregen ze het weer rechts. En nu hebben we er weer zo'n, dan zeg ik naja oké een stikstof 2030 50% dus dan zitten we op 26 geloof ik. En misschien halen we joh. Dat kan ook nog he. Heel veel dingen zijn wel meegevallen he.

Ja dat moeten we ook niet vergeten

Ik heb al jaren geleden op een kalverendag gezegd en dat vinden de meeste boeren niet zo leuks als ik dat zeg. Ik zeg jongens, toen we allemaal boxen hadden zei de overheid van jongens we moeten naar groepshuisvesting. En we bleven als kalverhouders op ons achterste been staan he, want dat kan helemaal niet, we gingen failliet en het kalfsvlees veranderde. En een heel gemakker. En ik zeg zelf moeten de boxen een meter breder worden en wie wil er nu vandaag terug, helemaal niemand. En toen moesten we bij gaan voeren, ook zo'n drama. De structuur van het vlees veranderde. En ze worden rood en dit tekort en dat. Maar wie wil er vandaag terug. Helemaal niemand he. Maar wat verzinnen we nou vandaag om de overheid een stap voor te zijn? Dat gaan we doen he, dat komt gewoon goed he. Daar zijn wij niet zo goed in he. Ik ook niet he. Wij zijn toch wat..... en als je ouder wordt wordt het ook al niet makkelijker.

Nee dat speelt zeker mee ja.

Maar achter zijn er toch heel veel dingen geweest waar ik achteraf zeg van daar werd vreselijk over geschreeuwd. Neem nu het melkquotum. Dat was voor jou tijd in 86. Ik weet niet hoe oud je bent.?

Ik ben 23.

Ze gingen naar Den Haag. Ze hebben Brax bijna afgemaakt want het was schandalig. Nou wat schets je verbazing. Op een gegeven moment gaat het melkquotum eraf en ze gaan weer naar Den Haag om te demonstreren. Nou ik snap die boeren echt niet he. Als het erop gaat zijn we tegen. Als het eraf gaat zijn we tegen. We zijn gewoon altijd tegen. Ja hallo wat is dat nou.

Nee ja heel mooi voorbeeld ja.

En hoe ziet u de toekomst van de agrarische sector in Nederland over zijn geheel voor u?

Nou dat is een hele lastige vraag he. Ik kan ook niet vooruitkijken. Maar los daarvan, we hebben natuurlijk wel te maken met een grillig politiek klimaat. En die kantelt vandaag de dag nog altijd de goede kant op. Maar als we nu een formatie hadden zonder VVD en zonder CDA dan weet ik niet wat eruit gekomen was.

Nee dan had er wel iets anders uit kunnen komen.

Voor mij is het nu toch wel een dubbeltje op z'n kant geweest of hij ging de andere kant op. En toen heb ik echt wel even gedacht van nou, nou, en dan is de vraag hoe sociaal ze doen, want het zijn dan sociale partijen en die gaan dan zogenaamd sociaal die boer opruimen. Ook als ik dat in die nertsenhoudery zien hoe ze dat gedaan hebben, nou dat was nou niet zo heel formidabel, dat je zeg van jongens dat ze dat keurig hebben afgewerkt. Even los van hoe je erover denkt. Dat zijn mensen met een groot verstand. En dan ruimen we hier die nertsen op. Ze hadden het hier super voor elkaar. En die kooien gaan dan naar het buitenland en vervolgens beginnen ze weer. Wat hebben we nou bereikt. Ja nu kunnen wij zeggen van nee wij hebben het niet gedaan. Nee jongens, zo ben je heel goed bezig.

En is er behoefte aan nevenactiviteiten, ik weet niet in hoeverre u dit misschien al wel doet?

er is behoefte aan nevenactiviteiten maar niet door mij. Kijk dat is het mooie natuurlijk. Je kan hier alle kanten op. Als je nu vandaag zegt van ik ben een boer voor niet te groot, ik ga een paar biologische kipjes houden en ik ga, ken mij het schelen joh, ik ga er een golfbaan naast doen of een kartbaan, kan bij het schelen, maar dan kan dat. Dat krijg je toch georganiseerd. En die boer die vandaag zegt van ik wil gewoon boeren en niet al dat gezeur aan mijn kop, en dat kan vandaag ook gewoon. En ik roep al jaren, en dat begint wat te landen. Ik zeg jongens er is niet het een of ander goed of slecht. Er zijn verschillende manieren van ondernemen, van boeren. En iedereen mag kijken wat bij hem past en dat is geweldig.

Ja dat is het mooie.

En die man die dan inderdaad misschien topondernemer, maar houdt niet van de grootte, die kan dan met wat biologische kippen, wat nevenactiviteiten en beetje gezelligheid op de vloer kan die daar voordeel van maken. Daar is niks mis mee, daar is juist veel voor te zeggen en die kan daar juist voordeel uit halen. Dat geeft ook de intensieve boer de kans om door te boeren. Omdat die kleine boer het imago wat moet omhooggooien.

Daar maakt hij gebruik van. In mijn beleving moeten we elkaar gewoon vasthouden in de bescheidenheid. Ik heb jaren geleden , was heel leuk, voor de ABN-AMBRO, zo dat was in Amsterdam, 10 hoog, een soort van aura, heel die agrarische setting van de ABN zat daar en daar moest ik een praatje houden over de toekomst van de veehouderij. En mijn collega, van t Voort, die jersey boer uit Lunteren, weet niet of je die kent?

Ja die ken ik wel

Nou dat is natuurlijk de top bioloog, beter dan dat hij het doet lukt bijna niet. Wij moesten samenspreken en het was natuurlijk duidelijk. Dagvoorzitter ervoor. Die ging ons tegen elkaar opzetten. Want ja ik was top intensief en hij top extensief. Maar goed ik ken hem een klein beetje dus ik zeg tegen hem, joh een ding, we laten ons niet tegen elkaar uitspelen, nee dat gaat niet gebeuren zei hij. Nou precies wat we dachten, toen begon die dagvoorzitter ons een beetje uit te spelen. Op een gegeven moment zegt die vent tegen van t Voort. Wat is nu je grootste bedreiging. En toen zegt van t Voort; mijn grootste bedreiging is als Hendrik er ook mee begint. Punt A heb ik een concurrentie die vreselijk is op de grondmarkt en punt B in de afzetmarkt. Dan is mijn verdien model weg. En die voorzitter was eigenlijk gewoon klaar.

Zo is het wel. Dat heb ik ook altijd geroepen. Je kan niet allemaal biologisch of natuur inclusief worden.

Los daarvan, we hebben ook nog een voedselvraagstuk he. Dat is ook zo mooi he, iedereen roept vandaag, er moet een stip op de horizon, maar wie zet hem neer? Ze roepen dit al twee jaar. Niemand die hem neerzet he. Ik heb nu verleden week bij LTO aangekaart, ik denk dat wij die stip op de horizon moeten zetten. En inzichtelijk moeten maken, als wij naar 10% biologische landbouw gaan, wat betekent dat voor milieu, voedselzekerheid. Die zijn negatief he zei ik. We kunnen allemaal roepen van we worden biologisch, maar dat is niet altijd positief he. Voedselzekerheid gaat zo en zo achteruit. En wat denk je als je biologische kippen hebt. Die lekker buiten lopen. 10000 om de hut heen. Wat denk je van het fosfaat in de grond. Ik ben niet tegen hoor, maar er zijn wel vragen bij te stellen

Nee dat speelt wel mee ja

Er zijn wel vragen bij te stellen. En ik denk dat het misschien wel eens verstandig is om het inzichtelijk te maken van de roep om biologisch. Maar wat voor consequenties heeft dat. Dat is niet louter positief. En kijk het is heel simpel. Als je het milieuvriendelijkst, schoonste, gezondste ei wil hebben moet je het in een batterij doen.

Ja, ja ook qua fijnstof is dat beter

Nou we willen dat niet zeggen we dan. Oké dat kan, maar het heeft ook consequenties.

En welke verandering in de sector zou u aan willen meewerken?

In welke sector?

Ja alle sectoren die u heeft, maar u hebt natuurlijk een nieuw bedrijf met luchtwassers etc.

Ja kijk ik ben bij voorbaat niet tegen he. Maar uiteindelijk is het heel simpel. Ze roepen uiteindelijk steeds meer maar laat nou de dingen uit de markt komen. Als de markt nu zegt van joh luister, ik wil het stukje vlees met de laagste Foodprint, ik noem maar wat, kun je een getal aan hangen, dan wordt dat gewoon gemaakt he. En als de markt zegt, van luister, ik wil een stukje vlees van dieren die het zo best hebben gehad en in het bos hebben gelopen, dan wordt dat gemaakt he. Maar er moet een verdienmodel zijn en er moet gezegd, gedaan worden wat men zegt. Er zijn heel veel mensen, die roepen bio en die kopen gangbaar. Ja dat gaat natuurlijk niet.

Nee dat gaat niet nee.

Ik kan natuurlijk roepen ik ben voor bio en vervolgens koop ik alles gangbaar. Alleen dat gebeurt vandaag de dag wel heel veel. Want die Nederlander wil gewoon geen geld kwijt aan eten. Die fransman besteedt geld aan eten. Dat hebben ze altijd gehad. Ze zijn beetje verwend vandaag. Maar uiteindelijk als we met elkaar wat willen bewerkstelligen en ik ben bij voorbaat niet tegen, maar het moet wel betaald worden.

En het begint gewoon bij de consument zelf.

Ja kijk anders wordt die beweging andersom gemaakt. In Europees verband, Spanje loopt nog een beetje achter, als ik biggen verkoop aan Spanje, kunnen er 2/3 entingen minder op, want we voeren wel een paar weken OTC en dan gaat het prima.

Ja groot verschil

En vervolgens importeren het vlees weer. Dat kost minder

En welke rol kan locatieruil spelen in het voortzetten van agrarische bedrijven binnen de Foodvalley en dan met het oog op een bedrijf dat dicht bij een natuurgebied zit, die geen uitbreidingskansen heeft, die wel

graag wil doorboeren, ruilen met een stoppende boer die gunstige vergunningen heeft.

Volgensmij is daar niks mis mee en moet je dat gewoon doen. Wetend dat de een er anders in zit dan de ander. Maar het is niet louter zakelijk. Als jij natuurlijk al de 5de generatie bent en ze zeggen van joh hoepel jij eens ff lekker op. We hebben 5 km verderop een schitterende locatie. Maar daar gaat het die man of vrouw het niet hard om. Ik wil eigenlijk gewoon niet weg he

Dat is volgensmij nog het grootste probleem.

En ik vind het lastig, want hoever moet je daar nu in gaan. Kijk natuurlijk is er ergens een grens. Maar zijn er dan inderdaad geen mogelijkheden om die mensen te laten zitten en dan toch de schade te beperken. Als het gaat over stikstof in dit geval. Kunnen we dan niet iets verzinnen om het stikstof zwaar te reduceren tot bijna niks. Dan is iedereen blij he. Alleen het gaat niet gebeuren he. Ze gaan gewoon weg. En ik denk he, zakelijk gezien is het verstandig om mee te werken. Of je moet het tot de laatste stap tegenhouden, dat je je laat onteigenen. Want daar roepen ze makkelijk over natuurlijk, maar dan moet ook alle schade betaald worden, en als je vrijwillig bent he. Ik heb van de week nog een man gesproken, die doet mee aan de opkoopregeling in Drenthe, en het ging ook even over stikstof. Provincie wil die heel graag hebben. Maar ik zeg jij hebt nog een contract die ze moeten afkopen. Weetje wat ze zeggen, niks mee te maken, het vrijwillig, je hoeft het niet te doen he.

Gezien de tijd de laatste vraag, in hoeverre bent u betrokken in de politiek of de gemeenteraad? Ik heb het al een beetje gemerkt hoe of wat.

Ja, nee, nee, ja ik sta bij leven en welzijn vandaag op de 14de plek van de SGP. Dat is een onverkiesbare plek. Dus je kan zeggen dat ik betrokken ben. Maar dat is toch iets, dat je zegt van, laatste piepte ik toch ergens over. Die man zei, Hendrik wat heb je eraan gedaan? Hoelang zit je al in de politiek. Ja niet, als die rotboeren, en maar piepen, als je nu lef hebt ga je op die plek zitten.

Nou ja dinsdag was ik ook bij een boer en die gaf ook aan, van er zou meer inspraak moeten komen in de politiek en gemeenteraad door jongeren en ook ouderen. Want nu hoor je vaak van een kant zonder weerklank komt dan heb je het aan jezelf te danken.

Zeker waar inderdaad.

Maar mooi dat u bent betrokken bent bij de SGP. Mooi om te horen.

Dank voor dit open interview.

Transcript Respondent Thom

Zwart= Gesproken door Clemens

Kunt u wat over uw bedrijf en over de geschiedenis van het bedrijf vertellen zodat ik een beetje een inzicht heb in het bedrijf?

Ja ik ben hier begonnen, toen was ik 17 jaar, ik was van school af. Dit was het bedrijf van mijn vader. Dat heb ik overgenomen in 1991 en toen was ik plusminus 23 jaar en vanaf die tijd loop ik hier al. Wij begonnen met 700 kalveren en later uitgebreid naar 1300 kalveren in 2010.

En die zijn allemaal op contracten?

Ja contact voor Van Drie. Vanaf 1995 mest ik voor VanDrie.

En nog grond bij uw bedrijf?

Nee alleen hier om de deur circa 1,3 hectare is zo'n beetje het oppervlak.

Nou mooi, heb ik een beetje een idee. Uh, ja wat hebben agrarische bedrijven in de Foodvalley nodig om te kunnen blijven ondernemen als boer denkt u?

Wat hebben die nodig om te kunnen overleven? Ja dat is een lastige vraag. Ik denk dat ze liever van de boeren af willen. Wat hebben die nodig? Ja duidelijkheid van de overheid, dat is het simpelste. En oplossingen voor de langere termijn en niet voor de korte termijn. En daarbij ben je van afhankelijk.

Ja die hoor ik meer ja. Ja dat is toch wel iets van, het zijn toch vaak dure investeringen die je voor de langere termijn doet en niet voor korte tijd. Je kan niet voor een paar jaar, dat zie je steeds meer, dat ze iets verzinnen en dat je daarheen moet, en kort daarna weer moet veranderen of valt het weg. Dat is niet haalbaar.

Kijk maar naar de luchtwassers in de kalverhouderij. Of de mestschuif en het mestschuifstelsel. Ik ken er maar een paar die het hebben maar die zijn er ook alweer mee gestopt.

Ja dat is het probleem nu een beetje. En als we gaan specificeren op ruimte, heeft u dan genoeg bouwblok hier en zou u in de toekomst nog meer willen gaan bouwen of niet?

Nee, ik zou er eerder mee stoppen denk ik. Als er een koeien regeling zou komen om te stoppen zou ik er eerder mee stoppen denk ik.

En wat is de voornaamste reden dat u ermee stopt?

Nou dat is de onzekerheid en uh het financiële plaatje naar de overheid dat ze ons liever kwijt zijn dan rijk. Daarom zal je vader of moeder ook wel tegen je gezegd hebben ga maar doorleren in plaats van boer te worden.

Ja die zagen het misschien ook wel ja, maar het is zo moeilijk. Zelf heb ik ook altijd de intentie gehad om met dieren bezig te zijn en een bedrijf te runnen. Maar ik zie ook wel steeds meer in dat het haast onmogelijk wordt. Ik wil niet zeggen helemaal onmogelijk maar het wordt je wel heel moeilijk gemaakt.

Ik heb zelf ook nog 4 kinderen maar zou ze niet aanraden om het over te nemen. Als ze het willen mag het maar ik stimuleer ze ook niet.

Ja het is jammer dat zo moet gaan in Nederland en met zoveel meer bedrijven.

Ja en het kan best zo wezen die boeren die overblijven dat die een goede boterham kunnen verdienen. Maar het investeringsproces wordt steeds lastiger denk ik.

Ja en je blijft ze toch wel nodig houden denk ik. Dat is een ding dat zeker is.

Zolang er koeien boeren blijven moet je ook kalverhouderij bedrijven hebben. Die zijn er dan. Dan is de vraag hoe je kalveren gaat houden en wat je doet ermee. Ze willen steeds meer naar kringlooplandbouw maar hoe ze dat in de kalveren en varkenshouderij willen gaan doen weet ik nog niet. Ik denk dat ze dat zelf ook nog niet helemaal weten eigenlijk.

Nou ja dat is het ook denk ik wel. Ik denk dat ze vanuit de overheid een hoop doen vanaf het bureau en hebben weinig praktische kennis. Maar ze weten lang niet zo goed hoe alles in de veehouderij insteekt. Dat is het grote probleem, meer agrarische kennis in Den Haag. En als we gaan specificeren op milieu en dan te denken aan geur, geluid, fijnstof en stikstof. Waar heeft u dan het meeste last van in dit gebied.

Nee ik heb nergens geen last van.

En als u zou uitbreiden, waar heeft u dan het meeste last van?

Ja dat weet ik ook niet direct. Toen straks kwamen we hierlangs en toen hier een eindje terug aan de Kapweg

daar zat een varkenshouderij en daar hebben ze een mooie loods neergezet. Dat zou ik eerder doen dan een veehouderij denk ik.

Oh ja die heb ik gezien ja. Wat heeft u nodig aan regelgeving en beleid?

Duidelijkheid.

En kunt u dat nog iets meer toelichten?

Nou het beleid en de regelgeving worden bepaald door de overheid. En als we daarop moeten inspelen dan moet dat vanuit de overheid komen. Als je nu zegt van jongens wat je in het verleden als zag en nu op dit moment ook weer, ze stimuleren om rubber op de roosters te doen maar de vraag is, doe ik het goed, werkt het goed.

Dus eigenlijk te weinig onderzoek?

Ja veel te weinig onderzoek. Van de week was er een meisje van de SKV. Dat meisje was naar de slachterij geweest en zag daar een kalf dat van de slachtbank kwam. Een kwam van de houten roosters en een kalf kwam van kunststof roosters af met rubber erop. Als je het verschil ziet hoe smerig de kalveren met rubber erop zijn ten opzichte van de andere kalveren en dan van de ene kant begint de overheid te zeuren dat ze te smerig zijn en dat ze, ze niet willen slachten. Dat is ook allemaal kromme regelgeving. Aan de ene kant dwingen ze je om op rubber te doen en aan de andere kant zegt de NVvA dat de kalveren te smerig zijn en dat ze ze niet kunnen slachten.

Ja dat is natuurlijk heel krom en dat zie je steeds meer van die rare dingen. En uh deze lijkt veel op de vorige vraag maar wat kan de overheid in haar beleid anders doen om meer duidelijkheid te creëren.

Lange termijn denken. Meer duidelijkheid voor de langere termijn. Maar ik heb mijn vraagtekens erbij of ze er van de overheid zelf wel uitkomen.

Ja dat zie je ook steeds meer. Door te weinig kennis

Ja te weinig kennis. Ze blaken maar wat daar.

Uhm en wat zijn de belangrijkste redenen dat agrarische bedrijven in de Foodvalley stoppen denkt u.

Uh leeftijd speelt mee denk ik. De investering die ze moeten doen, dat het lastiger wordt om een financiering rond te krijgen denk ik. Vooral oudere bedrijven en bedrijven die achterstallig onderhoud hebben en misschien dat de banken ook wel zeggen van jongens we stoppen ermee, klaar. Maar dat weet ik niet.

Ja de banken zijn wel moeilijker geworden natuurlijk over het algemeen. Die kijken ook wel mee wat er in de sector gebeurt.

Ja dat klopt en als je een kalvermester hebt met 300/400 kalveren en het is een grote oude rotzooi en je zit ook net op een punt waar je net niks mee kunt dan is het over en uit. En dan kiezen een hoop mensen voor de slopersregeling als er mogelijkheden voor zijn en dan kunnen ze kiezen om er een huisje naast neer te zetten voor de kinderen, die lossen dat zo op.

En leeftijd, hoe bedoelt u dat? Leeftijd hoeft natuurlijk niet direct wat uit te maken, alleen in het geval als je geen opvolger hebt.

Hier de buurman, die leeft niet meer. Die man heeft er nooit meer wat aan gedaan en alles een beetje laten lopen. Geen Hinderwet of laten verlopen of nu is dat natura2000 nooit aangevraagd en zo zal er misschien wel meer wezen. Er zijn ook wel een hoop boeren die op leeftijd zijn en die niet kunnen stoppen. Die hebben het huis waarschijnlijk op de zaak staan en die moeten overal over afrekenen dus die blijven een beetje door rommelen zodat ze niet hoeven af te rekenen, en moeten ze afrekenen komen ze alsnog in de problemen.

En als we gaan kijken naar geen opvolger, wat denkt u dat daarvan de grootste reden is. Is daar ook...

Dat er niks verdiend wordt in de veehouderij de laatste jaren. Het enige waar wat is verdiend is de Geitenhouderij. Daar is nog wat verdiend de laatste jaren.

En waardering, speelt dat ook meedenkt u?

Ook, er wordt ook een hoop gevoederd op sociale media.

En wat zijn de belangrijkste reden dat agrarische bedrijven in de Foodvalley wel doorgaan met ondernemen denkt u? Wat maakt het sterk?

Dat zijn vaak jongere bedrijven met toekomst. Grotere bedrijven, uh die rendabel en technisch financieel goed kunnen draaien denk ik. En tegenwoordig willen een hoop jongere mensen niet meer boeren.

Nee, dat komt misschien weer voort uit een stukje waardering.

Misschien ook, maar de salarissen ook, als je goed leert, en tegenwoordig getrouwd bent en je bent jong en je

vrouw gaat 30 of 20 uur werken en je gaat zelf 40 of 36 uur werken kun je tegenwoordig best met 2000 in de maand thuis komen en je bent dan nog zaterdag en zondag vrij. Iedereen wil dit niet meer doen 7 dagen in de week.

Ja dat is zeker waar ja, dat is ook zo krom ja. Je maakt vaak een dubbele werkweek in de veehouderij, dag en nacht klaar en er wordt gewoon zo weinig verdiend. Maar dat ligt toch ook een groot gedeelte in de handen van de consument.

Ja dat is zeker zo.

Eigenlijk zou daar ook meer in moeten gebeuren.

De overheid moet daar ook wat aan doen en dat kunnen ze ook wel. Dan moeten ze niet het vlees uit Brazilië en Argentinië hierheen halen.

Ja dat is ook zo krom ja. En wat denkt u van, u ja Foodvalley is eigenlijk een gebied waar de meeste boeren eigenlijk zitten van Nederland. Hoe denkt u dat dat komt door ook bijvoorbeeld de vele kennis die hier is vergaard in de vorm van Wageningen.

Nou Foodvalley weet ik niet. Brabant zitten er ook wel heel veel boeren natuurlijk. Vanaf de Veluwe in deze contreien zitten er wel heel veel en is ook heel groot natuurlijk en dan vooral intensieve veehouderij. En dan praat je voornamelijk over kippen en varkens en kalveren op de Veluwe.

Maar je ziet hier wel veel bouwbedrijven, inrichtingsbedrijven, kalverhouders, scholen...

Maar dat heeft denk ik ook met de mentaliteit van de mensen te maken denk ik.

Oh zo ja, ja dat heb ik vaker gehoord ja, dat heeft er zeker mee te maken ja. En hoe ziet u de toekomst van de agrarische sector in Nederland voor u?

Ja, somber wil ik niet zeggen, agrarische sector zal altijd blijven bestaan en de grotere boeren zullen wel blijven bestaan en zullen een goede boterham kunnen verdienen maar de kleinere bedrijven zullen allemaal stoppen/weggekocht worden. Tenminste als de vergoedingen een beetje redelijk zijn. Ik denk dat de overheid de best voor doet om zoveel mogelijk doet om zoveel mogelijk boeren weg te werken.

Ja dat denk ik ook wel, maar dan zijn ze verkeerd bezig.

Gaat het niet goed schiks dan gaat het wel kwaadschiks. Ik doe wel eens jagen en daar zit ook een rentmeester in en die doet ook opkoop van veehouderijbedrijven, dat doen ze dan ook. Die zit niet hier in de regio maar die doet dat voornamelijk met dijkverbreding en dijkverhoging en wegverbreding en dan opkoop van agrarische bedrijven. Willen ze niet weg dan gaan ze toch wel weg. Linksom of rechtsom of je wordt weggekocht of ze dwingen je wel.

Het wordt zo gedaan op een smerige manier dat ze je wel dwingen.

Je kunt meedoen met een opkoopregeling, doe je het niet, nou dan doe je nog een keer een bod en anders een voorstel tot onteigening inzetten. Zo werkt dat. Ik denk dat een hoop mensen die dicht bij het bos aanzitten dat die het ook moeilijk tot onmogelijk wordt gemaakt voor ze.

Ja naja dat is nu ook een beetje, daar hoorde ik laatst ook iemand over, nu zijn ze bezig om iedereen bij een natura2000 gebied weg te kopen voor stikstofdepositie, maar ze weten er nog te weinig van. Voor hetzelfde geldt zeggen ze over 20 jaar van he, de boeren zijn weg, natuurgebied krijgt te weinig stikstof meer dus er moeten natuur inclusieve boeren voor terugkomen.

Ja dat zou kunnen.

Ja ze weten er gewoon te weinig over allemaal. Uh en is er behoefte aan nevenactiviteiten op dit bedrijf?

Nou nee, ik niet.

En waarom niet?

Nou ik heb 1300 kalveren, waar ik werk genoeg aan heb. Als ik erbij moet gaan werken om de 1300 kalveren om het bedrijf draaiende te houden dan verkoop ik heel de troep. Het gaat wel als je 300 kalveren hebt, dan gaat het net andersom, dan heb je extra bijverdienste. Dat is net zoals bij een koeienboer die erbij moet gaan werken om de financiering rond te krijgen.

Dat zie je inderdaad ook steeds meer, dan ben je ook dief van je eigen portemonnee.

Maar als dat zo is dan ging ik wel gewoon werken dan was je in ieder geval zaterdag en zondag gewoon vrij. Dan heb je het in ieder geval nog beter.

En welke veranderingen in de sector zou u aan willen meewerken?

Welke veranderingen in de sector?

Ja dat kan zijn, kringlooplandbouw, biologisch, natuur inclusief, luchtwasser, vloeren.

Dierenwelzijn zou ik best wel aan willen meewerken.

En in welke vorm dan?

Nou misschien met rubberen mat of iets dergelijks. Er zit ook veel onduidelijkheid in met wat goed is. Veel te weinig onderzoek is ernaar gedaan nog. Volgensmij is dierenwelzijn van het kalf nog helemaal niet zo slecht.

Nee dat weet ik wel zeker.

En het milieu, daar zouden we toen gedwongen toe worden, maar wat moet je doen. Dat is net zo met biomassa kachel, die houtkachels. Die kosten zo'n 30.000 euro. Van die 30.000 euro krijg je de helft subsidie van. Dan praat je over om in een jaar of 7/8 terug. Nog niet eens, volgensmij is die subsidie er vorig jaar afgegaan ofzo. En nu is die subsidie er weer af en dan zeggen ze weer dat de kachels niet goed zijn.

Ja dus eigenlijk heb je een dure investering gedaan en dan...

Ja dat is met die luchtwassers idem dito.

En dan zeggen ze van dat je naar rubberen matten moet, en als er dan goed onderzoek naar gedaan wordt. En je bent daarmee klaar van wijze bespreken.

Ja want dat was ook als ik me dat goed herinner in 2012/2013 wilde ze ook rubberen matten bij kalveren, daar was ook subsidie voor en toen in een keer kon dat weer niet.

Nee dat hebben ze allemaal weer teruggedraaid en toen met dat GLB-beleid ging al het geld in het aparte potje en dat was dan ook voor milieu en dierenwelzijn. En dat is het geld waar je het net over had. Maar dat hebben ze ook allemaal ingetrokken. Er moet nog ergens een potje zijn met 10 miljoen maar dat laten ze gewoon staan. Daar doen ze niks mee.

Uh en welke rol kan locatie ruil spelen in het voortzetten van agrarische bedrijven in de Foodvalley? En dan meer in het zicht van een bedrijf waar een ondernemer door wil gaan met boeren alleen waar de vergunningen slecht zijn of de locatie en dan ruilen met een boer die wil stoppen waar super goede vergunningen onderliggen, locatie goed is. Zou dat een rol kunnen zijn tot verbetering van de agrarische sector en het behoud.

Dat weet ik niet hoor. Dat weet ik echt niet.

Oké dan ga ik hem concreter maken. Zou u daar eventueel voor open staan?

Misschien wel, dat ligt eraan wat voor voorwaardes ze eraan stellen.

Ja precies ja.

Ze willen iedereen naar de polder hebben.

Ja dat zeiden ze ja, maar daar willen ze nu een mega datacenter bouwen. Dan denk je ook van het is allemaal zo tegenstrijdig.

Ja het is grond van de overheid, dan hebben ze zo verschrikkelijk veel geld voor gebeurt waarschijnlijk. ze hebben ook een hoop boeren weggekocht denk ik. Ik hoorde dat ze 350 euro per hectare kregen.

Ik zou het niet weten maar ik vind het een apart verhaal allemaal.

Maar dat is wel een belangrijke vraag wel, daar probeer ik nu ook met het onderzoek achter te komen of boeren daarvoor open staan, nu is dit nog maar een kleine schaal natuurlijk, want stel je zit dicht bij natuur, of de Veluwe of bij het dorp. Je hebt geen uitbreidingsmogelijkheden. Zou iemand daarvoor open staan dan. Maar dat hangt per situatie af natuurlijk.

en in hoeverre bent u betrokken bij de politiek of gemeenteraad?

Helemaal niks

En denkt u wel dat het wel belangrijk is.

Ja wel belangrijk alleen ik ben er niet geschikt voor. Het is zeker belangrijk dat er meer agrariërs in de landelijke politiek zitten. Merendeel dat in de kamer zit komt uit Den Haag of Amsterdam.

Deze vraag had ik er niet in maar laatst met een gesprek attendeerde iemand mij erop. En dat vond ik op zich wel een goede inderdaad want uiteindelijk begint het toch met meer tegenstemmen te laten horen naar linksere partijen want nu hoor je vaak wel een grote mond van links. Je hebt nu Caroline van de Plas, dat is een goede. En wat kleinere partijtjes zoals SGP die wel vaak hun stem laat horen.

Ja die hoor je weer te weinig.

Ja inderdaad, maar het zou goed zijn dat er in gemeenteraad meer tegenstem is. Want uiteindelijk gaan ze er gewoon overheen en dan is er nog niks bereikt. Maar dan moeten er wel geschikte mensen voor zijn.

Steven zit wel een beetje in de politiek toch, dat zou een goede kunnen zijn.

Ja dat klopt ja, voor de SGP. Maar inderdaad dat zou een goede zijn ja.

Nou dit was mijn interview, bedankt voor uw tijd.

Transcript Respondent Stefan

Zwart= Gesproken door Clemens

Kunt u wat meer vertellen over uw bedrijf en de geschiedenis van het bedrijf?

Ik ben in 1980 van de middelbare landbouwschool afgegaan. Toen zat hij nog in Putten. En toen ik thuiskwam zijn de koeien weggegaan, de melkkoeien, en toen zijn we met kippen, varkens, en kalveren verdergegaan, en de akkerbouw. En dat hebben we een heel poosje gedaan, en later zijn de varkens ook weggegaan. En toen zijn we op de kippen, kalveren en akkerbouw doorgegaan en dat doen we nog steeds. En nu gaat mijn zoon ook meewerken. Die heeft nu nog een andere baan. Dit bedrijf is te klein voor twee gezinnen. Dus de komende tien jaar gaan we de overname een beetje afronden. We zitten nu een beetje in het begin van de overname. Maar het is dus een gemengd bedrijf met biologische kippen en kalveren. En akkerbouw is gangbaar.

En hoeveel kippen heeft u?

12.000 kippen.

En Kalveren?

700 stuks.

En akkerbouw, hoeveel hectare?

Uh ongeveer 25 hectare. En dat is eigenlijk voor 1 gezin een mooie omvang.

Ja, mooi, heb ik er een beetje een beeld bij. En hoe oud is uw zoon. Niet dat ik dat ga gebruiken hoor die is van 89, die is 32.

Mooi, dan heb ik er een beetje een beeld bij. Wat hebben agrarische bedrijven in de Foodvalley nodig om te kunnen blijven ondernemen als boer denkt u?

Ja dat weet je natuurlijk ook wel. De belangrijkste dingen worden in Den Haag afgesproken. Dat zijn natuurlijk twee dingen. Bestemmingsplan doet de gemeente natuurlijk. Maar de regelgeving, mestregelgeving, stikstof enz. zit allemaal in Den Haag, en ja. Ik heb wel iets aangegeven maar voor bestemmingsplannen zie je gewoon dat de bedrijven extensiever geworden. Eigenlijk is er meer ruimte nodig dus zouden de bouwblokken in de bestemmingsplannen ook groter moeten. Nu is het een beetje dat je compact moet bouwen op je bestemmingsvlak. Als je je kippen buiten hebt lopen en nog met brandveiligheid en met andere, nu heb je steeds meer ruimte nodig. De stallen zet je niet meer heel strak tegen elkaar aan. Dus dan heb je ook een groter bouwvlak nodig. Daar zou de gemeente wat flexibeler mee om moeten gaan. En ook met kringlooplandbouw. Er komen steeds meer dingen bij, dus dan zou je wat dat betreft flexibeler met bouwblok om moeten gaan. En de andere dingen zijn gewoon de bedrijfsovername dat bedrijfswoningen of meerdere gezinnen op de bedrijven mogen wonen, dat ze het makkelijker maken. Dat zijn allemaal wel dingen die meespelen.

En als je kijkt naar dit bedrijf, wat speelt, dat speelt hier ook voornamelijk ruimteprobleem?

Nou je ziet overal huizen en woningen dus je zit hier gewoon

Maar dat zijn burgerwoningen of ook met agrarische bestemming?

Nou dat zijn meer plattelandswoningen eigenlijk. Burgerwoningen, een oude bedrijfswoning die dan eigenlijk later weer verkocht is aan de burger noemen ze dan plattelandswoning eigenlijk he. Echt burgerwoningen zijn er niet echt. De meeste woningen zijn boeren die gestopt zijn en toch een iets mindere status qua stankgevoeligheid betreft. Dat wil wel zeggen dat je niet echt meer kan uitbreiden. Aan de zijkant zit je gewoon vast. Je zit direct tegen het perceel van de burens aan. Achter zou je nog wel wat kunnen. Je hebt natuurlijk een bepaald ammoniak quotum en aantal dieren en dat is je vergund en meer zal het niet mogen worden. Dus als je de dieren meer ruimte geeft en je zou de stal moeten vergroten dan zul je meer ruimte nodig moeten hebben op het bouwblok.

Ja maar aan de andere kant als je vaak dan dichter naar de burens opschuift, wat ook wel weer problemen met zich mee kan brengen.

Dus dat loopt nu nog goed. Met die kippen zijn we nu ook biologisch geworden maar als we dat niet hadden gedaan hadden gewoon meer kippen moeten gaan houden maar dan had je ook weer eerder tegen die regels aangelopen. Dus op dit moment kunnen we met de ruimte gewoon uit de voeten. Maar we leven ook wel in een makkelijke buurt die niet moeilijk doen. Daar ben je ook wel iets meer van afhankelijk.

Ja dat scheelt zeker. Dat is fijn. Omgeving is hartstikke belangrijk. Als je in een buurt zit waar veel woningen

zitten met mensen die zeuren om stank, dan heb je veel gauwer problemen.

En als we gaan kijken naar ruimte en dan meer het plan of u nog voor de toekomst wat voor ogen heeft voor uitbreiding. Is dat er? Of helemaal niet?

In 2018 hebben we eigenlijk nog twee kalverenstallen gebouwd. Dus op dit moment is het nu weer een poosje rustig ga ik vanuit. Als je wat gaat doen ga je meer wat emissiearm stalsystemen toepassen. Voor de kippen fijnstof verminderen en ammoniak. Als we wat investeren zal het meer daar in wezen dan in meer dieren gaan houden. Maar dat is natuurlijk vergunning technisch makkelijker. Daar is nu ook gewoon veel subsidie voor beschikbaar vanuit Den Haag. En dat nieuwe regeerakkoord zit ook heel veel subsidie in om ammoniak stikstof reductie te realiseren. Dus dat kan best wezen dat we daar ook nog gebruik van gaan maken.

En als we gaan op het gebied van milieu, waar heeft u dan hier het meeste last van, bijv. geluid, geur, stikstof.

Nou we zitten eigenlijk al boven de grens heen wat betreft ammoniak en stikstof. Omdat het een vergunde situatie is mag dat maar je mag niet meer uitbreiden. Je zit hier zo ongeveer 600-700 meter van een natura-2000 gebied af. Dus wat dat betreft is uitbreiden qua dieren, of met ammoniak is gewoon niet aan de orde. De emissie moet verminderen, en dan zou er wel wat meer mogen ja. Maar wat geur en geluid betreft, geluid is eigenlijk niet echt in de agrarische sector van toepassing.

Nee over het algemeen niet. Behalve sommige bedrijven die dicht tegen de woonwijk aanzitten die soms wel. En geur hier dus ook niet.

Ja geur wordt natuurlijk wel berekend.

Maar geen invloed op de directe omgeving.

Ja geur voldoen wij gewoon aan. Er is een ingewikkelde berekening van. En daar voldoet het dan aan ja.

Oh ja dat is V-stacks.

Ja ik weet niet precies hoe dat heet maar dat zou goed kunnen maar daar voldoen wij aan. Kijk uitbreiding zit hier niet meer in. Het is meer een efficiënte werking en misschien stalsystemen aanpassen ofzo op zo'n manier.

En wat heeft u nodig aan regelgeving en beleid?

Ja binnen Foodvalley?

Ja eigenlijk wel. Ja mag ook wel landelijk.

Nou Foodvalley is gewoon... de naam zegt het ook al. De boeren zijn de baas van de Foodvalley. Als hier geen boeren meer zouden wezen dan kan de Foodvalley wel stoppen. Daarom botst dat een beetje met het beleid van Den Haag. De boeren bij natuurgebieden willen ze wel opkopen, iniedergeval dat ze stoppen, maar hier in Ede heb je natuurlijk veel natuur en als boeren die daar dichtbij zitten zouden stoppen, dan is de vraag nog of de Foodvalley die status dan nog wel zou kunnen hebben als agrocentrum van Nederland. En dat heeft dan met de bedrijven te maken met de meelboer maar ook met advies. Als die boeren weg zijn dan is de basis ook weg voor die bedrijven die daarvan moeten leven. Maar ook met de school ook. Foodvalley is gewoon ook het onderwijs, het bedrijfsleven en de boeren, dat zijn drie groepen die elkaar kunnen versterken. Want als er geen boeren zijn, dan zal het onderwijs geen stageplekken meer hebben en kunnen geen dingen meer uitproberen. Wat dat betreft is de boer echt van wezen belang voor de Foodvalley. En als regio moet je dus eigenlijk zorgen om zoveel mogelijk boeren te behouden in plaats van te stimuleren om te stoppen om stikstof te kunnen verminderen,

Ja, en hoe denkt u dat dat opgelost kan worden? Of hoe kijkt u daartegenaan.

ik zelf vind dat je gewoon de stikstof en fijnstof, die moeten in de stallen opgevangen worden en niet uitgestoten worden. Dat moet je als sector een doel zijn voor de toekomst. Zo min mogelijk uitstoot uit de stallen. En dat is techniek, daar zijn die bedrijven gewoon voor nodig. Bijvoorbeeld Wageningen. Dat gebeurt ook wel heel veel, ze zijn er druk mee bezig. Maar als je die uitstoot gewoon kunt verminderen dan is het probleem met stikstof en fijnstof ook opgelost. En dat is wel een belangrijk en maatschappelijk draagvlak. Dus binnen Foodvalley is dat een ideale omgeving om die nieuwe techniek uit te proberen en een nieuwe techniek te bedenken.

Ja. En wat kan de overheid in haar beleid anders doen om meer duidelijkheid te creëren?

Ja in hun beleid?

Ja

Nou daar ben je wel achter dat dat heel erg moeilijk is. En dat klinkt heel mooi maar de boeren denken ook allemaal anders he.

Nee dat is ook zo maar nu zoals laatst werd er wat geroepen met die vergunningen om vergunningen af te pakken, uh in te trekken. Dan slaat iedereen gelijk op hol en dat is logisch, terecht. En zulke dingen is niet handig van de overheid om te doen.

Nee maar dat is natuurlijk ook politiek en het is net wie het naar buiten heeft gebracht. Het is helemaal geen beleid. Het waren onderzoeken en als iemand dat naar buiten brengt. Nu ook in het coalitieakkoord staat duidelijk dat de opkoop vrijwillig is en dat de halvering helemaal niet aan de orde is. Er wordt ook heel veel geroepen wat ook veel onrust geeft. Ik zelf vind gewoon, je kunt je wel overal heel druk om maken wat ze allemaal roepen. Maar het meeste is gewoon helemaal niet aan de orde, en als het aan de orde komt moet je zien wat je daarmee doet. Dat is ook een beetje een spel. Het is wel zo dat politieke situatie voor de boeren ook steeds moeilijker wordt. Je ziet gewoon dat partijen tegenwoordig gewoon liever de boeren kwijt zijn en die krijgen ook steeds meer te zeggen. En daar krijg je wel steeds meer mee te maken.

Maar hoe zou dat komen dat er zoveel partijen eigenlijk tegen boeren of liever kwijt zijn dan, waar zit dat hem in denkt u?

Naja partij van de dieren is gewoon heel wonderlijk dat die 6 zetels heeft. Dat is toch onbegrijpelijk. Een partij voor de dieren, dat is dus een teken dat de mensen in de stad gewoon heel ver van de landbouw af staan en niet in de gaten hebben wat er precies allemaal speelt. Want er gebeuren wel dingen die niet goed zijn maar dat zijn echt incidenten. De meeste boeren zorgen gewoon goed voor hun dieren. En er is geen enkel land in de wereld waar de dieren het beter hebben dan in Nederland. Maar dat weten ze niet of ze willen het niet horen. Maar ik denk dat de afstand tussen boer en burger te groot is en dat daardoor verhalen die in de media komen blijven hangen en dat de agrarische sector het heel slecht doet.

Ja dat denk ik ook. Gewoon de onwetendheid bij de burgers. Sommige denken nog steeds dat kalveren in eenlingboxen zitten of kippen in legbatterijen.

Ja dat maar ook gewoon voor het kalf, het gevoel dat dieren net zo belangrijk zijn als mensen. Een dier is een dier, tuurlijk je moet ze goed verzorgen maar je kunt ze niet allemaal los laten lopen buiten. Ze hebben gewoon op een bepaalde manier structuur en hokken nodig om dat te kunnen. Je zult toch gewoon voedsel moeten produceren voor de wereld. Er komen steeds meer mensen. Je kunt wel zeggen voedsel is niet belangrijk, we halen het wel uit het buitenland. Al het voedsel dat uit het buitenland komt is minder van kwaliteit als dat het in Nederland geproduceerd wordt. Er zitten meer bestrijdingsmiddelen op als in Nederland. Dus je kunt wel zeggen we hebben de boeren niet nodig, we laten het voedsel overal vandaan komen, maar dan is de controle helemaal weg. En dat snappen mensen gewoon niet. En dat is wel heel erg wonderlijk, hier in deze omgeving. Daar hoor je dat niet. Hier vinden de meeste mensen de boer vriendelijk en weten wat er op de boerderij speelt. Maar in de stad...

Maar hier zit je nog echt in een agrarisch gebied. In Barneveld. Maar richting de stad krijg je heel andere kreten te horen. Gewoon van onwetendheid eigenlijk.

Ja en dat.. Hoe krijg je dat goed. Er wordt best heel veel over gedaan. Educatie voor schoolklassen. Boerderij open dagen, komen best heel veel mensen op af. Programma's op televisie zullen het ook best heel goed doen. Maar een groep blijft toch hun eigen beelden zitten.

Nee dat is zo inderdaad. En wat zijn volgens u de belangrijkste redenen dat agrarische bedrijven in de Foodvalley stoppen? Want je ziet nu echt wel duidelijk een groot gebied dat hier in de omgeving veel ondernemers stoppende zijn.

Ja ze stoppen wel maar het aantal dieren wordt natuurlijk niet minder he, schaalvergroting zet natuurlijk wel door.

Het gaat nu wel echt om agrarische. ja

De belangrijkste redenen is nu toch wel dat ze geen opvolger hebben denk ik. Dat dat een van de belangrijkste redenen is dat ze stoppen. Misschien wel een van de belangrijkste. Want boeren failliet gaan gebeurt eigenlijk bijna nooit. Financieel hebben ze het altijd wel moeilijk en lastig maar dat ze echt failliet gaan gebeurt bijna nooit. De meeste stoppen wel omdat ze geen opvolger hebben. En een enkele die stopt gewoon omdat ze het niet meer zien zitten, dat gebeurt wel eens of de boel verkopen en dan wat anders gaan doen.

En wat zou de reden zijn dat er zo weinig opvolgers zijn? Want vooral in zo'n gebied, er zijn vaak wel kinderen in het spel, niet altijd natuurlijk maar wat denkt u dat de grootste reden is dat kinderen het niet meer kunnen overnemen? Heeft dat met financiële basis te maken of geen motivatie meer of geen waardering meer?

Dat is een moeilijke

Kijk als ik voor mezelf spreek, ik zou dolgraag een bedrijf willen overnemen, maar ik heb wel eens zitten rekenen maar dan ben je de eerst 40 jaar voor de bank aan het werken.

Ja maar dat doe je als boer altijd.

Nee maar als je al iets een financiële basis hebt of een onderpand qua gebouwen dan wordt het al iets anders.

Nou ja iedere keer heb je weer wat afgelost en dan moet je weer een nieuwe investering doen. Je bent altijd grotendeels van de bank afhankelijk. Het wordt natuurlijk wel steeds meer een risico dus je moet wel steeds meer een financiële buffer hebben om een risico in een slechte tijd te overbruggen. De bank is ook steeds kritischer en die gaat ook steeds zakelijker denken en je moet dan ook wel een heel goed verhaal hebben wil de bank geld in een bedrijf stoppen. En dat was in het verleden natuurlijk ook altijd makkelijker. Toen was de bank makkelijker daarin maar ze hebben het nu ook wel zo geregeld dat ze bijna geen geld meer, geen financiering meer afsluiten bij agrarische bedrijven en dat maakt het ook wel gewoon heel moeilijk om over te nemen. Dat zal dan meespelen dat een bedrijf gewoon te klein is of te lang. je moet als bedrijf wel meegaan he. Als je een tijd niks doet wordt het steeds moeilijker om die inhaalslag te gaan maken. Daar moet je wel steeds mee bezig zijn. En als je geen opvolger hebt loop je alweer gauw iets achter, doe je het rustiger aan. Maar of dat nu de financiering is... dat speelt wel een rol, als je het bedrijf overneemt dat de financieringskans niet klopt. Of misschien dat er meerdere kinderen zijn, die hebben ook recht op hun deel. Net wat jij zegt, ik hoor best veel van mensen die toch heel graag boer willen worden. Er zijn best jongeren die graag boer willen worden.

Ja alleen is die stap vind ik zo groot.

Ja maar dat, als je ouder bent kun je dat achteraf wel zeggen. 40 jaar geleden was het ook een stap, een gok. En hoe is het over 10 jaar. Ik zou het echt niet weten.

Nee dat is zo en ik heb ook met andere gesproken, die zeiden inderdaad ook van sinds dat ik boer ben dat boeren wel zeuren. Dat er altijd een vermindering in de veestapel moet komen. Ook 30 jaar terug, dat is er nooit van gekomen en dan denk je toch wel van....

De politiek moet je je niet zo heel druk om maken. Die moet je gewoon laten roepen. Dat wordt allemaal opgelost. Ook al zou de veestapel gehalveerd worden, dat is voor de boeren nog niet zo slecht.

Nee, Dat zou alleen wel op een eerlijke manier uitgekocht moeten worden.

Voor de sector is het wel slecht maar voor de individuele boer hoeft het niet slecht te wezen.

Nee nee die gaat er..

Als ze technisch gewoon goed draaien en toch proberen de ontwikkelingen in de gaten te houden dan, een boer is toch individu he. Die is alleen met z'n eigen bedrijf bezig. En probeert dan te overleven in de politieke situatie. Als je ze bang gaat maken, met hoe gaat het met de stikstof of hoe gaat het daarmee. Je moet niet te bang wezen. Het financiële plaatje moet kloppen.

Je moet wel echt ondernemer zijn, anders wordt het een moeilijke opgave ben ik bang.

Je moet ook wel echt voor gaan. Echte ondernemer moet je ook weer niet zijn, want dan kun je beter wat anders gaan doen.

Nee dat is zo, liefde en passie voor je vee en dieren. Alleen tegenwoordig, 30 jaar terug heb ik het idee dat het nog kon dat je nog liefde, maar tegenwoordig ben je haast meer boekhouder en accountant dan dat je nog met de beesten bezig kunt zijn. Heb ik het idee. Als ik sommige zie hoe druk die zijn met hun boekhouding. En dat moet natuurlijk ook weer niet. Want je bent en blijft boer want je wilt gewoon bezig zijn met je dieren.

Ik vind het brede ervan ook heel mooi. Je hebt ook VanWestreenen maar die moet je ook niet te vaak op de stoep hebben want die sturen een rekening van hier tot gunde. Dat je als boer denkt waar hebben ze dat voor nodig. En dat doet de boekhouder ook. Dat zijn allemaal bedrijven die willen alles voor je doen maar er komt altijd een rekening achteraan. En dan heb je als boer een uurloon waar je een hele week werken voor moet.

Ja precies ja.

Dat is gewoon een beetje tegenstrijdig. Dat boeren voor heel weinig moeten werken terwijl alle bedrijven er omheen gigantische uurlonen rekenen.

Dat is inderdaad niet goed.

En hoe meer je zelf kunt doen hoe beter het is. En je houdt ook inzicht in het geheel wat er speelt in je bedrijf.

Ja. En wat zijn de belangrijkste redenen dat agrarische bedrijven in de Foodvalley doorgaan met ondernemen? Ik kan het wel even kort toelichten want ik heb hiervoor voor mijn vooronderzoek met bepaalde beleidsmedewerkers gepraat van de gemeente Barneveld, Ede, Nijkerk en ook van de provincie Gelderland. Een beetje kijken hoe die in deze vragen stonden en daar weer een verband te kunnen leggen met boeren en of daar een verband tussen zit. Maar nu ben ik wel benieuwd naar uw antwoord, wat de belangrijkste reden is dat agrarische bedrijven in de Foodvalley doorgaan met boeren in dit gebied.

De gemiddelde agrarische bedrijven hebben niks met Foodvalley. Foodvalley is gewoon een hoop boeren en de laatste paar jaren begint dat gewoon wat meer te leven. Maar Foodvalley is voor het bedrijfsleven belangrijker als voor de boer.

Ja

Maar het voordeel is wel dat je als boer gewoon in een gemeente woont die boeren proberen te helpen. Als je in Barneveld, Ede, Scherpenzeel, Renswoude, dat zijn allemaal wel gemeentes die hun best doen om hun boeren te behouden. Omdat ze in de Foodvalley zitten en omdat ze het belang van boeren, bedrijfsleven en onderwijs inzien. En daarom als je hier woont, dan heb je toch het gevoel dat gemeente probeert hun boeren hun bedrijf te laten doorgaan. De gemeente zit er ook niet op te wachten dat de boeren allemaal stoppen. Dus dat is een voordeel om in de Foodvalley te zitten. Dat de gemeente achter je staat.

Dat is denk ik, hoe ik met die beleidsmedewerkers heb gepraat is dat wel het geval denk ik

In Barneveld inieder geval. In Ede ook. Maar de Foodvalley draait gewoon om de boeren.

Maar eigenlijk kort samengevat zegt u ook dat er in dit gebied veel kennis zit qua externe bedrijven zoals voerfabrieken, die zitten natuurlijk ook veel gevestigd hier, scholen zoals Wageningen.

Ook de kalversector. In Uddel en Elspeet heb je echt een kalversector die is ontstaan. Dus er zit hier ook echt in Barneveld en Ede de gemeente met de meeste kalverenboeren. Maar ik denk dat hier ook nog wel boeren zitten die emotioneel aan hun bedrijf verbonden zijn en dat dat toch een bepaalde.. ja. Kijk aan de ene kant is het kleinschalig, dat heeft ook wel weer z'n voordeel he.

Ja zeker ja.

Maar landelijk gezien weet ik niet of het heel veel uitmaakt of je in Foodvalley zit of niet. Ik weet niet of je dat verder weet. Landelijk gezien is de regio Foodvalley wel heel erg belangrijk. Er wordt ook over gesproken, en er gaat ook best heel wat subsidie naar de Regio Foodvalley toe om het onderwijs en bedrijfsleven te helpen met die emissie beperkingen enzo. En met de Fipronil kwamen natuurlijk ook heel veel mensen om te helpen, en dat is bij de Foodvalley wel heel goed voor elkaar vind ik.

Nee zeker ja. En hoe ziet u de toekomst van de agrarische sector in Nederland voor u? Gaat dat afnemen of gaat dat juist groeien denk u?

Nou ik weet niet hoelang, als je het over 100 jaar ziet, maar ik denk wel dat de agrarische sector in Nederland gewoon blijft. Boeren zijn zo creatief, die past zich aan, aan de situatie. Bijvoorbeeld als er een ander eiwitbron gevonden moet worden gaan ze insecten kweken. Dat is weer heel wat nieuws. En dat is binnen de Foodvalley ook, dat wordt ontwikkeld. Er worden proeven mee gedaan. En dan gaan boeren gewoon insecten houden in plaats van de soja uit Brazilië te halen. En het kan nog maar zo wezen dat ze ook met Olie of lijnzaad, plantaardige oliën komen. Pas zag ik ook alweer op de televisie dat ze dan met sojamelk gaan doen in plaats van koeienmelk. Boeren zijn zo creatief, en die blijven wel. Dat ze dan gaan niet melken of wat anders doen. Dan gaan ze toch wel wat doen met ondernemerschap en wat met natuur te maken heeft. En er zijn ook mensen die met energie bezig gaan en alle daken met zonnepanelen leggen. Dat is ook een soort van tweede tak he. Dus wat dat betreft denk ik dat boeren wel blijven. Het zal wel anders gaan maar ze passen zich wel aan, aan de maatschappelijke trends die er zijn. En misschien nog wel zo ver dat als je helemaal geen vlees meer hebt dat je ander vlees, dat is ook weer een bedrijf he, die dan weer gewoon plantaardig vlees maakt.

Nee wat dat betreft zijn boeren altijd wel creatief geweest in alles. Eigenlijk is de agrarische sector wel de enige, als je het vergelijkt met de industrie, dan is de agrarische sector wel een innovatieve sector. Als je ziet wat de agrarische sector in de loop der jaren wel heeft gereduceerd aan ammoniak uitstoot.

Ja, ja maar het kan ook zijn dat ze gaan verbreden, zoals een camping of een boerderijwinkel

Nou ja dat is mijn volgende vraag eigenlijk. Is er behoefte aan nevenactiviteiten en ik weet niet, dat heb ik nog niet voor ogen, maar doet u iets met nevenactiviteiten.

Nou ja ik zit dan in de gemeenteraad van gemeente Barneveld. Daarom is de Foodvalley voor mij natuurlijk hele bekende stof. Maar dat kun je ook zien als nevenactiviteit. Daar ben je toch bijna 20 uur in de week mee bezig. Daar staat ook wel vergoeding tegenover. En je doet het natuurlijk niet voor jezelf maar voor de maatschappij maar je hebt er wel invloed op hoe je met je bedrijf omgaat en dat het tijd vraagt.

En iets van een winkeltje, zou u dat in dit gebied, ik weet niet hoe de dorpskern hier ligt in Barneveld, Kootwijk...

Nee, nee dat is voor ons niet aan de orde. Er zijn natuurlijk al wel heel wat boerderij winkels. En dat vraagt heel wat inzet. Je hebt toch het idee dat het te weinig opbrengt.

Dat verschilt per bedrijf natuurlijk. Maar het is van heel veel factoren afhankelijk. En ook of je dicht bij een woonwijk of een dicht bevolkt gebied zit. Maar het kost heel veel tijd inderdaad.

Maar ik vind het wel goed hoor, want een bepaalde groep burgers is daar wel voor in. Het is maar een klein deel van het voedsel wat hier in de omgeving blijft. Het meeste gaat de hele wereld over natuurlijk.

Nou het is wel goed voor de boer-burger relatie om producten waar mensen echt een beeld bij hebben van, dat heeft in de stal geleefd.

Nou ik vind het wel goed om een boerderijwinkel te doen hoor en een boerencamping ook, of een zorg boerderij. Dat geeft toch allemaal momenten dat burgers op een boerderij komen.

En welke verandering in de sector zou u aan willen meewerken? Het kunnen verschillen dingen zijn zoals energie neutraal, biologisch, natuur inclusief.... Of helemaal niet.

Nou ik zou het niet erg vinden om bijvoorbeeld insectenteelt iets mee te gaan doen. Eiwittransitie noemen ze dat dan. Energie vind ik een beetje een lastige, het zou kunnen maar daar zijn wij niet echt mee bezig. Met insecten ook niet echt, maar insecten en kippen is wel iets wat goed bij elkaar past, dus daar zouden we best iets mee kunnen doen.

En waarom zou u niet met energie iets willen? Of wat is daar de reden van? Of is het niet rendabel.

Tot nog toe is het niet rendabel en het moet wel rendabel zijn. We hebben toen geïnvesteerd in nieuwe stallen dus opzich zou het best kunnen dat er een keer zonnepanelen op het dak komen. Maar tot nog toe zijn wij niet zo ver.

Zou u liever dan nog bijvoorbeeld meer emissiearme systemen willen bijvoorbeeld of ook niet?

Dat wel, dit jaar hebben we ook met fijnstofreductie meegedaan met de subsidieronde. In ieder geval daar hebben we subsidie voor gekregen voor het fijnstof. Maar op een gegeven moment zullen we misschien in de kalverenstal andere rubberen roosters moeten plaatsen, dat is ook zo'n welzijnsartikel. Daar zullen ze nu wel wat mee gaan doen ja. Maar eigenlijk moet je ook zien dat je meer grond om je bedrijf krijgt. En financieel is dat gewoon een moeilijke zaak. Dus om grond te huren... dus eigenlijk politiek gezien zou er meer grond beschikbaar moeten blijven voor de agrarische sector. In deze omgeving waar zoveel boeren zitten zou je eigenlijk niet extra natuur moeten inrichten. Want de natuur hebben we eigenlijk genoeg. Eigenlijk zouden we de grond meer bij de boeren moeten houden en dat ze dan meer natuur inclusief of op een één of andere manier met de biodiversiteit bezig zijn en dat is goed en dat gebeurt ook steeds meer. Je ziet steeds meer bloemenranden en akkers waar bomen omheen staan, dat wordt ook wel gestimuleerd vanuit Brussel. Ook op landbouwgrond komt biodiversiteit ook wel steeds meer naar voren.

Ja ik merk ook wel dat ze hier in de omgeving ook wel meer mee bezig zijn. Want laatst had ik ook zo'n Webinar gevolgd, ook over de Foodvalley, en dan zijn ze toch wel meer bezig om land aan boeren te geven maar dat ze daar wel met een normale manier en natuur inclusief boeren mee bezig zijn.

Dat heb ik dus veel liever dan dat ze....

Dan dat ze het afpakken en natuur van maken

Ja want natuur hebben we hier al zat, dan wordt het weer verwaarloosd en dan ligt het maar. Het moet ook onderhouden worden he. En als je het bij de boeren houdt, het onderhoud is in ieder geval geregeld. En als je daar een bepaalde beheermaatregel op legt kan die boer er ook mee leven.

Ja

Ja die kant vind ik dus wel belangrijk. Boeren hebben steeds meer grond nodig voor hun eiwittransitie of kringlooplandbouw om. Dan kun je hele mooie woorden hebben maar als er dan geen grond is komt het niet van de grond.

En welke rol kan locatie ruil spelen in het voortzettend van agrarische bedrijven binnen de Foodvalley. En

dan bedoel ik echt een wissel tussen bedrijven waarbij boeren kostte wat het kost door willen ondernemen maar bij een verkeerde locatie zitten, dicht bij natuur of dicht bij een woonwijk, en dan ruilen met een boer die op een goede locatie zit, met een mooi bedrijf en goede onderliggende vergunningen. In hoeverre zou dat mee kunnen helpen aan het behoud van agrarische bedrijven in de Foodvalley.

Ja dat is de markt he. Een boer verkoopt bij het ophouden van zijn bedrijf het aan de hoogste bieder. En als je dan net tegen een woonwijk aanzit, er gaat steeds meer gebouwd worden. Ook in Barneveld. Dus als je tegen een woonwijk aanzit, dan is de kans heel groot dat je binnen een aantal jaar gewoon opgekocht wordt en dan ga je wel zoeken naar een andere plek.

Ja maar sommige willen echt niet vertrekken omdat het generaties in de familie zit. Die willen echt niet vertrekken.

Ja maar op een gegeven moment komt onteigening dan wel aan de orde he. Het maatschappelijk belang is dan groter als die plek van die boer. Zelf vind ik dat de politiek moet proberen om de boeren op de plek waar ze zitten om ze daar gewoon te laten blijven. Ook al zit je tegen een natuurgebied aan. Zelf vind ik dat een bedrijf dat tegen een Natura gebied zit dat dat echt niet slechter voor de natuur dan een bedrijf dat een kilometer verderop zit. Dat zit gewoon tussen de oren. Dus ik vind het eigenlijk gewoon weggegooid geld om dan een bedrijf op te kopen en dan te verplaatsen. Dan kun je beter zorgen dat die boer zich aanpast en probeert natuur inclusief te gaan doen en erop in te spelen dan zo'n bedrijf weg te kopen. Het mooie is dat die boeren overal zitten. Die moet je niet in een bepaald gebied concentreren. Dan krijg je juist problemen. Hoe meer verspreid over het hele gebied ze zitten hoe beter het voor het landschap is en de maatschappelijke acceptatie.

Ja en je hebt nu misschien kans, zo zie ik dat in ieder geval, dat je nu uit wanhoop, dat de overheid boeren dicht bij Natura-2000 gebieden gaat wegekopen. En dat je over 20 jaar misschien problemen hebt van hadden we toch maar een paar boeren laten zitten omdat er te weinig stikstof is. Dat kan ook. Je weet het niet

Ik vind ook, stikstof wordt opgelost. De techniek gaat het oplossen. We kunnen wel denken dat wij het op kunnen lossen. Op een gegeven moment wordt stikstof uit de lucht gehaald, dat wordt opgelost.

Ja het is een kringloop toch..

Dus dan moet je ook gewoon de tijd voor hebben. Maar het is ook gewoon, als je nu boeren wegekoopt, schuift de natuur op. En er schuift steeds meer op. En er schuift steeds meer op. En je hebt steeds een andere grens. En er zitten weer boeren tegen die grens aan. Daarom is opkoop niet de oplossing. Je bereikt er ook niks mee. Wat ik net zei, de stikstof gaat gewoon verder weg, die gaat de grens over voordat hij neerslaat. Het is niet zo dat boeren die dicht bij natura gebieden slechte is voor natuur dan bedrijven die verderop zitten.

Nee, nee duidelijk. Ja dit is mijn laatste vraag al eigenlijk. Maar in hoeverre bent u betrokken in de politiek of gemeenteraad. Maar dat heb ik al een beetje gehoord.

Gemerkt heel erg, haha

Maar dat is juist goed want die vraag had ik er niet instaan maar bij de eerste boer waar ik was die zei van eigenlijk meer van, eigenlijk zou er meer tegenspraak in de politiek en gemeenteraad moeten komen. Nu hoor je het vaak van één kant, van de linkse kant om het maar zo een beetje te zeggen. En ja je hebt nu een goede in Den Haag zitten die goed voor de boeren opkomt. En zo zijn er nog wel een paar, maar ja, u bent dan gemeente van hier. Of hoe moet ik dat zien?

Ik ben gemeenteraadslid van Barneveld. Dat is ook gewoon belangrijk dat boeren in de gemeenteraad zitten, en ook de provincie en landelijk maar gemeente helemaal. Dat merk je toch als er een boer in de partij zit dat ze toch anders tegen de zaak aankijken soms. Er zijn gewoon boeren die zitten in de LTO. Die vertegenwoordigen de boer in de politiek. Dat is gewoon heel goed. Maar als ze in de politieke partijen zitten is ook gewoon heel goed. En dan kun je soms nog wat processen bijsturen. Zo doet iedereen het op verschillende terreinen hun best voor de boeren belangen. En daarom vind ik eigenlijk ook wel dat boeren als ze het zo belangrijk vinden om ook op een boer te stemmen om dat toch te stimuleren. En dan is die Caroline van de plas een goede. En ik vind dat ze het heel goed doet in Den Haag maar het is heel jammer als zij te groot wordt, dan trekt zij eigenlijk juist boeren van andere partijen weg en andere partijen worden daar weer minder boer vriendelijk van. En dan bereik je eigenlijk het tegenovergestelde. Dus wat dat betreft is het jammer. Want ik zit dan in de ChristenUnie. Daar heb je gewoon invloed op. Maar als er geen boer in de ChristenUnie waren ze nu waarschijnlijk veel linkser als nu. Maar al zouden die boeren naar Caroline van de Plas gaan dan wordt het geluid in de andere partijen gewoon minder. Dus daarom moeten de boeren in alle partijen gewoon hun

invloed uit te oefenen. En je hebt gewoon contact met de mensen in Den Haag als het nodig is, dan kun je het gewoon aangeven. Maar als je niet van die partij bent wordt het gewoon moeilijker.

Dat was eigenlijk mijn laatste vraag. Dank voor uw tijd voor dit interview.

Transcript Respondent Jan

Zwart= Gesproken door Clemens

Kom je van een agrarisch bedrijf, zelf?

Nee, ik kom niet van een agrarisch bedrijf, ouders helemaal niks, mijn broer en zus helemaal niks. Ik sta er helemaal leeg in maar ondertussen...

Gewoon geïnteresseerd?

Ja, ik zal kort wat over mezelf zeggen. Ik werk al tien jaar lang bij een boer die inmiddels vijf jaar lang geiten nu heeft, in Leersum. Verder werk ik nog vijf avonden bij een melkveehouder en ik loop nu stage bij Van Westreenen, waar ik ook mijn afstudeerscriptie doe... En o ja, ik ben dit jaar mijn eigen bedrijfje begonnen met het opsporen van reekalveren door middel van een drone met warmtebeeldcamera voor het maaïen...

Ja

Dus zodoende maar ja, ik heb eerst de MAS Barneveld gevolgd en vervolgens nu de HAS en daar zit ik nu in m'n laatste jaar, dus... dat ben ik een beetje. En nu was mijn eerste vraag of u wat over het bedrijf en over de geschiedenis, zodat ik een beetje weet omdat ik bij meerdere kom hoe en wat, wat er speelt enne...

We hebben een vleeskalverenbedrijf. Negenhonderd dieren. Witvlees. En dit bedrijf bestaat deze maand vijfendertig jaar. Mijn ouders komen van de boerderij, die hadden een gemengd bedrijf. De koeientak is daar weggegaan en wij zijn hier vleeskalveren begonnen.

O ja

Dus mijn broer zit nog op het ouderlijk bedrijf en ik, wij zijn hier gekomen toen...

Oké, ja precies

Mijn vader wilde...

En dat ouderlijk bedrijf is ook hier in...

Zuidelijke Meentsteeg, één weg verder. Mijn vader wilde best dat we allebei wat boer wilden worden, maar hij zei: allebei apart, niet samen. Dus zo is dat gelukkig twee aparte bedrijven, ja...

Nou dat is mooi dat het zo kan of dat het zo gelopen is, laat ik het zo zeggen, vooral als je beiden de intentie hebt om de agrarische sector in te gaan, dat is eh...

Daar heb ik nooit geen spijt van gehad!

Nou mooi. Wat hebben agrarische bedrijven in de Foodvalley nodig om te kunnen blijven ondernemen als boer denkt u?

Ja...

De belangrijkste reden of redenen.

Het belangrijkste is ruimte, dat we genoeg ruimte houden...

Ja

Dus ruimte kun je heel ruim omvatten, ruimte is genoeg, voldoende grond en voldoende ruimte qua afstanden van natuur, woningbouw, industrie, wegen, ja noem het maar op hè. Maar dat is ook ruimte...

Nee, maar door hoor ik meer inderdaad, dat is wel...

Ja, maar dat wordt denk ik moeilijk

Ja, en is dat ook voor dit bedrijf de voornaamste... Want zitten hier veel omwonenden?

Nee, aan de overkant van de weg staan hier vijftienhonderd huizen gepland.

Hier aan... zo

Binnen nu en vijf jaar.

Zo

Dus. Die grond is van ontwikkelaars al en dat willen ze, ja, ik noem het dan maar 'schimmig', schimmenspel, maar het begint heel langzaam steeds duidelijker te worden dat dat gaat gebeuren.

Ja, dus die plannen liggen er al, zo...

Ja, die liggen er al vijftien jaar

En dat ligt hier gewoon aan de overkant?

Ja, aan de overkant van de weg, een blok van veertig hectare

Ja, dan zit je gelijk wel helemaal eh... in de knel.

Ja, dan wordt het eh, we zien het wel...wat er gaat gebeuren.

En zijn ze al geweest voor eventueel uitkoop of opkoop?

Nee, en nog een ander is Natura 2000, de Helm, de Blauwe Helm, Veenendaal, daar zitten we ook kort bij ,Dus eigenlijk, ja, hoe noem je het: twee bedreigingen tussen aanhalingstekens. Maar we hebben gelukkig dankzij Van Westreenen alle vergunningen op orde. Ook een geldige NB-wetvergunning, dus stikstof en zo.

Ja, dat is inderdaad wel, ja dat zijn wel twee grote ja. En als we gaan specificeren op ruimte en dan meer qua plan van in de toekomst heeft u nog plannen om uit te gaan breiden of...

Nee, we hebben geen opvolger, dus die plannen zijn er ook niet. Hetgeen dat we gedaan hebben is drie jaar geleden hebben we nog grond bijgekocht. Dus dat is voor ons ook een stuk mestafzet. De mais kan je goed kwijt hier bij de koeienboeren dus dat heeft ook een redelijk rendement. Dus om eigenlijk wat meer ruimte voor onszelf te creëren zeg maar... En drie, vier jaar terug, misschien is dat ooit een keer een optie, om te verplaatsen om een nieuw bedrijf op te bouwen. Dat ligt dan nog weer korter bij Natura 2000, dus dat gaat nooit gebeuren. Maar het lag wel ver genoeg van de woningbouw dus wat dat betreft had het wel gekund.

Maar dat was dat natuurgebied n Veenendaal?

Ja

Oké

Ja, je weet nooit wat er kan gebeuren nog. We hebben het als optie achter de hand en dan zien we wel.

Ja, precies ja, het wordt dan inderdaad afgewogen tussen of woningbouw of Natura

En hoelang gaat dat duren nog wanneer ze wat gaan doen en ik denk dat het heel veel afhangt van het nieuwe kabinet wat er gaat gebeuren nu. Hoe snel ze woningplannen willen gaan realiseren voor woningbouw en wegen en hoe zetten ze in op natuur. Nu is het alleen maar agrarische bedrijven wegwerken, daar komt het op neer. Hoe stom het ook klinkt.

Ja, daar zullen ze nog wel een keer achter de oren krabben ben ik bang maar dan is het te laat vaak.

Ja, dat denk ik ook ja, en dat we afhankelijk worden van het buitenland hè?

Ja, die kans zit er heel...

En niet om ons, ja, je weet zelf ook bijna op alle vlakken in de agrarische sector: we zijn eigenlijk de beste boeren van de hele wereld, hè, efficiënt en zoals ze het allemaal doen en gewoon qua dierlijke sectoren ook alles is inzichtelijk en traceerbaar en weet ik het allemaal dus...

Ja, daar staat Nederland wel om bekend ja, dat is een denk dat zeker is...

Maar een ander probleem is: de kostprijs is hoog in Nederland, grond is hartstikke duur...

En een groot punt de ruimte ook, dat begint in Nederland nu ook steeds meer aan de orde te komen.

Ja, en iedereen zit gewoon aan die agrarische grond te trekken, iedereen wil, al die gemeentes, of in ieder geval hier in het midden van het land, de hele Vallei natuurlijk, je zult niet anders horen, al die plaatsen, allemaal willen ze bouwen...

Ja, dat is naar mijn idee, ik ben ook geen expert, maar ook het hele probleem dat ze het daarop baseren...

Ja

en helemaal niet echt op de stikstof zelf...

Nee

Want je hebt best kans dat ze over twintig jaar zeggen dat ze nu boeren uitkopen bij natuurgebieden en over twintig jaar dat ze weer terugplaatsen omdat er te weinig stikstof in dat gebied...

Ja, stikstof heb je nodig, heb je nodig om te leven en ook voor de planten en voor alles.

En het is uiteindelijk gewoon een kringloop dus...

Ja, toch, kijk dat je op een gegeven moment, megabedrijven vind ik niet passen in Nederland, dan moet je naar Denemarken of Australië of Canada, daar heb je ruimte, niet in Nederland. Kijk dat er een stop komt op uitbreiding van de intensieve veehouderij daar heb ik helemaal geen moeite mee. Je kunt niet maar aan blijven bouwen van kalverbedrijven en koeien en varkens en kippen, dat kan gewoon niet. Maar aan de andere kant

is het wel zo natuurlijk, jonge ondernemers zeg maar zoals jij, als jij wel verder zou willen moet je wel de kans krijgen om te kunnen ontwikkelen als het bedrijf te klein is dat je toch nog wat kunt om een fatsoenlijk inkomen uit te halen of niet? Dat wordt nou steeds moeilijker hè, dat soort dingen.

Dat is zeker waar ja. En als je gaat kijken op den duur, ik denk dat er genoeg bedrijven vrij komen, denk ik, alleen het moet je wel lukken zeg maar en in mijn situatie over het algemeen is het eigenlijk bijna onhaalbaar...

Lastig, maar al zouden wij een opvolger hebben, dan gaat het ook nog niet vanzelf, is het ook nog moeilijk...

Ja, daarom, om die reden...

Want dit bedrijf is dan eigenlijk te klein voor de volgende generatie, dan moet je al zo naar de veertienhonderd, vijftienhonderd kalveren, nou op deze locatie gaat het denk ik zoals het er nou naar uitziet denk ik niet meer lukken, dus en bouwen is verschrikkelijk duur en je moet stikstofvergunningen hebben en de hele rotzooi, dus dat is me een kostenplaatje...

Ja, dat is niet meer te doen haast

Aan de andere kant vind ik het wel jammer dat zeker als ik naar koeien ook kijk, dan zijn er zat jonge boeren die een bedrijf overnemen en met honderd koeien de kost niet kunnen verdienen.

Nee, die er nog bij gaan werken...

In principe met alle respect, het is niet gezond, toch?!

Nee, zeker niet, nee

En dat is eigenlijk gewoon vind ik altijd gewoon van oudsher al generaties de kracht van een familiebedrijf: een redelijke omvang en dan ... je wordt geen miljonair, ja bent het wel als je alles verkoopt en alle grond maar daar heb je niks aan, dat heb je nodig al die grond, maar dat je gewoon op een normale manier met honderd koeien, met duizend kalveren, ik weet niet hoeveel varkens en kippen, op een normale manier de kost kunt verdienen maar dat kan bijna niet meer. Dat is gewoon jammer...

Nee, en net wat u zegt, vaak werken ze er dan nog bij en dan ben je eigenlijk een slaaf van je eigen portemonnee

Ja, maar het kan niet anders

Het kan niet anders, nee...

En degene die het echt wil en echt ervoor knokken dan wordt het hopelijk dat ze wat meer adem krijgen, dat ze wat minder hoeven te gaan werken of ermee kunnen stoppen dat ze de kost kunnen verdienen maar... Het is heel moeilijk allemaal.

Het is heel moeilijk ja. En als we dan gaan specificeren op het milieugebied waar heeft u dan hier voornamelijk het meest last van, geur of geluid of stikstof?

Stikstof. Natura 2000. Ja...

Dacht ik al... En wat heeft u voornamelijk nodig aan regelgeving en beleid?

Ja, in principe, in de hoofdzaak is het gewoon duidelijkheid uit Den Haag, dat is het belangrijkste.

En hoe zou u dat voor u zien?

Nou, dat er in principe best gewoon een stop komt, een uitbreidingsstop maar die is er in principe al, je kunt eigenlijk niet meer uitbreiden maar dat in principe de opvolgers, c.q. de jonge ondernemers dat die toch nog wel, ja een bepaalde mate kunnen uitbreiden om een fatsoenlijk bedrijf, hè, te kunnen runnen, zeg maar, maar ik ben bang het hangt af van de stikstof en stikstof heb je nodig dan om meer dieren te houden maar ik ben bang dat het gewoon handelbaar wordt. Die stikstof gaat gewoon naar ontwikkelaars en er zijn hier en daar grote bedrijven die gewoon bedrijven opkopen puur en alleen voor die vergunningen en die bedragen die gegeven worden kan een jonge ondernemer nooit ophoesten. En daaruit vloeit heel veel weg uit de landbouw wat niet meer terugkomt en dat is jammer!

Nee, dat vond ik ook wel heel slim aan de provincie Gelderland dat ze daar toch wel heel lang mee hebben gewacht met die stikstofbank om toch die stikstof vast te houden, want je ziet nu heel veel bij Rotterdam in de buurt dat gaat gewoon naar de haven en zo en dat komt nooit meer terug en hier proberen ze het wel in de sector te houden en dat vind ik wel, dan heeft het langer geduurd maar eh...

Nou ja, aan de ene kant ze zitten natuurlijk ook Gelderland met een groot probleem met de meldingen, de melders, de pasmelders, daar moeten ze ook wat mee, toch? Kijk, er is toen wel gezegd je hoeft geen vergunning aan te vragen en het komt allemaal goed maar... We hebben hem gelukkig, het heeft heel veel tijd gekost – die gasten uit Nijmegen natuurlijk, elke keer bezwaar maken, ja, tot aan de Raad van State toe. Van Westreenen heeft flinke rekeningen gestuurd. Maar achteraf, het is allemaal betaald, we hebben hem gelukkig en ik ben het allang vergeten en nou ben ik blij dat we 'm hebben.

Ja, dat geloof ik ja, het is nu overal gekkenhuis en moeilijk, het is echt absurd

Aan de andere kant, voor hun of voor jullie, voor hun is het werk

Ja, nee dat is zo

En het vervelende is je kunt niet meer, mijn vader zei vroeger wel eens toen ie begon, joh als je een vergunning nodig hebt dan ging ie effe naar het gemeentehuis en dan liet ie iemand effe een staatje tekenen en dan keek ie er effe naar en dan best joh. Zo, een stempel erop en ga maar bouwen. Dat is allemaal voorbij.

Nee, zo werkt het niet meer inderdaad

Alles gaat tegenwoordig via de provincie en weet ik het allemaal. En die procedures

Ja, dat wordt alleen maar langer

Maar met die Aerius, Hoe heet dat?

Ja Aerius ja

Tsjongejonge als je dat allemaal ziet dan...

Ja, het is heel droevig en ook gewoon, soms weten ze zelf niet eens wat er achter zo'n berekening zit, dan denk ik ook van hoe kan je zo'n programma de wereld in...

Nou ja, dan geven hun, bij Westreenen geven ze aan dat diegene aan het ministerie zeg maar of de overheid joh dat en dat klopt er niet, dat moet je gaan wijzigen

En dan denk ik hoe kan je zo'n systeem, hoe kan je daarmee werken en dat vind ik nog wel meer van die kromme...

Scheelt ze niks. In principe is het proberen alleen nog maar meer te demotiveren.

Dat is het ja. En daar moet je ook wel voor oppassen inderdaad, daar moet je niet achternagaan

Dan slaap je niet meer en dan loop je niet meer rustig in je stallen

En het is in mijn opinie nog wel een heel klein gedeelte dat echt tegen is, alleen die komen wel zo in de maatschappij op een grote...

Kijk, als je er natuurlijk niks van weet en je hoort alleen maar negatief, alleen maar en je wilt dat horen, op een gegeven moment ga je denken die mensen zouden toch wel een klein beetje gelijk kunnen hebben of niet? En dat is juist het gevaarlijke. En ongemerkt zijn er toch steeds meer die denken: die kalverboeren doen dit en... nee, dat is toch maar niks. En terwijl ze helemaal niet weten hoe het in elkaar zit.

Want in hoeverre – dat is geen vraag maar die had ik wel in de enquête gezet – ervaart u nog waardering vanuit de maatschappij?

Wij wonen hier aan de rand en dat is Rhenen dan nog, en dan honderd meter aan de overkant dat is dan Veenendaal en onze kinderen gaan in Veenendaal naar school, maar de enige boer met kinderen, maar in die schooltijd ook, vooral in de basisschool, elk jaar nodigden we die groepen uit waarin de kinderen zaten, een keer een halve dag en met de ouders erbij: kom maar eens kijken wat we doen. Dan merk je elke keer weer, sommige mensen hebben dan altijd nog dat kistkalf en dan leg je het uit en een filmpje hebben ze ooit gemaakt van het hele bedrijf, in vier minuten in vogelvlucht, hoe dat reilt en zeilt, en je laat zien hoe alles gebeurt en hoe alles traceerbaar is, wat we doen en waar het mee begint, eigenlijk een restproduct van de melkveehouderij, antibioticagebruik en weet ik allemaal en als ze zien hoe die dieren in die nieuwe stal, daar lopen ze los, dat is één grote ruimte, allemaal daglicht en ja, dan valt het toch allemaal wel mee...

Dat merk ik ook heel vaak dat er een bepaalde onwetendheid is bij mensen, dat ze gewoon niet weten wat er in de sector speelt. Met kopen, dat ze denken dat ze in kooien leven en daar kan ook wel verandering in komen naar mijn idee

De maatschappij hier, we zitten hier natuurlijk best in een boerendorp en ik ondervind niet echt weerstand hier, nee en om me heen, ja, eerst was het hier allemaal boeren. Nu zitten er nog maar twee, de rest er omheen is burgers geworden. Kijk in die jaren dat wij hier zitten zullen ze best een keer die kalveren ruiken en dat weten ze ook maar als ik mijn vergunning ga veranderen of wat dan ook, ik ga eerst naar die mensen toe en vertellen wat er gebeurt en wat we van plan zijn en dan weten ze gewoon wat er gepubliceerd wordt en wat er voor vergunning aangevraagd wordt of weet ik wat...

Ja, en qua geur naar die burgerwoningen, heeft u daar nog...

Precies de afstanden die gewoon gelden want als ze vervelend gaan doen krijg je alleen maar gezeik.

Nee, dat moet je niet willen nee...

Nee, nooit geen trammelant gehad. Als ze maar gewoon weten wat er gebeurt en wat we doen en wat we niet doen, dat is prima. Gewoon goed contact houden met die mensen.

Dat is het belangrijkste

Ja, we leven hier met z'n allen hè, ook de burgers, de boeren, iedereen...

En je moet wel met z'n allen door één deur...

Ja toch? En het ligt ook een hoop aan je eigen hè?

Als je denkt: het is je eigen recht maar je overlegt niet en je doet maar je eigen ding dat komt niet ten goede van je eigen bedrijf.

Nee, maar van de hele sector niet, dat moet je niet hebben. We hebben met niemand ruzie en dat wil ik ook graag zo houden.

Ja, dat is fijn ja. En wat kan de overheid in haar beleid anders doen om meer duidelijkheid te creëren?

Ja, gewoon duidelijker zijn naar de hele agrarische sector. Duidelijker...

En bedoelt u dat dan meer lange termijn?

Ja, vooral op lange termijn ja. Ja kijk, de overheid in Nederland, we hangen natuurlijk ook weer aan een draadje van Brussel hè. En we schoppen wel eens naar Den Haag en naar mevrouw Schouten maar die moet haar eigen op een bepaalde manier ook verantwoorden naar Brussel. En wordt soms die het kabinet hier wel goed vindt die in Brussel weer teruggefloten worden dus ja...

Ja, uiteindelijk hangt het allemaal samen, dat is zo

Ja, maar ik denk nu op dit moment dat we eerst eens zo snel mogelijk een nieuw kabinet krijgen en dat er dan duidelijkheid komt. Nu is het ook allemaal maar toch? Kijk, en met alle respect wat dat nu met corona allemaal een energie kost, allemachtig man...

Ja, ik heb er ook wel respect voor hoor

Ja, vind ik wel en je kunt allemaal wel trappen van dit en van dat, moet je dit moet je dat, moet je wel vaccineren moet je niet vaccineren, zeg het maar...

Het is heel lastig en voornamelijk voor hen inderdaad maar je merkt toch wel duidelijkheid op de lange termijn vooral met zulke investeringen als stallen, ja die ga je niet voor vijf jaar neerzetten.

En als je financiering aangaat, de bank wil best financieren als je het op kunt brengen maar ze willen de looptijd gewoon korter. Ze willen het eerder terug hebben. Dus op een gegeven moment dan is het gewoon een rekensommetje, dat kun je zelf ook uitrekenen, maar de bank rekent het ook zo voor of een accountant, dat is gewoon het rekensommetje kan je bedrijf dat opbrengen? Kijk, toen wij hier kwamen was het zo'n dertig jaar de financiering maar dat is niet meer. Ik denk hooguit twintig jaar.

Twintig jaar ja, ik zit er niet helemaal in maar ik denk twintig ja.

Dan kan de rente wel laag zijn maar de investeringen zijn vele malen hoger.

En wat is de belangrijkste reden dat agrarische bedrijven in de Foodvalley stoppen denkt u?

Ik denk de grootste, ik denk opvolging. Dat dat het grootste probleem is.

Ja, opvolging en leeftijd hoor ik heel veel ja.

Leeftijd ja, maar dan hebben ze geen kinderen of geen opvolger. Of wel kinderen maar niemand die er mee verder wil.

En wat zijn de belangrijkste redenen dat agrarische bedrijven in de Foodvalley doorgaan met ondernemen?

Ja, ik denk toch gewoon dat er steeds meer zijn die – hoe noem je dat – die meer naar andere takken erbij, hoe noem je dat?

Neventakken.

Neventakken ja. Dat merk je ook een hoop. Er is natuurlijk best een hoop toerisme, dus er zijn er best een hoop die van alles... boeren bedstee, bed and breakfast, Landwinkel noem maar op, dus verbreding...

Nee, dat is wel leuk inderdaad want ik heb voor dit onderzoek vooronderzoek gedaan en daar heb ik met beleidsmedewerkers van de gemeente Barneveld, Ede, Nijkerk gesproken en met Leo Blanken, misschien ook wel bekend, van de provincie Gelderland en eigenlijk ook een beetje deze vragen in deze richting om weer duidelijkheid naar de boeren te krijgen.

En die willen wel denk ik, of niet?

Die willen wel ja

De gemeente hier stimuleert het ook

Dus dat is allemaal wel positief maar ja als je daar bijvoorbeeld deze vragen dan krijg je echt van Gelderland is ook wel sterk vertegenwoordigd met voerfabrieken, echt wel veel agrarische kennis zit er in dit gebied wat je richting andere provincies weer veel minder hebt en dat maakt de provincie ook wel enorm sterk maar inderdaad neventakken dat is ook een eh ja

En hoe ziet u de toekomst van de agrarische sector voor u?

Gewoon positief

Ja?

Ja, waarom niet?! Er zullen altijd boeren blijven bestaan.

Maar wel met een afname?

Ja, wel met een afname. Ik denk dat het mee gaat vallen die afname, wel een afname, maar hoeveel procent dat weet ik niet, dat kan ik niet zeggen, dat kun je ook niet weten...

En waar dan, echt bij een natuurgebied?

Ja, dat denk ik wel ja. Kijk, en als dat mensen zijn op leeftijd of geen opvolging, als die gewoon op een fatsoenlijke manier gesaneerd worden of uitgekocht worden dan heb ik daar ook niet zo'n moeite mee. En eigenlijk in de meeste sectoren, wat je ook hebt, al komt er wat minder dan wordt het denk ik voor de rest van de boeren alleen maar beter. Dat hoeft per definitie helemaal niet slechter te worden hoor.

Wel een kans dat ze misschien groter gaan worden?

Dat kan ja. Maar ja, dan moeten er wel mogelijkheden zijn qua ruimtelijke ordening en het hele gebeuren.

Dat is zo. En ook maatschappelijk, het moet wel geaccepteerd worden.

Ja, er zullen er best een aantal zijn waar dat kan ja. Je hebt nu ook al wel degene die echt in de kalverensector, omdat ik met de meesten wel bekend ben, hoor je wel die eigenlijk willen groeien of die meerdere kinderen hebben die verder willen maar het bedrijf kan niet groter, dan kopen ze een ander bedrijf erbij. Een tweede bedrijf, op een andere locatie. En aan de andere kant, je spreidt ook wel risico hè. Ook nog. Dus de echte ondernemers die door willen die gaan gewoon verder. Dat noem ik dan geen boeren maar een goede boer is ondernemer.

Ja mee eens. En op dit bedrijf, ik weet niet, mijn vraag is: is er behoefte aan nevenactiviteiten maar ik weet niet of dit al op dit bedrijf speelt?

Nee, die hebben wij niet en ook geen behoefte aan.

En waarom niet?

We zitten hier niet aan een belangrijke drukke weg, zeg maar voor een boerderijwinkel of wat dan ook en ja, ons inkomen is voldoende om er een goede boterham aan te verdienen. Kijk, wij hebben al een aantal jaren, al vijfendertig jaar geen hoge financiering, dus...

En zou dat ook niet werken, volgens mij is het hier ook een redelijk fietsrijke omgeving...

Ja, maar geen knooppuntenroute hier, er komt heel weinig langs. Dan zou je andere activiteiten als kinderopvang of weet ik wat, zulk soort dingen, maar nee, dat is eigenlijk geen optie voor ons.

Maar sowieso als het normaal loopt, waarom zou je dan, dan kost het alleen maar nog meer tijd.... En welke veranderingen in de sector zou u aan willen meewerken als u naar uw bedrijf kijkt?

Kringlooplandbouw, waarom niet? En dat zullen we ook moeten, dat worden we verplicht en dat kan ook in heel veel gevallen denk ik. Tot 2013, 2014 voerde ik de vleeskalveren met mijn eigen mais maar dat is toen gestopt. Die mais heb ik nu over en die gaat nu naar een koeienboer hier vlak in de buurt, die koopt die mais al tien of twaalf jaar. Ik breng mijn eigen mest erop en hij neemt die mais weer af omdat hij toch mais tekortkomt en dat blijft toch ook weer in de buurt hè. En zo op die manier zeg maar. En dan heb ik nog een paar hectare gras staan, dat gaat naar een koeienboer hier vlakbij...

Dat is wel mooi als dat zo kan. Soms zie je ook wel op bedrijven dan gaat het – op het bedrijf waar ik werk – die halen gras uit Groningen en dan denk ik: kan het niet dichterbij?

Ja, nou ik denk zondagavond heb ik nog een stukje zitten kijken op Onze Boerderij over het project soja in Nederland verbouwen, zulk soort dingen zeg maar, ik denk dat we dat wel moeten proberen om meer energie- en eiwitrijke producten die we in het veevoer stoppen om te proberen of we die zelf kunnen verbouwen.

Ja, ik weet niet precies hoe dat gaat met soja, dat wordt wel moeilijk hier in Nederland

Ja, en dan ik heb het redelijk gevolgd maar die mensen zijn er al twee of drie jaar lang mee bezig, een paar keer helemaal mislukt begreep ik wel, maar er zijn ook zoveel rassen net zoals in de mais en het is hier onbekend, ander klimaat, andere grond, andere bemesting, weet ik veel, zie maar eens het goede ras, soja, hier in Nederland te zaaien waar je wat aan hebt.

Ja, want het klimaat in Amerika en Brazilië is toch heel anders dan hier, dus zie dat maar eens voor elkaar te krijgen. En ja, inderdaad als twee of drie jaar lang je oogst is verpest dan moet je dat natuurlijk wel meenemen in je kosten.

Ik denk dat er mogelijkheden zijn in het hele gebeuren. Waarom niet?

Eigenlijk hebben we het er net een klein beetje over gehad maar welke rol kan locatieruil spelen in het voortzetten van agrarische bedrijven in de Foodvalley? En dan bedoel ik echt bedrijven die op een mindere locatie zitten of bij een Natura-gebied of bij omwonenden om die te verplaatsen naar een locatie waar de vergunningen op orde zijn? En dat met het besef om die vergunningen ook te behouden want het is natuurlijk zonde om die vergunningen...

Dan houd je stikstofvergunningen ook gewoon in de agrarische sector, ja natuurlijk. We hebben vier jaar terug hier hebben we vrijwillige kavelruil gehad. Dus hier in het dorp. Er waren vijfendertig mensen die meededen, agrariërs maar de gemeente Rhenen is hier de grootste grondbezitter, heel veel grond is allemaal pachtgrond en die had honderd hectare pacht ingebracht, die was vrij van pacht, en dan iedereen die mee wilde doen bracht ook z'n grond in en daar zijn ze mee aan de gang gegaan. En dat is super gelopen. En met het hoofddoel om de huiskavels voor de koeienboeren te vergroten, en ook minder bewegingen. Overal hadden mensen grond liggen weet je wel. Ja, dat is super gelopen.

En ja op die manier kan je wel je stikstof vasthouden in de agrarische sector maar ik probeer nu een beetje te peilen hoe dat bij sommigen ligt. En in hoeverre bent u betrokken bij politiek of gemeenteraad?

Ik volg het wel maar niet actief zeg maar. Niet in de gemeenteraad of wat dan ook maar ik houd het wel bij wat er gebeurt.

Nee, daar kreeg ik laatst ook de opmerking over, dat er meer hun stem moeten laten horen in politiek en gemeenteraad want nu zie je heel vaak dat het van één kant komt en dat is vaak de linksere kant en niet een tegenbericht krijgen, ja nu Caroline van der Plas dan en de SGP dan...

Ja, jeugd zit er bijna niet meer in

En dat is wel goed om daar ook meer rekening mee te houden, dat daar wel meer in de toekomst want anders dan...

Iets voor jou misschien?

Ik zie mijzelf daar nog niet staan. Het moet ook bij je passen en dat is de andere kant, want nu zou ik zeggen dat ik daar absoluut niet voor geschikt ben. Maar je weet het nooit.

Ik denk dat je eerst lokaal en dan is dat misschien een opstap om verder te gaan...

Ja, dat is zo ja.

Lokaal heeft meer de meerwaarde voor de omgeving en dan zie je vaak ook meer resultaat.

Zijn er ook zaken niet besproken waarvan u denkt dat had ook nog aan bod moeten komen?

Nee. Nee. Maar wat, ga je nu verder studeren of...

Transcript Respondent Willem

Zwart= Gesproken door Clemens

Steven heeft mij helemaal begeleid op de vorige locatie. Toen had je dat ontwikkelingsgebied. En toen heeft de vorige eigenaar hier dat verkocht. En toen heeft hij hier 4,5 hectare grond gekocht. Boerderij die erop stond gesloopt. En toen heeft hij het hele spul gebouw wat hier stond, in al die jaren. Het eerste twee schuren zijn van 2006 en toen later is er nog een stuk bij aan gebouwd. Dus eigenlijk is het huis uit 2006. En dat heeft hij super goed gedaan eigenlijk. Het is mooi gemaakt. Schuren zijn van binnen mooi, nieuwste eisen erop, alles geautomatiseerd, melkleiding geautomatiseerd, zonnepanelen op het dak, houtsnippers om het water te verwarmen. Het is gewoon prachtig gemaakt, asfalt om het huis heen, achter heeft hij nog een plateautje waar je kunt draaien met de vrachtwagen. Dus vooruit erin en vooruit eruit. En dat zie je nog wel eens bij bedrijven dat ze ergens vast zitten en te rotzooien hoe ze de vrachtwagen erdoorheen krijgen. En de boer is dan vaak de klos, want die kan dan met de trekker en de neus eraan hem wegzetten. En nu is het gewoon huppakee kijken en weg ermee

Ja dat is ideaal ja. En hoeveel kalveren heeft u?

Hier kunnen er 1680 in. En er schijnt nog een uitbreiding op te zitten voor 540. Steven is daar pas over geweest hier. En het schijnt dus te kunnen maar dan moet je alleen de vergunning aanvragen voor de luchtwasser meen ik.

Ohja

Maar daar zijn we mee bezig om nog een schuurtje te bouwen voor paarden en schapen en een loods, en het bouwblok nog een beetje te vervormen maar dat is Steven zijn pakkie aan.

Mooi, het ziet er allemaal goed uit.

Ja het is een bedrijf waar je voorlopig mee verder kan. Het gaat toch allemaal veranderen. Er gaan een hoop boeren stoppen.

Ja dat zeker ja.

Niet alleen omdat de overheid het graag wil. Maar als je langs de weg komt dan haal je ze er zo uit eigenlijk. Je ziet zoveel bedrijven waar de schuur leeg staat en alles ouder wordt. En dat zie je bij kippen, varkens en kalveren. Er wordt niks meer geïnvesteerd. Dus of een aanslag of gewoon stoppen.

Nee dat is zo inderdaad. En dat gaat de komende jaren denk ik ook wel gigantisch toenemen denk ik. En daarom is het van belang om te kijken, ook qua leegstand zeg maar dat niet het platteland verloederd om het maar zo te zeggen. Dat is wel een groot iets waar nu zorg voor is.

Dus weet je de weg hier in Lunteren een beetje, als je van a30 afkomt dan rij je zo Lunteren in. Dan heb je rechts het industrieterrein en dan heb je zo die flauwe bocht, die rondweg weet je niet, die gaat zo naar de Klomperweg toe, en die laatste boerderij in die bocht daar, daar zaten wij. En toen in 2011 heeft de buurman daar 5 hectare grond verkocht. Die was toen al vertrokken. En die grond die huurde ik, die 5 hectare. En ik had zelf 11 hectare grond liggen. En ik huurde nog 5 hectare aan de andere kant langs de grondweg op helemaal. Ik had 25 koeien. Die schuren waren eigenlijk op. Koeien schuur moest ik nog wel wat aan doen. Roosters werden slecht, het kon nog wel maar was niet super. Maar die varkensschuren heb ik in 2008 een milieuvergunning voor 1800 vleesvarkens opzitten. Maar ja dat was natuurlijk, die varkens lagen er nooit heel geweldig dus het kwam er niet van met de bank. En toen in 2011 had ik een beetje een plannetje gemaakt om met de wethouder, Wilco Dekker, gemeente Ede, die woonde vlakbij, bijna mijn buurman, die zei we moeten er geen boerderij meer willen. Het is zo'n mooi gebied hier. Belangrijkste weg en aanvoerroute van Lunteren, daar moet je geen boerderij meer willen. Dan moet je een mooi plannetje maken, met huizen en landschap dus een poos mee bezig geweest, en toen kwam de crisis en de buurman, die Drost, die het verkocht dan, die wilde het eigenlijk eerst aan de gemeente verkopen. Dat heeft de gemeente ook helemaal geschat toen, in 2010 al. Maar ja toen kwam de crisis en begon heviger te worden. En de gemeente haakte af. En die heeft het toen verkocht aan 5 bouwers/projectontwikkelaars eigenlijk. Dus wij hadden een plannetje en duurde tot 2017 ongeveer. En dat kostte een hoop geld, allemaal adviseurs nodig die een plan maken een schetsje en een plannetje hier, en die gasten rekenen 150 euro per uur. En het leuke is als ze met z'n tweeën komen, dan is het wel 300 euro per uur aan een tafel, dat gaat lekker hoor. Dus maar goed in 2017 zei de gemeente, nee nee hier gaat de 10 jaar niks gebeuren. Dus dat plannetje was over en gelijk een maand erna kregen we bericht van

gemeente Ede van wij zijn voornemens, nee dat hadden ze al gedaan, bouwvergunning al ingetrokken, en wij zijn voornemens om je milieuvergunning ook in te trekken. En dan was ik natuurlijk het bokje geweest, want dan had ik niks meer. Dan was er geen stank cirkel niks meer. En toen had ik daarvoor al eigenlijk plannen om in de kalveren te gaan. En toen dat bericht kwam in 2017 toen ze zeiden van dat wordt niks meer en toen begin 2017 had ik eigenlijk al de paligroup erbij gehad voor een contract, de bank benaderd voor eventueel geld te investeren voor huur ohja en ik had ook iemand van ForFarmers consult, wat er allemaal kon. Ga je naar de kalveren of naar de kippen, of de bio varkens en wat is het beste. En dat had ik toen op papier en toen kon ik nog maar net mijn milieuvergunning in leven houden. En toen hebben ze dat omgezet naar 1380 vleeskalveren met twee luchtwassers. Maarja dat was natuurlijk een investering van dik 1,8 miljoen. Dat was natuurlijk dikke mik. En toen had ik nog de sturen die er stonden. Ik moest de varkensschuur slopen, en dan had ik nog een loods, die was nog wel goed, en een mestsilo die was verrot. En een varkensschuur die ook plat moet. Dus dat was best pittig maar het had wel gekund. En toen op een gegeven moment was de milieuvergunning bijna rond. Die stond op afgeven, ik denk ongeveer april/mei 2018 dat het was en toen begonnen ze te zeuren over die luchtwassers. Dat ging toen niet om 80% maar om 45% weet je niet?

Ja klopt ja

En toen was de gemeente, de andere overheid deed de vergunning wel de deur uit maar Gelderland weer niet. Dus die gemeente Ede, die Frank hield de vergunning vast en ik kreeg dus geen vergunning. En toen moest hij weer reeds opnieuw gemaakt worden en toen werd het al net onder de 1200/1180 met drie luchtwassers dus daar werd het natuurlijk niet echt beter van. Minder verdienen en wel meer kosten maken. En toen kregen dus die gasten, de ontwikkelaars, die de buurman opgekocht hadden, die hadden dus een plan om die 5 hectare bij de buurman te ontwikkelen, maar die kregen in de gaten dat dit in de krant stond en die schuur ging bouwen, dus die dachten als hij dat doet, dan hoeven we niet meer verder te denken aan die 5 hectare. Die hele hoek was toch wel een mooie hoek daar te liggen. En die kwamen een praatje maken van hun kant, en die kwamen toen, want ze waren toevallig in de buurt, je weet het wel, en hoe gaat het. Dus toen ging het ineens van wil je het niet verkopen? En toen is dat allemaal doorgegaan en toen is het verkocht.

Heel proces dan..

Ja inderdaad, en je hebt veel adviseurs nodig want je gaat nat anders met die gasten. Naja goed, dan heb je natuurlijk, die gasten hebben geld. Dat is natuurlijk Wim Duits, ik weet niet ken je die gasten een beetje?

Nou ik kom uit Amerongen dus hier in de buurt moet ik aardig wennen.

Oh naja Wim Duits zit in Wekerom en die doet overal al jarenlang bouwmaterialen leveren. Dus daar wordt lekker aan verdiend. Dan heb je Wim Hardeman, dat is van de Hardeman, van de Valk jongens, wet je niet, die zit erbij in. Dan heb je Berkhof, de loonwerker, uit Scherpenzeel, die zit erbij in met een of twee jongens. Dan heb je nog, ohja Teus Lagemaat van bouwbedrijf Nap, die zit er ook bij in, en je hebt nog Martin Legemaat, die komt uit Woudenberg, dat is van vroeger nog van Legemaat van Elst, die zit nu daar bij het Henschotermeer vlakbij, maar die is er nu uit. En die vijf hebben het nu gekocht. En toen is te koop gekomen in dat Kootwijk, en dat was op zich best wel mooi spul, wel gedateerd, en achteraf gekeken, het was best mooi maar midden in Natura-2000 gebied. Daar waren we toen ook wel een beetje huiverig voor. Je zit 1,5 km van Kootwijkse zand af. Dus dat is best wel

Ohja dat is ook niet niks

Nee dus misschien ben je dan snel aan de beurt. En toen is dit het geworden. Dus nu zitten we hier sinds 1 mei, toen hebben we de sleutel gekregen.

Ohja mooi verhaal.

We hoefden er niks aan te doen eigenlijk. Ideaal was dat. De schuren hoefde we ook niks aan te doen.

En ook met dieren erbij, die gaan op contract?

Ja die gaan op contract. Via Denkavit. Je hebt natuurlijk geen dierrechten meer. Dat is voor de meeste nu wel een drempel wel, vooral voor koeien.

En wat doe jij? Waar is dit voor?

Uh ja ik doe nu stage bij van Westreenen, sinds september, en daar doe ik onderzoek naar het behoud van agrarische bedrijven in de Foodvalley.

Het behoud?

Ja het behoud en de problematiek nu eigenlijk om daar nu een conclusie, en het is best wel een complex

plaatje. Het is best wel moeilijk met alles. Ik ben best wel benieuwd met alles of er echt wat uit gaat komen. En dat is het leuke van deze interviews. Ik heb ook een enquête eruit gedaan. Onder het klantenbestand van Van Westreenen. Die ging naar 715 mensen in de Foodvalley. Uhm en daar heb ik ook van 40 mensen feedback van terug gehad. En vervolgens ben ik die interviews gaan afnemen, met om en nabij 10 boeren. Omdat ik ook krap qua tijd zit en het moet ongeveer begin januari af zijn als dat lukt. Dus daar loop ik nu stage en doe ik onderzoek. Ik kom uit Amerongen. Ik melk 5 dagen in de week bij een boer. En ik werk bij een geitenboer. En ik ben dit jaar een eigen bedrijfje gestart met drones. Met warmtebeeld camera om reekalveren op te sporen voor het maaien. Dus dat is een beetje wie ik ben.

Een oude buurman van ons zat vroeger in Leersum, Dick van de Voort, op Schevinkhove, als je van Maarsbergen komt, scheur je gewoon rechtdoor, dus niet naar Darthuizen maar rechtdoor naar kasteel Broekhuizen. Nu is het volgens mij ook iets van een Natuurbeweging. En mijn dochter zit dan in Leersum op school, die geeft daar les, die is lerares.

In Leersum op school? Op de Hoeksteen dan ofzo? Oh grappig

Dat denk ik ja.

Ja dus dat is een beetje mijn..

Nou voor het behoud van de boeren op de Foodvalley, dat is niet zo moeilijk, dat is gewoon geld. Een verdienmodel. Dat is overal zo mee.

Ja alleen er is nu een beetje een overheid, mijn persoonlijke mening dat maar op één ding uit is en dat is boeren weggooien en of kopen nog niet eens, maar gewoon een plannetje, ik weet het eigenlijk zelf ook niet zo goed, maar het lijkt wel steeds... eerst was het fosfaatrechten, dan is het stikstof, en dan.. het zijn steeds weer achter op een volgende dingen waar niet echt een verband... ze willen wat doordrammen heb ik het idee.

Nouja ze willen je gewoon op kosten jagen met al die fosfaatrechten. Ik denk dat, misschien heb ik het mis, maar dat tot de wallen het schipje wel eens keert want er komt nu al minder melk aan. Ik denk dat het wel een keer minder gaat worden. En daar komen ze wel achter dan. En tegen die tijd zullen ze wel gaan beseffen, van dat gaat ook niet goed zo.

Maar uiteindelijk is het wel denk ik wat u zegt voor een groot gedeelte geld. Want ik ken ik mijn kring zat mensen die willen stoppen. Alleen ja dan moeten ze wel met een zak met geld komen.

Ja en dan nog. Dat is leuk maar daar heb je toch niks aan. Maar van de week las ik ook nog eens, dan pak je 130% van wat je bedrijf waard is. Je hebt een bedrijf van een miljoen, dan heb je 3 ton extra, naja leuk. Maar als je dan stopt dan staak je. Maar het rijk pakt er al de helft van. Meeste is belasting vrij daarvan maar de rest gaat wel, hup huppakee. Dus ze betalen die 130 % nooit want het komt gewoon ergens anders vandaan, dat is staken. Dus dan zeggen ze wel van die boer wordt duur weggekocht, maar voordat ze in een huisje zitten en alles achter gelaten hebben, dan is er een hoop geld weg.

Nee dus dat is ook niet alles. Maar goed um, ik heb een paar vragen opgesteld en die wil ik dan vragen en uiteindelijk hang ik er een samenhangend verband aan. Maar wat hebben agrarische bedrijven in de Foodvalley nodig om te kunnen blijven ondernemen volgens u?

In ieder geval genoeg geld om te verdienen, dat er iets meer marge is, dat er iets verdiend wordt, want dit slaat natuurlijk nergens op.

Nee ja precies ja en is dat het enige denkt u of ?

Ja de regelgeving moet natuurlijk ook een beetje meewerken. De vergunningen moeten erop zitten. Er op krijgen valt niet mee. Dus als je een bedrijf hebt, dus hier ook, wij komen er dan achter dat er 540 extra opzit, ja, kijk als het er niet opzit krijg je het nooit weer. De aantallen zijn hier al aardig maar als je er 800 kalveren hebt en je wil er 500 bij plussen dan wordt het wel moeilijk op zo'n plek natuurlijk. Dus het is heel belangrijk dat je iets koopt waar je wat mee kunt en genoeg geld hebt om te kopen. Het schuift allemaal door qua grootte en opkoop. De grote bedrijven kopen alles op.

En hoe ziet u dan genoeg geld verdienen voor u? want dat ligt toch voor een groot gedeelte bij de consument.

Ja dat valt niet mee. Er moet toch meer betaald worden voor producten. Maar ik zag net ook wel in de krant dat de koopkracht wel een drama is. Dat gaat alleen nog maar oplopen, en ze willen wel allemaal zo het vliegtuig in. Maar wel goedkoop melk, vlees en eitjes kopen. Dus als de koopkracht minder wordt dan gaan ze nog meer bezuinigen op het eten

Ja en Nederlanders zijn gewoon zuinig met eten kopen als je het vergelijkt met bijvoorbeeld Fransen.

Nee dat valt niet direct mee nee.

En qua specificeren op ruimte. Heeft u genoeg bouwblok om eventueel in de toekomst, voor nu waarschijnlijk niet, omdat het nog maar net is overgenomen, maar in de toekomst nog plannen voor bedrijfsovername, of hoor mij nu, voor uitbreiding bedoel ik.

Ja voor die 540 stuks kalveren komen erbij aan.

Ja maar verder niks?

Nee meer zit er niet bij op. Ja en ik maak er een loods bij en een paarden stalletje en een schapenstalletje. Maar dan is het qua aantallen kalveren meer als zat natuurlijk. Maar dan ben ik klaar hier.

En qua bouwblok is dat allemaal goed te realiseren.

Ja dat hebben we pas nog allemaal bekeken maar dat kun je allemaal vervormen. Van de week was ik met de jachthond, was ik in Uddel. En daar gingen we achter de Fontijn, een soort Intratuin, en daarachter heb je een paadje met een oude vervallen boerderij, wonen wel mensen in, is verhuurd, en daarachter is een heel groot stuk met allemaal nertsen. Maar die zijn al langer leeg, maar een bende joh. Er staan nog 5 auto's in de hoek. Dan denk ik, de ijzerprijs was pas heel duur. Ruim die rotzooi lekker op. Maar dat soort meters komt allemaal beschikbaar voor bouw en sloopmeters en misschien stikstof ook wel. Dat gaat wel gebeuren. Er valt zoveel tussenuit joh.

Nee dat is inderdaad zo. Dat gaat in de toekomst wel gebeuren ben ik bang. Maar het is ook een stukje voorkomen wat je nu in Brabant hebt met verloedering en drugspraktijken, dat wil je hier ook niet in stallen.

Ik las laatst ook nog een artikel dat het hier ook steeds meer gebeurt.

Ik heb het nog gehad in Lunteren. Ja dat was heel bijzonder, ik had de varkensstal leegstaan. En de koeien liepen nog buiten. Dus ik deed de koeien binnen en op dat moment komt er een polo aanrijden met een soort Marokkaan met een blanke ernaast. En die loopt zo naar achter toe. En ik had achter het huis een hefbrug staan voor mijn schoonzoon, die had daar een beetje handel in. Dus ik loop naar achter toe, en zeg komt u voor Erik? Nee nee ik zoek de eigenaar, dus ik zei ja dat ben ik. Nou we zoeken eigenlijk een plekje om een schuur te huren voor een beetje hennep. Oh nou nee, dat spul is niet meer van mij dus het gaat toch weg. Maar is toch mooi als we de laatste paar jaar kunnen binnenlopen zei hij zo. Ja nee dat mag helemaal niet zei ik, ja maar je mag zoveel niet zei diegene. Nee ik begin er heel niet aan. Wordt niks, dus succes.

Ja zo dat zie je steeds meer. En ik las laatst ook weer berichten en dat moet je toch wel zien te voorkomen.

Maar als we gaan specificeren op milieu en dan te denken aan geluid, geur, stikstof, waar heeft u in dit gebied het meeste last van?

Ik heb nergens last van. Scheelt mij niks. Maar het is gewoon de luchtwassers, dat ze overal op moeten. En dat vind ik eigenlijk niks.

En qua geur, ik heb nog niet echt gekeken eigenlijk, qua burens en geur.

Ik geef er geen ene cent om. Ik geloof er geen zak van. Heb je de telegraaf gelezen afgelopen zaterdag?

Nee denk ik niet

Nou ik heb een zwager, die woonde in Renswoude, en die was eerst wethouder van Renswoude. Toen is hij naar de gedeputeerde staten Utrecht gegaan. Toen zat hij bij dat provinciehuis. En toen is hij bij de provinciale staten geweest. En toen is hij burgemeester van Ede geworden. En toen is hij nog een poos een commissaris van de koningin en de koning in Utrecht geweest. Roelofsen, wel eens van gehoord? Een slimme pipo, daar had ik gister een mail over. Maar die Plasterk schrijft stukken in de telegraaf daarover milieu. Een rasechte PVDA'er. Een rode rakker. Roel zegt vroeger vond ik hem niet zo heel verkeerd. Het was een echte PvdA'er. Hij schrijft nu alleen maar slimme dingen en afgelopen zaterdag stond er een stukje in over stikstof dat het een probleem is. Het is veroorzaakt door ambtenaren, want het bestaat helemaal niet en over kernenergie ofzo. Dat stuk moet je echt een keer opzoeken.

Ja ik heb de kop volgens mij wel zien staan maar niet gelezen.

Ja maar zo denk ik er precies hetzelfde over. Alleen ik denk dat het probleem is Den Haag en die kliek eromheen. Die hebben geen contact met de buitenwereld. Die denken dat ze het weten. Ik zie dat het al aardig minder wordt. Toen wij vroeger in Ede woonde, daar heb je de wijk de Rietkampe, in de jaren 70, en toen kwam elke zaterdag kwam de loonwerker uit de buurt, die kwam bij een kalvermester al de zeik die ging die met een giertank op een industrieterrein waar alles braak lag, en liet het leeglopen. Zulke dingen dat kan

natuurlijk niet, maar dat zie je nu niet meer. Dat kan niet meer. En al die dingen van het afschuiven naar boeren enz. Ik denk dat al die fabrieken meer trammelant veroorzaken.

Ja ik heb ook sterk mijn twijfels hoor. Want en het vee aantal is verminderd en de stallen zijn emissiearm geworden en nog is het niet goed eigenlijk. En wat heeft u vooral aan regelgeving en beleid?

Nou ja qua regelgeving betreft; ze drukken je toch een beetje een hoek in met die luchtwassers dus je moet dat allemaal gaan doen. Die filters erop en dat ding heeft onderhoud nodig. Als dat ding uitvalt heeft het arbeid nodig, luchtventilatie weg en dat ding vreet stroom. En ik denk dat het effect nihil is. En ook beslissen ze te snel. Als ze zo meteen beginnen met die twee meter eis per kalf. Dat is heel leuk natuurlijk. Maar die kalveren zitten nu in het hok met 1.8 meter. De eerste weken ligt het voor mij nog niet vol genoeg. Ze kunnen allemaal lekker liggen en kunnen lekker opstaan. Alleen dit moet zo meteen naar 2 meter. Heel leuk ten eerste heb je natuurlijk meer schuur oppervlakte nodig, maar je hebt ook dat je al je inrichtingen moet veranderen. Je automatisch voer voor de melk moet op andere punten. Het punt van het vaste voer moet allemaal veranderd worden. Al die eenling boxjes. Dat is niet te doen joh. Ze kunnen heel goed bedenken alleen is het niet altijd goed op te lossen. En het schiet niks op natuurlijk. Want je hebt natuurlijk een hok van 6 en wat die boeren dan doen, dan moet je 8 naar 2. Dat schiet niet op want dan moet er uit elk hok 1. Wat doen die boeren, die halen de tussenruimte eruit. Dan heb je er 12. Hoeft ook maar 1 uit. Dus dat scheelt maar 1 kalf bij 12. Maar daar wordt het hok ook veel slapper van natuurlijk. Dus dan moet je dat ook weer gaan verstevigen. Dus ze bedenken het heel leuk maar...

Ze zien niet de vervolgstappen ervan. Nee dat hoor ik.. naja laatst was ik bij Hendrik, ik weet niet of u die kent maar die had het ook over rubber op de roosters in de stal, dat was ook weer zo'n bedenking. En uiteindelijk ja.

Het is leuk spul maar ik zie er niks in. Dan hebben ze een nieuwe stal gebouwd, rubber op de betonnen roosters, die scheurde en vielen door de rooster in de mest. Die vent die gier kwam laaien werd gek. Dan liggen ze op beton he, dan ben je helemaal blij. Dan heb je rubber op houten rooster, het zou misschien kunnen maar het is ook nog niks denk ik.

En uiteindelijk hebben ze het toch wel weer teruggedraaid toch?

In Duitsland hadden ze een open dag van een kalverenbedrijf. Wolf uit Lunteren die ken ik heel goed dus die zei dan moet je komen kijken. Dus ik zeg dat is goed. Hele mooie stal, 450 kalveren zo, en 450 kalveren zo. Aan elkaar gebouwd met een tussenstuk centrale gang aan een kant met een meter of 2/3. En in Duitsland hadden ze nu dan een systeem, de put was 70 centimeter diep. Dus lange opstelling zo. En dus onder de paden was dus ook geen put. Dus alleen de breedte van de rooster. En dan hadden ze hier een grote silo staan. En die put middenin was dan misschien wel 3 meter diep of 2,5 meter diep. Dan kon je de putten mixen. En dan had hij elektromotoren staan en een ketting erin. En dan draaide hij elke twee uur de put leeg. En dan was het idee erachter, dat na twee uur de ammoniak gaat vervluchtigen en dan moet de put leeg zijn. Het was dus een soort roosterschuiф net als bij rundvee op roosters met een put. En dan ging dat 11/12 jaar mee. Als ze in Duitsland dieper gaan graven, onder de 70 cm dan moet er een speciale, hele dure folie onder zitten tegen lekken. Maar dat is hier niet erkend. Ik vond het helemaal geen stom systeem eigenlijk. Het was een Duits bedrijf en ik dacht, dat is nog niet zo gek. Die had ik nog gesproken dat bedrijf. Alleen hier wordt het moeilijker omdat je een dwarsopstelling hebt. Dan moet je dat stuk wat je gaat verlengen anders maken en ik vind dit gewoon mooier. Maar goed het is niet gelukt, dus ook weer zoiets.

Maar ik heb voor de melkveehouderij ook gehoord dat het meer die kant op kan gaan, maar als het dan niet herkend wordt.

En dan mix je die put en dan gaat het weer in de grote put. Maar het is gewoon nog niet toegestaan.

En wat kan de overheid in haar beleid anders doen om meer duidelijkheid te creëren? En dan te denken aan lange termijn net wat voor hier speelt natuurlijk.

Nou die overheid is natuurlijk ingegeven dat het minder moet, dat er gewoon veel te veel zijn voor zo'n klein landje. En je hebt natuurlijk ook beleid zeg maar dat ze ruimte moeten hebben wat hun denken voor natuur en energie trammelant. En verroedel in de polder. 167 hectare in de polder gaat eraan. En als ze daar voorrang aan verlenen dan komt de landbouw natuurlijk aan het eind van het rijtje he. Dan blijft er weinig van over. Kijk en ze doen ook steeds meer de norm aanpassen, bijvoorbeeld die spuitranden, die akkerranden eromheen. Maar die akkerbouwer is er de dupe van. Ze lopen ook wat te rommelen met de derogatie. Die gaat er een

keer vanaf. Moet je eens kijken hoeveel mest je dan hebt zitten in een keer. Het beleid is er alleen op gericht om het alleen maar voor de boeren te verzwaren en andere sectoren gunstiger te krijgen in Nederland. Dat zie je ook met de zonnepanelen hier verder op. Leg dan de daken vol. Dan zit je nog een keer met het water te rommelen. We moeten koelwater hebben. Ik heb een neef aan de Maanderbroekweg daar. Dan zetten ze voor het huis een grote windmolen neer van 200 meter hoog. En dan komen er 10 van die dingen te staan daar. En de boer komt aan het eind van de rit een keer.

Ja precies. En dan denk ik, begin vorige week kwam er een toekomst plaatje van Nederland hoe het moest en het kwam erop neer dat boeren naar de polder moesten verhuizen en dan komt er nu wel iets doorheen met zo'n mega datacenter.

Ja en die vreet stroom, en dat moet ook weer opgewekt worden.

En ook met die zonnepanelen inderdaad, waarom niet alle daken volleggen. Er zijn zat daken die...

Maar eigenlijk is het gewoon een minachting van de boeren wat ze doen. Binnenveld ken jij misschien ook wel. Ik ben daar geboren, ik ben in de Kraats naar school gegaan. Ongekend, ongekend, als je daar doorheen rijdt het is een zootje. Vroeger was het mooi, het barste van kieviten en de reutemeteuten. Maar nu hebben ze alles verschraald. Sommige gronden hebben ze dan verhoogd, dat boeren die dat wilde hebben, nou dat gaat opzich best, die grond wordt er niet slechter van. Maar ja nu hadden ze het er pas weer over dat de kieviten nu weer weg zijn want het is gewoon te nat. Er zitten daar gewoon reigers, eenden en ganzen. En dan hoor je laatst weer en dat vind ik echt belachelijk. Dus de opzet is gewoon om alle natuur weer terug te brengen, dus de goede grond er weer af. Maar de kievit wil weer een nestje hebben. Die moet een beetje gras hebben om dat nestje te maken. En dan schrijven ze daarna weer. Wat zou het toch mooi zijn als de kievit dan weer ging nestelen op de intensievere gronden van de boeren. Dus die boeren hebben dan die grond laten liggen om dat te verschralen, krijgen er amper grond voor terug. Nu is dat hele gebied natura-2000, ken je kleine en lange Jan van Ginkel.

Nee

Nou die zitten daar dus weet ik veel hoelang. Die zitten nu ineens dicht bij Natura-2000. Nou dan heb je de grift, de weet je te lopen. Dan heb je een Gelderse kant en een Utrechtse kant. En de Utrechtse kant zijn de Achterbergse hooilanden. Daar moet het eigenlijk ook gaan gebeuren en daar zijn ze op de helft. Dat is gewoon niet te geloven joh

En ze zijn nu nog steeds bezig.

En dan is er een of ander natuur pikje lezingen geven in Rhenen met een filmpje erbij hoe mooi het is geworden en iedereen is er helemaal lyrisch over behalve de boeren dan. Als je er heen rijdt, als je door het binnenveld rijdt daar loopt half Wageningen, als je door de Kraats heen rijdt loopt half Bennekom. Als je dan begint bij de Doesburgerdijk daar loopt half Ede. Al die lui lopen steeds verder het boereengebied in. Je loopt daar niet meer lekker te boeren eigenlijk.

Ik vind het er ook niet echt beter op geworden eigenlijk. Sowieso vind ik ook altijd de definitie van natuur, ze noemen dit natuur, maar natuur vind ik als je er ook echt niks aan doet. Ja ik vind het agrarische net zo mooi, of nog mooier eigenlijk.

Ik ook, Als je de hoge Veluwe ziet en daarachter ligt het Dele woud, is ook hartstikke mooi. Maar ik vind als je vroeger als je bij Juffrouw tok bij de Zuid Ginkel, dan ging je bij de Kreel en Mossel, dan ga je binnendoor naar Otterlo, ja daar wonen twee broers Pranksma

Ja die weet ik wel te zitten ja.

De vader was er en dan had je Herman en Pieter. En Herman had de Kreel en Pieter (die leeft niet meer) maar die had de Mossel dan. Herman had dan de akkerbouw en Pieter had niks. En vroeger reed je met de auto binnendoor, en in die tijd lag er een mestzak en het was allemaal akkerland, mais en koren en het was mooi man, en nu is het hopeloos. Het is een en al onkruid, het is hopeloos. En iedereen vindt het geweldig maar het is een bende. Moet je eens kijken hoeveel mestplaatsingsruimte dat wel niet is. Ook al zou je in plaats van 175 er 100 opgooien. Dat scheelt al een hoop. Ze willen het ook niet oplossen lijkt het wel in Nederland. Nee dat zie ik ook steeds meer in. Maar een ding. De mensen hebben het gewoon te goed hier. Het enige is om het op te lossen, zo meteen de welvaart een beetje zakt en ze krijgen een beetje honger, dan vreten ze je schoen op hoor.

Ik hoop het niet maar ik heb ook wel eens gekscherend gezegd, eigenlijk zou er weer een ramp moeten

komen, dan worden ze weer gewaardeerd.

Ja en dan wordt er gezegd, waarom doe je niet even een poosje de melk weg laten lopen. Maar dat moet je wel financieel kunnen opbrengen he.

Ja en dan kan het nog niet waarschijnlijk want er zitten altijd een paar erbij die toch de melk gaan leveren...

En het gevaar wat toen met Rusland gebeurde, dat vliegtuig zakte toen naar beneden door die raket, dat was natuurlijk een grote rotstreek. Maar het is natuurlijk nooit meer op orde gekomen want die russen gingen gelijk zelf herstellen. Dus als jij een poos de melk wegloopt en ze halen de melk aan de andere kant weg dat wil niet gelijk zeggen dat ze gelijk bij jou komen als je wel weer kan leveren. Dus je bent wat dat betreft een beetje gebonden.

Ja zeker inderdaad. En wat zijn volgens u de belangrijkste redenen dat agrarische bedrijven in de Foodvalley stoppen denkt u?

Ja geen opvolging, financieel. Ik heb een neefje dan, die heeft varkens, die heeft een paar jaar lekker verdiend. En dat was op. En zijn vader zei, dat moet niet te lang gaan duren. En ze hebben een zoontje van een jaar of twaalf, ik weet niet of die er iets in ziet, maar die zegt, als er een opkoopregeling komt, ze zoeken het maar uit. Dus ja dat speelt ook mee.

Ja, En als je kijkt naar geen opvolging. Wat denkt u dat daarvan de grootste reden is, heeft dat met leeftijd te maken, geen kinderen of geen animo meer? Nou dat heeft met een hoop dingen te maken.

Hans van ons, die zit hier in de keet met nog een paar boerenjongens. Maar er zitten ook een paar hele fanatieke bij hoor. Die Robert Veldhuizen, dat is echt een koeienboer, die wordt ook koeienboer, en die is een poos gaan werken bij van Nieuwenhuizen. Die is pas overleden, zo'n stierenfokker. New house Ronald, Wel eens van gehoord?

Ja wel eens van gehoord

Die zat daar ergens boven Utrecht en had echt geweldige koeien. En daar heeft hij een paar jaar gewerkt en die komt met gepokte mazelen terug. Die is ook 21 en die krijg je daar niet meer vanaf. En daar zitten er nog wel meer bij. Maar het is ook hoe je vader is hoor. Als je van je vader hoort hoe ellendig het is, en een gezeur. Dat is ook niks. Dus als je elke dag loopt te klagen aan tafel dan word je er wel moe van.

Ja dat zie ik ook wel steeds meer ja.

En wat ze ook in Ede doen he, de grond honger. Hier zit ook ergens een boer, zijn zoon wil ook boer worden, die heeft koeien. Maar die heeft nu grond liggen daar het binnenveld in. Die wil daar zonnepanelen zetten, dat gaat niet lukken.

En wat zijn de belangrijkste redenen dat agrarische bedrijven in de Foodvalley doorgaan met ondernemen? Want je ziet hier natuurlijk wel de kern van de agrariërs in dit gebied en wat maakt het zo aantrekkelijk dat hierdoor geboerd wordt.

De grond is goed hier. En van ouds is hier al best veel vee hier al. Je hebt een generatie hier zitten vergroten. En je hebt natuurlijk boeren die alleen maar groter zijn geworden en alleen maar bedrijven hebben opgekocht. Zo zitten er een paar grote ondernemers in dit gebied. Bij die grote boeren komt vaak een hoop geld binnen. En er zit gewoon ook verschil in tak van sport zoals met kippen of varkens. Er is zo'n verschil van boeren. Zo is Marco Verbeek, die komt uit Voorthuizen, die heeft een bouwbedrijf, en daar geiten zitten en die heeft nu 5/6 bedrijven. En dan heb je Hardeman, die heeft wel 12 kippen bedrijven denk ik en die heeft Kwetters overgenomen. Dus er zijn boerenbedrijven bij die dan waar het verdiend wordt buiten de landbouw om dat op poten te houden. Dat is ook belangrijk.

En denkt u dan ook...

En die Hendrik is dat net zo trouwens. Dat is er ook eentje, die heeft ook kalveren en zeugen en geiten.

Maar denkt u ook dat het een bepaalde samenhang is omdat hier al zo'n dicht gevestigd gebied is qua agrariërs. Maar ook veel kennis zit op het gebied van bijvoorbeeld de WUR en andere agrarische scholen zoals in Barneveld, stal en bouwbedrijven, dat dat wel ook samenhangend is.

Ik denk ook wel dat het hier, en ook wel op andere plekken die wel vooruit willen qua streek. Het zijn hier wel vooral harde werkers en dat heb je op Urk ook en in Volendam bijvoorbeeld. Dus ze willen hier wel vooruit natuurlijk

En hoe ziet u de agrarische sector in Nederland voor u? Gaat dat door of zal dat in de loop der tijd afnemen?

Op een gegeven moment zullen de kleinste eruit vallen. Bepaalde grootte zullen blijven en dan zal bepaald worden hoeveel van die grootte er weer aan de beurt komen. Maar die gasten wat ik net zeg, zoals die Marco Verbeek, krijg je niet gauw uit de landbouw natuurlijk.

En is er behoefte aan nevenactiviteiten? Ik weet niet of jullie dat al doen?

Bij mij sowieso niet. Ik moet dat gezeur niet hebben. Wat moet je dan doen, dan moet je een camping erbij gaan doen. Ik heb een kameraad van me die zit te denken over meelwormen.

Ohja dat is ook helemaal een hot item nu ja.

Die wil dan van die insecten in het kippenvoer doen. Zulk soort dingen zal best een keer gaan gebeuren natuurlijk. Dat kan ook best.

Maar met dat soort dingen zou u niet aan willen meewerken?

Nou als je kijkt hier in de buurt, zo'n boer, heeft alle kalveren buiten lopen en maakt er speciale vleespakketten van. Dat hebben ze wel meer gedaan. Dan moet je een hoop geintjes aanhalen natuurlijk.

Ja nee dat is ook zo, en het kost ook allemaal tijd natuurlijk. En als je gewoon normaal met je bedrijf een boterham kan verdienen dan is dat net zo prima.

Nou waar wij zaten, die boer heeft zo'n 30 koeien en dan heeft hij misschien 3000 kippen en die heeft een winkeltje op het hoekje daar, en die doet eitjes verkopen, jam en melk en piepers. En je kunt het zo gek niet bedenken. Het loopt als een speer man.

Ja het ligt ook net op welke locatie je zit.

Hij woont daar super gunstig natuurlijk. Hij zit ook nog met eigen grond aan de overkant waar ze huizen willen bouwen. Dus ja dat plekje houdt hem iets tegen, daar zit hij lekker natuurlijk en verdient hij mee.

Nou ik was vanmorgen bij Hans, in Veenendaal, die zit daar ook tegen de Kraats aan. Die zit daar op de [REDACTED] Naja maakt ook niet uit. Maar die....

Is dat bij de VVA-voetbalvereniging? Of korter bij de Kraats?

Ja volgens mij wel vlakbij ja.

Daar zitten nog wel wat van Laar'en. Daar op het hoekje.

Ja ik heb de vereniging niet gezien maar volgens mij ligt het relatief dicht bij elkaar ja. In die hoek daar.

Maar die zit echt tegen de rand van Veenendaal aan. En dat loopt echt als een trein. Maar het ligt ook net eraan welke locatie je hebt voor nevenactiviteiten.

Ja

Ja duidelijk, en welke veranderingen in de sector zou u aan willen meewerken? In principe heeft u een nieuw bedrijf dusja.

Nou in principe heb ik een nieuw bedrijf en ben ik nu niet voor meewerken. Ik vind dat het nu lekker loopt. En als ik om mij heen kijk wat al die boeren hier doen. Je moet de boel voor elkaar hebben. Zie je vaak bij koeien boeren ook. Sleufsilos etc. alles in orde. Dat is gewoon allemaal goed qua huisvesting ook. Ik geloof dat dat in Nederland allemaal goed is..

Dus u zegt hiermee eigenlijk dat als er een verandering is of wordt doorgevoerd dat het binnen een paar jaar weer moet veranderd of anders moet?

Nee het moet niet zo zijn dat het iedere keer weer veranderd en dat je daar kosten voor moet maken. Niet dat ik nu bijvoorbeeld straks weer de stal moet aanpassen wegens die welstandseis. En hetzelfde is met die roostervloeren, steeds veranderingen, het is gewoon een bom want er zit gas onder en af en toe ontploft er een keer eentje, en de boer maar betalen. Dat is niet de bedoeling. Heb je in Wageningen gestudeerd?

Nee nog niet van plan ook.

Gelukkig maar, ik vind het een waardeloze school

Vroeger had mijn vader een boerderijtje in Bennekom, daar woonde we niet maar daar kwamen studenten. Dat waren allemaal boerenjongens een stuk of 5. Allemaal veeteelt en politiek deden ze. Na verloop van tijd werden ze steeds meer stadsjongens. Ze moesten een geit hebben, deden ze aan een paal maar geen doodloper eraan. Geit dood maar wel grote mond over de natuur he. En allemaal geitenwollen sokken jongens he. En die pik die Fortuyn heeft neergeschoten zat ook in Wageningen he. Het is een hele apart school daar.

Ja het is een echt aparte school met sommige aparte mensen wel ja. En welke rol kan locatieruil spelen voor dit bedrijf? Maar in hoeverre, is een beetje lastig om over te praten omdat u weg bent gekocht, maar

mijn doel is het behouden van goede agrarische locaties en dan de vergunningen in de agrarische sector te behouden zodat ze niet worden opgekocht door andere sectoren. En dan wisselen met bedrijven waarvan een ondernemer wil stoppen en de vergunningen minder zijn. In hoeverre denkt u dat dit een optie kan zijn in de landbouw?

Ja hoe moet ik dat zien? Iemand die stopt die verkoopt het toch dus er komt toch een ander op.

Nee meer een boer die wil doorgaan op een mindere locatie, als ik een voorbeeld neem, van die boer waar ik melk, die zit midden in een natura2000 gebied en zou best willen doorgaan, geen uitbreidingsmogelijkheden en als die een keer een opkoopkans krijgt zou hij dat doen. Maar dan meer naar een locatie waar een boer op een goede locatie zit, geen opvolger heeft en door wil, en zo die ruil kan bepalen en dan zal die mindere locatie komen te vervallen maar die goede locatie blijft wel behouden, als daar twee voor open staan zou dat dan denkt u een goed beleid of goede optie kunnen zijn?

Naja dat gebeurt toch al wel een beetje, want een boer die verkeerd zit die zit toch al wel een beetje te kijken naar een andere locatie waar hij heen kan.

Dat is zeker waar ja, alleen naar mijn idee gebeurt dat minimaal. Je ziet nu wel een groter probleem ontstaan zou dat ook op grotere schaal werken?

Het wordt bepaald door hetgeen hoe je wegkomt op de plek zeg maar. Als je het gewoon voor normaal geld moet verkopen wordt het wel een moeilijke ja. Maar het recht op de oude plek gaat weg natuurlijk. Onze buurman is ook weggegaan. De milieuvergunning konden ze niet meer meerekenen en bij ons wel weer ja. Dus ja dat verschilt ook weer. Het is allemaal cijferwerk joh

Ja en het speelt vaak ook weer mee dat er generatie op generatie op die locatie is doorgeboerd en dan ga je ook niet zo gauw van die locatie weg zeg maar. Het moet uiteindelijk eerlijk gebeuren ja, dat is simpel zat.

En dan mijn laatste vraag. In hoeverre bent u betrokken in de politiek of gemeenteraad?

Helemaal niks.

En komt dat omdat u er geen behoefte aan heeft of waarom dan?

Nee ik word veel te gauw chagrijnig. Ik vind gewoon de ideeën die ze soms naar boven brengen te gek voor woorden.

Nee dat klopt inderdaad. Ik had deze vraag er eigenlijk niet in staan maar laatst vroeg een boer tijdens een interview naar deze vraag en dat vond ik wel een goede eigenlijk. Er zitten maar een paar goede in de politiek zoals Caroline van der Plas die een goed woordje doet. Nu is het vaak een eenzijdig verhaal zonder tegenspraak en dat hoort niet.

Ja dat zie je ook bij het waterschap al. Daar kan ook iedereen in. Maar ik vind bij boeren heel belangrijk dat ze het ook goed kunnen vertellen.

Nou dat is het inderdaad. Het moet goed worden verteld en dat kunnen er niet veel nee.

Nee dat zijn er inderdaad niet veel nee. Die sukkels komen dan weer voorbij scheuren met een bord van 'wij lijken wel Joden' maar dat zijn van die sukkels, daar heb je gewoon niks aan. Je moet het goed kunnen verwoorden en vertellen.

Mee eens, maar ik denk ook wel dat een stukje kans is als er goede in de politiek komen die goed hun verhaal kunnen verwoorden maar die moeten er wel zijn natuurlijk. Maar dit was hem eigenlijk. Bedankt voor dit interview.

Transcript Respondent Henk

Zwart= Gesproken door Clemens

Clemens de Ruiter: Euhm, ja, ik zal eerst even iets korts over mezelf zeggen. Ik ben gelijk met Clemens de Ruiter, kom uit Amerongen. Geen melkveebedrijf thuis, wel werkzaam op bedrijven. En eerste MAS in Barneveld gedaan. Eigenlijk wou ik niet verder omdat ik toch van de praktische kant was. En ja, eigenlijk werd ik toch gestimuleerd door mijn ouders van Joh ga het proberen, dan heb je het in ieder geval geprobeerd. En mocht je het niet kunnen, weet je dat ook.

Ondernemer: Maar ben je intern geweest daar?

Clemens de Ruiter: In Dronten? Nee daar ook niet. En achteraf heel blij mee geweest, want euh ja met die Corona. D'r was daar niks te doen. En bij die boer waar ik molk, die kreeg een hernia in die tijd, dus daar liep ik eigenlijk zeven dagen in de week toen. Na school en dat was gewoon goed te combineren. Dus ik ben heel blij met die keuze geweest.

Ondernemer: Ach ja, ja ja ja, maar dat is echt wel een gemis voor hele studentenleven opzich ook want Arien, onze zoon heeft ook op die school gezeten en die zei ook van ik had de tijd niet willen missen, want je doet ook heel veel voor later. Die jongens en meiden, die kom je weer tegen. En als je dan intern hebt gezeten en je hebt zo'n vrijheid wel ja ja, dan spreekt je mekaar aan. En dan krijg je van allerlei sectoren veel meer informatie.

Clemens de Ruiter: Ja nou ja, ik merk bijvoorbeeld netwerk is heel belangrijk. En ook steeds belangrijker en ook op zo'n school merk je dat het steeds belangrijker is voor later om als je in moeilijkheden zit om mensen te vragen voor hulp en aansturing. En dat op zo'n school. Dan heb je kaartjes over van het netwerk en dan kan je later bij iedereen aansturen en aansturen.

Ondernemer: Ja handig is dat, dan kun je ze later er een beetje bij betrekken, geweldig is dat ja. Handig om informatie bij in te winnen dus Ja, leuk

Clemens de Ruiter: Dus dat een beetje mijn verhaal, uhm. En dan was de eerste vraag. Kunt u iets meer vertellen over uw bedrijf en de geschiedenis en waar het staat over 10 jaar?

Ondernemer: ja euh geschiedenis. Ik ben de derde generatie die op deze boerderij zit. euh, m'n vader en een broer van die hebben hier zo gezeten tot me ze 89' in maatschap met mijn broer en mijn vader en had ik en mijn vrouw een bedrijf, een varkensbedrijf in de Kootwijkerbroek. Ja, en die hebben van 83' gekocht en die hebben we in 91' weer verkocht. Ja want m'n broer die was vrijgezel en die heeft longkanker gekregen toen die 38 was. en die is in december een jaar later is hij overleden daarna. Dus toen heeft hij op zijn sterfbed gevraagd of wij bereid waren om weer terug te komen naar Renswoude toe want ik ben ook hier geboren. En toen hebben wij het bedrijf in Kootwijkerbroek nog ruim een jaar gehad en dat heb ik wel in de verkoop gezet, maar ja toen dat een beetje afgehandeld was duurde dat meer als een jaar. En dus toen zijn wij hier naartoe gegaan en hier hadden we toen zo'n 170 zeugen en een uh 60 uh 65 melkkoeien. En uh, toen zullen wij dan uiteindelijk daarmee doorgedaan hier. Die droom hadden we en we hebben dat bedrijf nog ruim een jaar ernaast gehad.

Clemens de Ruiter: Hoeveel zeugen zei u trouwens?

Ondernemer: 170 zeugen. En toen zijn we later, de zeugen hebben we doorgedaan tot en met 2013. Toen kreeg van die verplichting om euh groepshuisvesting te gaan realiseren. Daar hadden wij geen ruimte voor. Toen hebben wij nog wel een vergunningaanvraag gedaan en die hadden we wel gekregen om uit te breiden naar 400-430 zeugen. Dat hebben we uiteindelijk niet gedaan want toen begon Arjen onze zoon er ook over

en die was toen ook een jaar of 13/14 en die had er ook niet zoveel zin in en die moest er behoorlijk veel investeringen voor doen en in een tak waar hij helemaal niets mee had. Dus dat hebben we niet gedaan en toen zijn we overgegaan naar vleesvarkens. In eerste instantie naar speenbiggen en toen hebben we voor andere speenbiggen opgefokt een paar jaar lang op voergeld basis en toen zijn we daarmee ook gestopt en toen zijn we doorgegaan met vleesvarkens op eigen risico. En op het moment hebben we ze op contract, op voergeld. En die koeien hebben we sinds 89' hebben we dat, toen we hierheen naartoe zijn gegaan zijn hebben we een keer een stal verhoogd en verlengd. Zodat er meer jongvee en droge koeien in konden. Toen konden er een goede 70 melkkoeien in. Toen zijn we in 2004 hebben we de hele stal omgebouwd voor legpluimveestal. En dat was in het melkquotum tijdperk. En toen hebben we bijna 2/3de van het melkquotum verkocht en zijn we wel doorgegaan met koeien. In eerste instantie met 25 koeien en omgeschakeld naar biologisch. Die hebben we toen gehuisvest in een voormalige opslagloods hierachter. Die hebben we in een keer dertien melkstal ingemaakt. Wel met 65 boxen. Toen hebben we van lief en leed van 2004 tot en met 2017 zijn we eigenlijk doorgegroeid naar 65 koeien. In juni 2017 hebben we meegedaan met de stoppersregeling van de melkkoeien. In januari moesten we dat opgeven. Dat hebben we gedaan want Arjen wist ook dat het niet zijn ding was, die was meer van de pluimveetak. En toen zeiden we van dat we deze kans moesten grijpen, dan vergeten we het ook niet, dus toen hebben we uiteindelijk afscheid genomen van de melkkoeien. En daarna zijn we jongvee laten lopen tot hoog drachtig totdat ze weg konden en toen daarna een jaar later zeg maar toen zijn we met de rundveetak als het ware gestopt en toen zijn we echt verdergegaan met kippen en met vleesvarkens. Nu hebben we 900 vleesvarkensplaatsen en 15000 biologische legkippen. En misschien had je dat wel meegekregen. In 2019, 30 april, toen is de kippenstal verbrand.

Clemens de Ruiter: Ja, dat heb ik meegekregen ja. Ja dat is super treurig.

Ondernemer: Ja dat was een fixe domper, want we hadden er ook net een nieuwe koppel inzitten toen. En die draaide als een tierelier. Dat ging echt soepel. Hele nieuwe koppel van 32 weken en toen in een paar uur is alles over en uit. Dus toen hebben we gelijk met de verzekering en toestand en uiteindelijk is het allemaal goed gekomen. Maar toch een jaar later in 2020, 17 september hebben we weer de eerste koppel opgezet.

Clemens de Ruiter: Ohja dat is vrij snel ja. En hoeveel waren het er toen?

Ondernemer: Het waren er eerder 15850 konden erin. En nu hebben we er 15000, toen hadden we nog zeugen gehad, en in die kippenstal aan de voorzijde hadden we een quarantaine stal. Dus als er jonge geltjes waren gingen ze eerst daarheen en dan werden ze daar aangedekt en gingen ze later naar de volgende. En in die quarantaine stal toen we gestopt zijn met die zeugen hebben we die vlakvloers gemaakt en kon er een koppel van 850 kippen in. We hadden daar ook land voor beschikbaar toen. Dus vandaar dat we dat konden doen en nu niet meer hebben gedaan want dat kun je niet meer voor bouwen.

Clemens de Ruiter: En uiteindelijk is de oorzaak nog achterhaald?

Ondernemer: nee niks, nee, nooit achter gekomen. En nu is de bedoeling dat de varkenstak, als daar een goede stoppersregeling voor komt die niet maakt dat je met de kippen moet stoppen, dan gaan we daar ook mee stoppen. Tot op heden waren al die varkensstoppersregelingen allemaal gebaseerd op volledig beëindigen van het hele bedrijf. En dat is natuurlijk niet de bedoeling want wij willen met de kippen verder. En ze zijn er wel mee bezig om te kijken van, want er zijn veel meer bedrijven zoals wij dat hebben, met andere combinaties en die dat dan zouden willen. Alleen het moet wel een goede manier voor in het leven worden geroepen.

Clemens de Ruiter: Oh dat wist ik geeneens. Weer wat geleerd. Duidelijk beeld heb ik er nu bij.

Ondernemer: en naast dat we een bestaande loods gehad hebben voor tractors, machines en stro en hooi opslag, die hebben we in de verhuur. Daar zitten compartimenten in en onderaan zit een houtbewerkingsbedrijf in en die hebben daar ook een vergunning voor, die hebben we toen aangevraagd. Er moest ambachtelijk houtbewerkingsbedrijf in, en dat is het ook wel want ze maken meubels van steigerhout en er werkt een man op vijf.

Clemens de Ruiter: En ook nog eigen grond?

Ondernemer: ja we hebben momenteel, we hadden een heel beetje losse grond erbij in het verleden hadden we zo'n 34 hectare en nu hebben we zo'n 21 hectare.

Clemens de Ruiter: Mooi, duidelijk zo

Clemens de Ruiter: Uhm ja, wat hebben agrarische bedrijven, deze vraag gaat ook deels ook over de enquête, maar wat ik aan het begin zei het is meer om een, bij een enquête heb je een globaal beeld van de mensen die hem ingevuld hebben en nu wil ik er echt wat dieper op in. Maar wat hebben we agrarische bedrijven in de Food Valley nodig om te kunnen blijven ondernemen als boer?

Ondernemer: Ja, stukje ontwikkelingsruimte. En een boven kostprijs vergoeding voor de producten. Dat je iniedergeval op kostprijs niveau zit te werken want dan kom je veel verder. En dat zou voor sommige deels kunnen door regionale afzet maar dat is niet voor iedereen weggelegd.

Clemens de Ruiter: ja want ik zag dat u ook aan eieren aan de weg verkoopt?

Ondernemer: Ja ja. En dat begon thuis, want dat zet niet zoveel zoden aan de dijk en zitten nu te kijken om meer in de supermarkten hiermee te doen. Want we beginnen nu ook wat meer regionaal te denken en daaruit voort is het mooi als je daarmee mee kan liften.

Clemens de Ruiter: Ja. En met de ontwikkelingsruimte, hoe ziet u dat voor u?

Ondernemer: Euh, laten we dan als het zich voor doet en je zou er voor wij kiezen om opfok erbij te willen doen. Dat dan ook tot de mogelijkheid behoort ten aanzien van euh, met name als je klem zit. Hier zitten we ook een beetje klem. Hiernaast zitten een bedrijf dat heeft meegedaan aan sanering en dat zijn woningen en hiernaast was een minicamping en die zijn overgegaan naar reguliere camping. En dat geeft wel een bepaalde beperkende factoren die daarbij direct samenhangen. Wij hebben er niet direct last van maar een ander die wel graag door wil kan dat wel als een obstakel zien. Dat dat vrijkomende bebouwing straks een hinder wordt voor door ontwikkelen van bestaande agrarische bedrijven.

Clemens de Ruiter: Ja inderdaad mee eens. Dat wordt wel zorgwekkend. Dat zijn zorgwekkende dingen ja, en als we gaan specificeren op de ruimte, Qua toekomstplannen. Heeft u dan nog wat voor ogen? En wat zijn daar de belemmeringen voor?

Ondernemer: Nou in principe niet. Het enigste wat eigenlijk wél nog euh een doel, een streven is, mijn zoon wil het dan overnemen, we zitten dan in een maatschap, dat we over 5 jaar definitieve overdracht gaan doen. Als het zo mag lopen en dat houdt dan in dat we dan in januari 2027 uit de maatschap stappen en in de tussenliggende periode hopen we dat een keer een moment komt dat we de varkenshouderij kunnen stoppen en dat we de gebouwen slopen en dat we alleen doorgaan met de kippen en de verhuur. Hij werkt nu bij De Heus en daar wil hij gewoon bij blijven werken en zolang dat ik gezond blijf, blijf ik de kippen verzorgen.

Clemens de Ruiter: Uhm en wat betreft het milieugebied? Waar heeft u hier op deze locatie het meeste last van? En dan te denken aan geluid, geur en stikstof.

Ondernemer: Ja, dan met name geur en euh euh ja, directe overlast in de zomerperiode met als er een keer met heet weer vliegen overlast is. Normaal in de zomerperiode, hoe warmer het is, hoe meer insecten er zijn en dat wordt als hinder ervaren bij met name campinggasten. En met name campingeigenaren gaan dan klagen bij de gemeente en dat balletje is al een paar keer gaan rollen zegmaar en het probleem wat we eigenlijk met de herbouw van de stal, toen moesten we alle vergunningen opnieuw aanvragen en toen gingen ze bezwaren indienen, tot wij extra eisen opgelegd zouden gaan krijgen. En dat is gelukkig niet gebeurt gelukkig maar het heeft wel opgehouden dat stuk. En dan moet hier een hoorcommissie komen die

moeten ze dan weer horen en dat duurt weer een hele periode voordat er uitsluit is. Ze gingen nog dreigen dat ze naar de Raad van State zouden gaan. Dusja dan hadden we waarschijnlijk nog geen kippen gehad. Dus je zit daar al direct mee geconfronteerd dat je geen directe niet agrarische bebouwing ernaast zou willen hebben. Als er dan een keer iets bijzonders voordoet, dat je in de problemen komt.

Clemens de Ruiter: Ja ja, precies. Ja ja. En hoe zou u dat anders kunnen zien? Wat zou een oplossing kunnen zijn?

Ondernemer: Dat de gemeentes terughoudend moeten zijn om investeringswijzigingen toe te passen van agrarisch naar niet agrarisch. Om daarmee het agrarische gebied onnodig op slot te gaan zetten. Want op het moment speelt dit ook, het komt toevallig vanavond in de commissie van de gemeenteraad in Renswoude. Dat er een boer met een minicamping en een zorgtak ernaast die nog niet gelegaliseerd is die zorgtak, die wil stoppen met zijn bedrijfsactiviteiten en dan een zorgtak en camping wil gaan houden maarja we zitten net in een groot gebied met agrarisch, en die gaan dan in verweer, want die zeggen dat dat ervoor zorgt dat alles op slot komt te zitten. De gemeente zegt dan dat dat niet zo is want die vallen dan onder de regulier staat van dit moment, maar op dit moment is dat niet zomaar als ze willen gaan uitbreiden of het dierwelzijn moet een ander oppervlakte norm hanteren en daaruit voort dan zijn er bedrijven die daarbij hinder ondervinden en niet verder kunnen. Dan houdt het wel in dat je gedupeerd wordt door die bestemmingswijzigingen. En dus daar zijn ze wel mee bezig om dat proberen tegen te houden zodat de gemeente overtuigd wordt van als je dat gaat doen, dan ga je juist die sectoren die toch al niet zo goed draaien weer beperkingen opleggen. Met name de varkenshouderij dan. Dus

Clemens de Ruiter: En speelt dat alleen in dit gebied?

Ondernemer: Ja, speelt wel meer. Maar dit is expliciet in dit geval met de zorgtak maar het gebeurt ook op andere manieren. Omdat dan die landbouw met sloopactiviteiten dan krijg je ineens een andere functie en die zorgt ervoor dat je dan ineens beperkingen kan gaan krijgen. En dat is wel echt een aandachtspunt en dat zullen ze bij Van Westreenen ook zeker wel tegenkomen.

Clemens de Ruiter: Jaa zeker, duidelijk. En wat heeft u nodig aan Regelgeving en beleid?

Ondernemer: Ja gewoon constructief meedenken met omstandigheden waar je als agrariër mee te maken hebt. Dus dat je niet over maar met agrariërs praat. Dus dan kan je ook meer bereiken wederzijds in plaats van dat je dingen opgelegd krijgt van zo en zo moet je het gaan doen. Soms is het ook zo dat het niet goed praktisch is uitgedacht. En later dan weer gerepareerd moet worden omdat de inzichten niet goed waren. Dat hebben we ook gezien met de wet van de dieren. Die hebben ze als half stuk aangenomen en achteraf bleek dat er heel veel onvolkomenheden inzaten die later weer gerepareerd moesten worden.

Clemens de Ruiter: Ja, ja inderdaad, dat is een grove fout geweest.

Clemens de Ruiter: Ja, euhm. En wat kan de overheid in haar beleid anders doen om meer duidelijkheid te creëren?

Ondernemer: Heel veel meer vooraf Uhm, met de wet en regelgeving de communicatie binnen de sector oppakken.

Clemens de Ruiter: En kunt u dat nog iets toelichten?

Ondernemer: Uhm ja, hoe moet ik dat toelichten? Ja, met name wanneer er bestemmingsplanwijziging opgepakt worden en dat dat ook allemaal in samenspraak gaat met de desbetreffende ondernemers die in dat gebied zitten. En dat hoeft niet alleen boeren te zijn maar proberen met elkaar te kijken waar we staan en kijken waar kansen liggen en niet alleen in bedreigingen kijken. Er zijn altijd wel kansen en soms zijn er bedrijven die toch wel bepaalde richtingen moeten uitsluiten en een andere richting moeten zoeken. En dat moet eigenlijk gezamenlijk worden gedaan want dan is er veel meer mogelijk als wanneer je het opgelegd

krijgt.

Clemens de Ruiter: Ja en meer waardering ook waarschijnlijk zijn. Want daar gaan mensen of boeren en burger ook elkaar meer begrijpen.

Ondernemer: Ja, nou, dat is het inderdaad. Daar krijg je niet die patstelling. Nee.

Clemens de Ruiter: Euhm, en wat zijn de belangrijkste redenen dat agrarische bedrijven in de Foodvalley stoppen denkt u?

Ondernemer: Uh geen opvolging. Dat is er heel veel. En dat heeft ook te maken met al die regelgeving, want er zijn zat aan verwante sectoren om eventuele opvolgers die er meer lol in zien en dat is het belangrijkste. Je moet het werk wat je wil gaan doen, plezier in hebben.

Clemens de Ruiter: Ja, en wat zijn de belangrijkste redenen dat agrarische bedrijven in de Food Valley doorgaan met ondernemen?

Ondernemer: Euh, dat is de drive denk ik, die je als ondernemer toch hebt, een stukje passie voor je werk.

Clemens de Ruiter: En dat is wel leuk om even trouwens nog te zeggen, ik heb voor in m'n onderzoek, heb ik nog met een paar beleidsmedewerkers ook gepraat. Om meer ook een duidelijk beeld van hun kant te krijgen. Dus ik heb met iemand van de gemeente Barneveld Ede, Nijkerk en ook van de provincie nog gepraat. En daar heb ik ongeveer ook dezelfde vraag aan gesteld om zo een beetje een beeld erbij te krijgen.

Ondernemer: Ja ja, ja, Heel goed.

Clemens de Ruiter: En ook een verband erbij te leggen. Uh hoe ziet de toekomst van de agrarische sector voor Nederland eruit denkt u?

Ondernemer: Euh, gezien het akkoord dat ze nu gesloten hebben het is nog niet helemaal duidelijk wat er uitkomt maar in grote lijnen wel dat de agrarische sector ook behoorlijk zal krimpen en dan met name melkveehouderij, en dat dit puur ten dienste van het vrijmaken van stikstof ruimte.

Clemens de Ruiter: En toevallig nog meer?

Ondernemer: Ja, en een stukje niet gewaardeerd worden. Ook al is het een kleinere groep maar dan toch gaat het erom nog steeds wat voor impact dat op sommige heeft dat ze er geen zin meer in hebben.

Clemens de Ruiter: En inderdaad is het wel heel apart, want is voor mijn gevoel is het nog een relatief klein groepje, maar die nemen zo de overhand. We moeten ook niet vergeten dat er een grote groep is die de boeren wel waarderen

Ondernemer: Ja, dat is een probleem. Dat is ook zo en daar wil je je ook niet door laten leiden.

Clemens de Ruiter: Nee inderdaad.

Ondernemer: Je ziet toch best dat het best wel diep bij sommige zit en wat daarvan in samenspraak met de prijzen en dan voornamelijk met de varkenshouderij is het op dit moment best wel crisis en als je dan ziet dat je amper je kop boven water kan houden en dan weer die negatieve signalen en dan met stalwaarden in berekenen, dat is dan niet met varkens geweest maar met andere sectoren geeft dat toch een rot gevoel.

Clemens de Ruiter: Nee, dat is inderdaad, dat geeft wel een groot punt ja. Uhm, is er behoefte aan nevenactiviteiten? Uh Ja, eigenlijk doet u dat nu al wel een beetje natuurlijk.

Ondernemer: Ja ja, principe wel om om nog een stukje een betere prijs te kunnen krijgen voor je product wat je produceert en door de tussenhandel eruit te schakelen en dan heb je een iets makkelijkere marge om te kunnen maken. En ook meer contact met de producent en consument daardoor, en dat is ook vaak wel heel positief.

Clemens de Ruiter: Ja, dat is zeker waar ja, want deed u voorheen ook al aan huis verkopen?

Ondernemer: Ja we doen het al wel een paar jaar wel ja. We zitten niet aan het punt van dat je heel veel verkoopt. Er komt een keer iemand uit het dorp en als het een keer goed weer is verkoop je vaak ook wel iets meer.

Clemens de Ruiter: Ja ja, want euh, inderdaad, hier zit je redelijk dicht bij dorp voor.. Merkt u dat ook dat veel dat er veel mensen hierheen komen in plaats van de supermarkt in het dorp?

Ondernemer: Ja, die zijn er wel die dat bewust doen. Maar als je dat gaat omrekenen in procenten is dat maar peanuts.

Clemens de Ruiter: Ja ja,

Ondernemer: En dan moet je ook wel echt zelf opzoek gaan concepten dat je ze dan ergens in de supermarkt kan zetten. En dan moet je er niet één hebben maar een aantal een stuk of 5/6 hebben om een aantal weg te kunnen zetten.

Clemens de Ruiter: Nee, nee precies ja.

Clemens de Ruiter: Het is ook een hele kleine kleine schaal.

Ondernemer: Ja ja, precies.

Clemens de Ruiter: Euhm. En welke veranderingen in de sector zou u aan willen meewerken?

Ondernemer: Ja, euh, dat doen we omdat we nu nieuw gebouwd hebt en dan gaan we kijken wat wenselijk is in de sectoren en was in ons geval de stalbrand problematiek. en er was in ons geval die stalbrand problematiek. Dus in ons geval hebben we daaraan meegewerkt om de stal zo goed mogelijk te ontwikkelen zodat er een brandblusinstallatie inzit en een branddetectie systeem zodat mocht er ooit zich weer zoiets voordoet dat je dan en snel gebeld wordt en ook sneller de mistinstallatie in werking wordt gesteld zodat er niet snel uitbreiding kan plaatsvinden. En dan fijnstofmaatregelen door te voeren en omdat het wettelijk verplicht is.

Clemens de Ruiter: en dan in welke vorm?

Ondernemer: er zit een strooiselschuif en warmtewisselaar in. En met die neveninstallatie van de brandweerblusser hebben we ingesteld dat met warme dagen, dat je hem kan gebruiken tijdens hele warme zomerse dagen voor koeling. Dus dat wordt dan automatisch opgestart en dan gaat hij als de temperatuur boven de 25 graden is, gaat met frequentie gewijs de installatie aan.

Clemens de Ruiter: Oh ja dat is wel een hele mooie manier ja.

Ondernemer, Ja dus dan kom je niet meer boven de 30 graden met binnentemperatuur. Bij 29 a 29 graden koelt hij wel zodanig dat hij niet verder gaat qua temperatuur.

Clemens de Ruiter: uhm ja, welke rol kan locatieruil spelen in het voortzetten van agrarische bedrijven binnen de Food Valley? En daar is eigenlijk ook mijn hoofd vraag in m'n onderzoek. Uhm, je ziet best vaak dat er bedrijven zijn die gewoon gezonde en goede vergunningen hebben op een locatie en die willen stoppen. En dan zou zo'n vergunning eigenlijk verloren gaan. Uhm, en ik zit meer te kijken van hoe kan je die locaties en die vergunningen behouden? En is daar eventueel een locatieruil Uhm ja zou dat kunnen voor boeren die op een mindere locatie zitten dicht bij een woonwijk of dicht bij de Veluwe. En, ik weet niet in hoeverre dat hier zou spelen?

Ondernemer: Nee, dat denk ik ook niet. Nee nee, want omdat wij gaan extensiveren dan is het probleem met namelijk stank met de varkens heb je dat meer dan met een kip. Een kip heeft dat bijna niet. Dan lost dat probleem zichzelf wel op.

Clemens de Ruiter: Uhm, en hoe zou u, Stel u zou echt helemaal in de knel zitten hier Euh, qua vergunningen zou u er dan misschien wel anders tegenaan kijken?

Ondernemer: Ja, ik niet meer, maar mijn zoon uh, we hebben er in het verleden wel naar gekeken maar mijn zoon heeft niet zoiets dat hij dit gebied uit zou willen naar Groningen of waar dan toe ook. Hij wil in de regio blijven en dan is de keuze niet zo heel reuze.

Clemens de Ruiter: Euhm ja, eigenlijk mijn laatste vraag wel weer. Zijn er nog zo zaken die euh, waarvan u dacht van oh, dat had die misschien wel aan bod kunnen laten komen? Of denkt u dat het belangrijkste wel aan bod is gekomen?

Ondernemer: Het belangrijkste wel gehad, een dingetje misschien wel volgend jaar zijn er weer gemeenteraadsverkiezingen en het zou heel goed zijn dat er veel meer jongeren vanuit de visie van agrarisch

zich willen inzetten om politiek, maakt niet direct uit welke kleur , maar om de verantwoordelijkheid te gaan willen nemen. Ja, want nu wordt er heel veel over de sector beslist puur alleen omdat er vanuit de sector niemand bereid is om daar maar enigszins bemoeienis in te willen hebben. En daardoor laat je heel veel kansen liggen.

Dus uit mijn oproep zou zijn goed geprobeerd dat mekaar te enthousiasmeren om er toch wat in de politiek te willen gaan doen. Euh, puur alleen om een stem te laten horen. Ja en vinden in je gedachtegoed daar neer te leggen. Want euh we daar was dus jij ook en je van de New York goed onderbouwd moet je met je opleiding en met je praktische inzichten die je toch ook hebt gedaan. Dan kun je veel anderen die dat niet hebben soms op morele manier toch de overtuiging meegeven hoe werkelijk zit. Want dan ligt het vaak aan en dan wordt een beslissing genomen. Euh, op emotie. Ja, en dat is natuurlijk hartstikke slecht. Ja en luister dan maar genoeg zijn en met de aanname van de dieren werd gezien terwijl. Dan worden er dingen beslist en en afgesproken word je helemaal niks meer kan maar en daar hebben we ook deels zelf schuld aan dan ja om daar we al ze helemaal niet vertegenwoordigd hebben.

Clemens de Ruiter: Euh, Nee, dat is inderdaad wel een minpuntje. Inderdaad vind ik ook. Euh ja, wat nu? Inderdaad ja, er zijn zat stemmen in de politiek die wel een mening hebben maar vaak niet in het belang van de Boer.

Ondernemer: Als je ook een keerzijde hebt. Ja precies. Maar ja, dat is echt zo. Dat zie je dan met Caroline van der Plas, die na die de hoogte grote overmacht gehoord? Ja, en die heeft goeie onderbouwing op ze. Best wel e. En dat die krijg ik ook best wel een en ander. Tot nader luistert wordt het ja en dat de belangrijkste. Ja en als je dat nog op een goeie manier weet te verwoorden en daar staat dan wat vaker gedaan wordt. En dan krijg je toch beter meer. Euh de goeie stem dan weer daar wat hooi. Nou nee, dat is dus wel belangrijk. Toch heel belangrijk

Transcript Respondent Hans

Zwart= Gesproken door Clemens

Ik zal eerst wat kort over mezelf zeggen: ik kom uit Amerongen. Zelf melk ik ook vijf dagen in de week op een melkveebedrijf, op een geitenbedrijf ook nog een dag in de week. Ik loop nu dan stage sinds september bij Van Westreenen. Ik heb stagegelopen bij E.J. Bos – ik zag dat jullie daar ook van voeren. En voor de rest, ik heb een eigen bedrijfje dat ik heb gestart dit jaar met het zoeken van reekalveren d.m.v. drones met warmtebeeld: van loonwerk naar dronewerk. Dus dat is in het kort even over mijzelf en ja, het is wel makkelijk om misschien hier even de situatie te bekijken, wat jullie hebben en de geschiedenis een beetje, dan weet ik omdat ik bij verschillende boeren kom hoe of wat...

Ja, dit hebben wij van onze ouders overgenomen, twee, drie jaar terug. Ja, die zijn hier, in 68 hebben ze het gebouwd volgens mij, ja het is een grupstal en we hebben een winkeltje met melk, karnemelk en eieren. Daar zien we eigenlijk wel een klein stukje inkomen uit dat winkeltje en ik denk dat dit steeds belangrijker gaat worden op lange termijn. Je ziet het ook om je heen steeds meer, meer van de grond komen. Ik heb steeds gezegd als wij hier weg zouden moeten voor Natura 2000 – je in Den Haag weet je toch niet wat ze in besluiten nu en wat ze gaan besluiten – dan denk ik niet ga zitten te melken want dat komt gewoon nooit goed. Want nou alle grondstoffen, kunstmest, energie allemaal omhooggaat is er een melkprijs van 45 cent en anders kan dat blijkbaar niet. Dus zit er volgens mij heel veel politiek in dat hele gebeuren om ons heen en daar heb je totaal geen invloed op. En dat krijg je niet ook.

Nee, dat krijg je inderdaad ook niet en het is maar afwachten wat er nu weer gaat gebeuren met dat nieuwe kabinet.

Ja, ja, ze hebben zelfs een nieuwe minister van stikstof aangesteld.

Ja, twee nu komen er.

Er zitten er twee nu op LNV. Ik zou haast zeggen dat kan nooit goed worden...

Nee, het is best wel een droevig gebeuren eigenlijk. En hoeveel melkt u er?

35

O ja

We hebben 35 jongvee ongeveer en nog een stelletje stieren. En we hebben nieuwe bouwplannen liggen al vanaf 2013 geloof ik. Het is eigenlijk met een bestemmingsplan begonnen zeg maar. Vanuit Veenendaal kwamen ze hier met wat zijn jullie ideeën voor de toekomst? En toen zeiden we: nou ja, een keer een andere stal. En toen hebben ze hier in Veenendaal die bestemmingsplannen gewijzigd en dat is een bouwplek die verlegd is, die is verhuisd...

Die lag officieel aan die kant?

Nee, hij lag achter de stal, helemaal achter de loods ook nog en daar hadden we nog een stuk om een loods te kunnen zetten eventueel. En we wilden een vrijloopstal bouwen. Dus toen hebben we met behulp van de wethouder – nee, die was nog geen wethouder – hij zat toen hier in de gemeenteraad – hij is nu wethouder – en die heeft ons eigenlijk toen een beetje geholpen met het bestemmingsplan want anders hadden we dat ook niet eens gefikst. En na die tijd hebben we kavelruil gehad hier. Toen was ook de vraag of we konden blijven zitten.

En bij die kavelruil is het beter geworden of verder van huis...?

tot die graskuil zeg maar en dan naar achter hadden we 10 hectare huiskavel en nu zijn we hierachter ongeveer de helft kwijt en er loopt hier achter een brede sloot en daarachter hebben we weer 10 hectare teruggekregen. Maar het is er niet praktischer op geworden zeg maar, wel hogere grond en dat heb ook z'n mee en z'n tegen. We hebben drie droge zomertjes gehad en die hebben we alle drie mee mogen maken en de groei was echt een stuk minder dan hier thuis.

Ja, moeilijke zomers ja, afgelopen zomer was het weer nat... Eerste snee laat. Oké, mooi, dan weet ik een beetje hoe of wat.

Wat hebben agrarische bedrijven in de Foodvalley nodig om te kunnen blijven ondernemen denkt u?

Een heleboel goodwill in politiek Den Haag, daar begint het mee, makkelijk zat, die bepalen uiteindelijk... en ik denk een partij die ook voor de boeren opkomt laten we het zo zeggen. LTO, nou ja de laatste 20 jaar hebben ze het gewoon verzaakt. Maar goed...

Hoe bedoelt u dat?

De boerenbelangen hebben ze een beetje laten versloffen. Toen ik in Barneveld op school zat, dat was in 1983-85, toen speelde dat zure regen verhaal zeg maar en toen was hier in Achterberg een keer een vergadering ook vanuit de LTO, dat was dan de afdeling Rhenen, daar was een vergadering en toen nodigden ze iemand uit en die zei 'ze moeten blij zijn met die boeren, want de stikstof van die boeren, de ammoniak bindt de stikstof van de auto's, anders komt dat ook nog in het milieu. Nu doen ze dus precies het tegenovergestelde, nu ga je in de auto al die ammoniak om die auto schoner te krijgen. Maar daar praat niemand over, want het is puur ammoniak wat ze erbij zitten te flodderen. En toen hadden ze eigenlijk al, vind ik, meer voor het gehele boerengebeuren op moeten komen en LTO heeft de laatste jaren een keer een duwtje links of rechts gegeven, nooit eigen onderzoek er tegenover gezet. Dat is nu nog, want het is nog veel aannames, modellen, want er zitten nog heel veel onzekerheden in. Ik vind een LTO moet dat niet slikken. Ik vind dat er eerst gedegen onderzoek moet zijn voordat jij een besluit kan nemen. Want dat gebeurt de laatste jaren, de boeren zijn gewoon de zwarte piet, we hebben injecterings, er komen luchtwassers, we hebben al weet ik wat verzonnen en we zijn nóg de boosdoener. Nou ja, die emissiearme vloeren is dan een klein beetje een wassen neus achteraf, die werken dan niet overal zoals op papier staat en daar word je dan weer op aangevallen...

Ja, en hierna, wat dan weer? Zo blijft het steeds doorgaan...

Dit blijft doorgaan. Nu hebben ze dan van Lely, die is sphere, die luchtwasser zeg maar die de lucht uit de put afzuigt die geeft dan een reductie 70% maar ik vind dat ze dan eerst 100% zeker op papier mogen hebben. 't Is een investering die geen kleinigheid is en dat was met die vloeren net zo, en ja, als je dan later nog vogelvrij bent.

En als we gaan specificeren op ruimte...

Ja, ruimte maar goed, ruimte daar zit ik denk voor een deel ook het stikstofprobleem. Ze moeten woningen bouwen, ze moeten grond hebben en ik denk dat we daarom aangevallen worden. De natuur moet groter worden, ze willen gewoon uitbreiden de natuur, geen doelstelling vanuit Brussel per se. We moeten onderhouden wat er is en daar hoeft niet bij te komen.

Ik heb zelf altijd persoonlijk het idee in Nederland: ze willen zich beter voordoen zeg maar...

Als dat er gevraagd wordt...

Ja, want in Duitsland houden ze zich gewoon aan de regeltjes voor de uitstoot maar hier heb ik het idee dat ze meer het beste jongetje van de klas moeten zijn...

En dat willen ze niet toegeven, want toen ze al die Natura 2000-gebieden aangewezen hebben, ik weet zeker dat er nu bij zijn die spijt hebben dat ze het gedaan hebben want de kleinste plekjes hebben ze nog opgegeven. Hier ook, want dit is maar een heel klein lapje hoor, die Blauwe Hel zeg maar, het ligt rondom, ja de andere kant is allemaal industrie, een weg loopt er aan de andere kant netjes langs, nou hier een woonwijk, dus de enige open kant is deze kant. Dat is anderhalve kilometer.

Ja, dat is het inderdaad, die kleine gebieden zorgen ook voor onrust denk ik, want als je kijkt naar de Veluwe, zulke gebieden dat is gewoon één groot gebied...

Maar daar ook wel veel omheen hoor, daar zit echt veel omheen, van kalveren en varkens en kippen en zo, daar zit echt veel!

Heeft u nog problemen – ja, dat is dus gewijzigd – qua bestemmingsplan met ruimte en zo?

Ja, als je kijkt naar een paar honderd koeien of zo maar dat kan toch niet qua stikstof en zo, dan kom je ruimte tekort. Tenminste, wij wel. Maar dat kan toch niet en dat is ook niet iets wat wij nastreven want je hebt ook overal je werk en je zorgen van en je moet overal grond bij hebben. En ik weet ook niet of dat het doel moet zijn hier in Nederland hoor, om echt heel grote joekels van bedrijven te hebben. Volgens mij kan je beter meerdere kleine gezinsbedrijven hebben...

Ja, ben ik het mee eens...

...als een paar van die hele grote bedrijven. Ik weet niet of dat het streven moet zijn maar we gaan wel die kant een beetje op. Door de bank is daar natuurlijk ook jarenlang op aan gestuurd. Als er financiering moest komen, dan moest het ook gelijk voor groter want anders kon je geen euro krijgen en nu trekken ze zich er nog van terug ook hè, want zoals die Rabobank, het is een leuke vent, maar – of een leuk bedrijf – nou trekken ze hun handjes ervan af, ze zouden je haast laten vallen terwijl ze er zelf toentertijd achter stonden.

Je kan nu inderdaad niet meer echt goed investeren op dat soort dingen omdat ze toch wel weer op een bepaalde manier de handjes van terugtrekken...

Ik denk dat dat grote bedrijvenspul, dat dat nog wel een klein beetje eigenbelang was, want dan hebben ze ook een vinger in de pap hè?

Ja. En als we gaan specificeren op milieu, waar heeft u hier het meeste last van, dan valt te denken aan geluid, geur, fijnstof, stikstof?

Stikstof hier met natuurgebied De helle (Blauwe Hel)

Dat heet de Blauwe Hel hier?

De Hellen heet het samen en aan de andere kant is het Bennekomse Meent. En het zal ooit nog wel een keer samen geschrapt worden onder het Binnenveld, tenminste dat doen ze nu al, ze willen er gewoon één gebied van maken en als wij al weg waren dan hadden ze het ook gered, dan hadden ze het hier en aan de andere kant ligt ie er eigenlijk naast, alleen de Grift zit er tussen...

En geur? Wat ik net zei, het dorp zit er dicht tegenaan...

Nee, ja, misschien dat het ooit komt, weet ik veel, maar ik heb er nooit wat van gehoord, vanuit de gemeente Veenendaal hebben ze het ook nergens over. Buren hoor ik, nou ja, 't is nachts dan wel eens keer kuilen hier en daar hebben ze dan op zich ook nog wel begrip voor als het maar niet iedere dag is.

En wat heeft u nodig aan regelgeving en beleid om goed door te kunnen?

Nou ja, een politiek die iets meer met boeren mee wil denken maar dat zie ik niet gebeuren voorlopig. Dan moeten we eerst honderd rijden denk ik. Of we moeten nieuwe verkiezingen krijgen en de Boerbeweging moet voet aan de grond krijgen, ik denk wel dat ze dat zou fixen als het nu zou zijn... Het CDA was ook een boerenpartij, die is dus ook nu ze zien dat links bepaalde ideeën heeft en dat ze daar ook nog verder mee komen draaien hun ook om. Ze zijn als een blad omgedraaid, nu is het ook in keer, nou ja die moeten met minder dan... Er komt minder melk en we hebben betere melkprijzen, dus ja, wat zal uiteindelijk beter zijn aan het eind van de rit, ja niemand die dat weet. Het geeft een rot gevoel als ze aan alle kanten staan te trekken om het van je af te pakken maar misschien zijn we aan het eind van de rit met een goede prijs en minder werk wel beter af. Ja toch?

Dat zou best kunnen ja.

Nu er slecht gemolken wordt, nu is de melkprijs goed. Ik vind dat van oorsprong boekenclubjes, die laten nu ook een beetje de oren op links hangen omdat ze zien dat daar toch naar geluisterd wordt op een of andere manier.

Wat kan de overheid in haar beleid doen om meer duidelijkheid te creëren?

Gewoon duidelijk zijn maar ze weten ook niet welke kant dat ze op moeten.

En ja, wat heeft u daar specifiek voor nodig, denkend aan de lange termijn?

Dat kringloopverhaal dat was dan een stip op de horizon maar je hoort er nu niks meer van. Nu is het gewoon stikstof en boeren weg maar toen het begon, toen hadden ze het over die kringlooplandbouw en op zich – hoe moet ik het zeggen – zolang het je allemaal in een goede kringloop kunt plooiën zeg maar is het ook gezonder als dat je steeds input van buitenaf moet hebben. Maar verliezen heb je altijd, regen enzovoort en stikstof waait weg, makkelijk zat, die moet je aanvullen. Goed aan de andere kant krijg je ze ook weer terug: wat bij een ander wegwaait komt bij jou weer op het land dus je krijgt het voor een deel ook weer terug. En dat komt dan ook op die natuurgebieden en daar vallen ze dan over. Maar dat kringloopplaatje is op zich niet verkeerd. Maar nu is het gewoon: we moeten boeren kwijt. Over die kringloop wordt niet meer echt...

Dus eigenlijk steeds een ander perspectief?

Ja, nu is stikstof het enige probleem omdat de bouw niet bouwen kan en omdat de rest niet doorgaat is die stikstof een probleem geworden. De enigen die dat op kunnen lossen zijn wij blijkbaar. Maar als ik dan hoor – ik weet niet of dat waar is – dat Schiphol helemaal geen natuur- of milieuvergunning heeft dan denk ik op mijn beurt: waarom zit je bij ons te roeren, terwijl je zelf nooit opgelet hebt. Als het waar is wat het laatste jaar allemaal naar boven geborrelt is en ze willen die allemaal gaan vergunnen, ja dat kan niet! Dan zou hier geen natuur meer zijn. En het is er nog wel, dus... Ik bedoel: als ze alle bedrijven die geen natuurvergunning hebben, als ze alle stikstof die daar vandaan komt willen legaliseren dan zou hier theoretisch geen natuur meer kunnen zijn want we zitten al veel te hoog, nu al, dus als die dan – wat dan niet bekend is – ook nog vergund willen hebben dan zou hier toch geen natuur meer zijn?! Wij hebben dan hier van de herfst door die Blauwe Hel heen gelopen, want ze wilden dan uitleggen ze gingen bomen rooien en afplakken en weet ik wat om die natuur allemaal een beetje sterker te maken. Persoonlijk vind ik: als jij natuur wil moet je er niet

aankomen, dat is natuur. Daar moet je afblijven, dan moet je het gewoon z'n gang laten gaan. Maar ik zeg: jullie doen eigenlijk gewoon landbouw. Ik zeg je gaat maaien één keer in een jaar, je voert het ook allemaal nog af het spul. Ja, maar ze zeiden, als wij dat niet doen dan groeit het helemaal dicht en dat komt door de stikstof. Nou goed, als dat dan niet wil dan moet je het toch ook niet onderhouden? Dat is natuur, dan moet je het gewoon z'n gang laten gaan en dan komt er maar wat er komt. En dat past zich wel weer aan. Ik neem aan dat ze ook blij zijn dat die Dinosaurussen van vroeger er niet meer lopen, ja.

En wat zijn de belangrijkste redenen dat agrarische bedrijven in de Foodvalley stoppen denkt u?

Nou ja, hoe moet ik het zeggen, het is nou geen eer meer om boer te zijn hoor. Puur je bent gewoon de grote boosdoener makkelijk zat. Wij doen het. Iedereen kan doen en laten wat ie wil maar wij doen het. Wij veroorzaken het drama

Dus toch wel een stuk waardering?

Vanuit de mensen zelf misschien nog wel, vanuit de burgers, de maatschappij maar niet meer vanuit de politiek. Gewoon omdat wij de enigen zijn die hun problemen oplossen kunnen. Kijk, prima dat ze asielzoekers hierop aan halen en dat ze wonen moeten maar dat kan toch niet over de rug van de boeren of wel?

En qua opvolging hoe denkt u daar over of komt dat voort uit dat stukje waardering dat er weinig opvolgers zijn?

Ja, dat weet ik wel zeker, het wordt niet betaald. Het wordt niet bedoeld, als ik nou kijk, Roel bij ons die zit nu in de stratenmakerij business als zzp'er als je kijkt wat die per uur opstrijkt zeg maar daar komen wij lang niet aan. Maar dat proces is al veel langer als nu hoor. De opbrengstprijs is gewoon veel te laag en het risico te groot. Maar goed, Roelof wil het wel hoor, overnemen, zo is het niet. Maar dan moet er wel anders betaald worden.

Maar dat is op zich ook wel weer mooi van zulke bedrijven, je hebt ook wel weer mogelijkheden aan huizenverkoop omdat je dicht bij het dorp zit. In de polder hoeft dat niet te proberen.

Nee, daarom zeg ik als ik in de polder zou moeten melken voor Leerdammer of weet ik wie – kan mij het schelen want ze zijn allemaal hetzelfde – dan zie ik niet zitten dat je daar ooit schik van krijgt, tenminste ik niet. Dan moet ik twee keer in het jaar aanhoren wat er verbeteren moet ook bij de melkfabriek want je doet het nooit goed. Ze hebben altijd wat te miepen. Wij zitten bij Leerdammer. Leerdammer was van Belgroep tot drie maanden terug of zo. Nou de Belgroep zei dus steeds bij iedere vergadering van 2025 moeten dus alle grupstalboeren de koeien elke twee dagen een uur los hebben ook 's winters. En 's zomers moeten we weidegang. Nou is het overgenomen door Lactolies en die heeft die eisen weer overboord gezet. Dus nu hoeven ze niet meer los. Dat is dan alleen al op de zuivel, nou de politiek doet precies op dezelfde manier.

En wat zijn de belangrijkste redenen dat agrarische bedrijven in de Foodvalley doorgaan met ondernemen want je ziet een heel sterke samenhang in de Foodvalley met veel boeren – eigenlijk het gebied in Nederland waar de meeste boeren zitten – wat denkt u dat de belangrijkste motivatie is dat agrarische bedrijven daar doorgaan?

Omdat ze boer willen zijn.

Toch een stukje passie voor je vak?

Gewoon het boer zijn. Ik bedoel neem Kootwijkerbroek die gaan er nog wat naast doen ook bij wijze van

spreken, die maken gewoon uren. Maar ze krijgen het voor elkaar ook. Ze stampen gewoon een bedrijf uit de grond, er zit gewoon wil in. Klaar.

En hoe ziet de toekomst van de agrarische sector voor zich?

Die ligt nu in handen van de politiek. Zo zie ik hem nu. Er zullen er ongetwijfeld overblijven want als we die boeren allemaal kwijt zijn wordt het platteland een rommeltje. Dus die moeten ook het onderhoud van het platteland blijven doen. Staatsbosbeheer wil die grond hieromheen volgend jaar omzetten in natuur maar je krijgt gelijk wel de vraag kunnen jullie er niet wat mee in het onderhoud? Ik zeg, ja maar als jullie het helemaal onder water laten lopen kan ik er niet meer terecht en dan wil ik het ook niet meer hebben. Ik wil die zorg dan niet hebben en er extra onkosten aan maken. Zo simpel is het. Maar ze willen zelf wel graag het onderhoud uitbesteden want ze weten zelf ook wel dat het onderhoud gruwel duur is. En ze willen ook graag dat dat afval, dat boeren daar ook een oplossing voor verzinnen. Daarom snappen ze zelf het probleem ook wel omdat het heel veel kost. Maar boeren, ik wed dat ze het voor de helft doen van andere bedrijven omdat ze naar de andere kant kijken: misschien levert dit nog wat op en misschien kan ik daar nog wat mee en is het daar nog goed voor... Boeren doen het -tig keer goedkoper dan bedrijven. Zo redeneer ik zelf ook.

Is er behoefte aan nevenactiviteiten?

Je ziet het om je heen, het gebeurt gewoon steeds meer. En op zich, vanuit de maatschappij is die behoefte er ook wel hoor. Gewoon puur door al het gezeur van paardenvlees in plaats van rundvlees en dat soort drama's. Een burger krijgt wel steeds meer het idee als ik het rechtstreeks bij die boeren haal is het veiliger dan als het via een omweg in de supermarkt ligt want dan weet ik ook niet wat ik krijg. En dan zijn er ook nog wel die er wel geld voor over hebben. Ik zeg niet van iedereen maar...

Ja, uiteindelijk ligt het ook echt wel bij de consument want die roepen vaak het hardst over biologisch maar in de supermarkt kopen ze dan vaak een normaal stuk vlees en niet biologisch.

Maar ze weten ook heel niet wat biologisch is, 'biologisch zal wel heel gezond zijn', zo komt het over, lang niet iedereen wil ervoor betalen.

Als hier geen nevenactiviteiten zijn, zou het dan hier rendabel zijn?

Als je het puur van Leerdammer zou moeten hebben, nee niet meer. Dat is in het verleden best geweest hoor maar nu niet meer. Want als je kijkt wat voor kosten ieder jaar allemaal bijkomen, nee... En dan moet ik al helemaal niet kijken wat een ander dan per uur verdient – dat moet ik nu al niet – maar dan helemaal niet.

En aan welke veranderingen in de sector zou u willen meewerken?

Het duurzame gebeuren daar zie ik wel wat in. We halen nu dus de kalfjes uit Ierland, uit Duitsland, dat komt hier naartoe, wordt hier gemest, hier geslacht en het gaat weer weg. Ergens is dat niet duurzaam. Het kringloopgebeuren als je dat wereldwijd zou doen, maar dat kan niet, landbouw kan hier heel goed en dat kan lang niet op alle plekken op de wereld, dus helemaal het kringloopgebeuren dat kan niet overal. Je kunt wel zeggen ik ga in Afrika zitten melken maar daar halen ze de productie niet van hier. En de wereldbevolking groeit en het moet eten. Volgens mij hoeft er wereldwijd gezien geen honger te zijn maar ja, mensen die in Ethiopië zitten en geen euro's hebben. Het eten is er volgens mij wel...

Welke rol kan locatieruil spelen in het voortzetten van agrarische bedrijven binnen de Foodvalley en zou u daaraan mee kunnen werken?

Dan moet je dus twee partijen hebben die ervoor open staan, dan is het slim, dan is het alleen maar tactisch, makkelijk zat. Dan moet je het eigenlijk niet naar de gemeente laten gaan of weet ik wie het in zou willen

pikken, je moet eigenlijk proberen de stikstof binnen de landbouw te houden. Die stikstof die de landbouw kwijtraakt komt nooit meer terug. Dan zouden ze externe dingetjes, met die stikstof zeg maar, die zouden ze dus eigenlijk tegen moeten houden.

Richting Rotterdam worden veel boeren opgekocht door de haven en dat komt nooit meer terug en Gelderland daarentegen doet het wel beter want die behoudt het echt voor de agrarische sector en als het niet wordt benut stoppen ze het in een stikstofbank. Zodat het later eventueel wel weer door de landbouw benut kan worden.

Dat is op zich tactisch, ik bedoel, ik hoef niet naar een andere locatie. We hadden nog varkens op de vergunning staan en die hebben we ik zou haast zeggen 20 jaar niet meer, dus wij hadden nog stikstofruimte over en wij zijn nog steeds bang dat ze dat wegpikken en daarom hebben we nu een klein beetje haast met die vergunningaanvraag, als ik hem dan maar weer vergund heb op papier. Als ze dus onze latente ruimte wegpakken – wij gaan dus die kant op bouwen, dat scheelt dus echt heel veel stikstof. Ik heb gezegd: je moet het zo beroerd mogelijk voor me uitrekenen dat we geen latente ruimte hebben. Dus hij heeft 'm uitgerekend op een vrijloopstal met 13, nee 12, zoveel stikstof per koe om zoveel mogelijk stikstof per koe binnenboord te houden, want officieel – of er zijn berekeningen dat er dan 8, 8,5 kilo per koe uit die stal zou komen, maar ik zeg reken maar zo beroerd mogelijk uit dan heb ik tenminste zo min mogelijk...

Ja, dat is wel slim ja.

Later kan ik dan wel alsnog zien – wat fosfaat betreft hebben we de ruimte ook niet – fosfaat dat ga ik niet kopen want als de politiek echt gaat doen wat ze nu het laatste half jaar te berde gebracht hebben, wat de plannen zijn, dan gaat het fosfaatquotum omlaag. Dan komen er gewoon veel minder beesten. Ze gaan het echt wel redden om minder beesten te krijgen want dat verhaal loopt echt al een hele poos. In het hele bestuur gebeuren zitten te weinig echte boeren.

Dat is mijn volgende vraag: in hoeverre bent u betrokken in de politiek, bijvoorbeeld in de gemeenteraad?

Niet.

En in hoeverre denkt u dat het belangrijk is?

O ik weet wel zeker dat het heel belangrijk is. Maar dan moet er ook iemand zitten die – hoe moet ik het zeggen – niet alleen voor eigen gewin gaat. Want dat heb je ook, van die mannen die voorin zitten en die zodra ze ergens iets zien het zelf inpikken.

En je moet het kunnen verwoorden. Zoals die Van den Oever van dingetjes dat gaat net lomp zat, van Farmers Defence Force. Ik zeg niet dat hij geen gelijk heeft maar het komt er gewoon heel lomp uit. Je moet het op een andere manier eigenlijk zien te spuien. Maar ik snap best dat als je goed warm bent, want die jongens treffen ze in hun eigen bedrijfsvoering, dat je niet altijd even vriendelijk overkomt. Het gaat makkelijker als je er geen belang bij hebt. Maar dan ga je ook veel vaker schipperen want ik heb er toch geen belang bij, het zal wel en dan hebben we toch nog wat gewonnen. Dat gevoel heb ik bij LTO nu ook, al jaren. Wij zijn ooit een keer mee geweest naar Brabant dan gingen we daar naar zo'n boerencoöperatie, dat was dan ook voor natuurbeheer en weet ik wat en toen zat, nee... LTO verliest gewoon leden al jaren! Ze willen bij de politiek in een goed blaadje blijven. Ze gaan er nooit eens een keer pal voor staan. En wij kunnen niet staken, de straat op, zoals ze in de metaal wel eens doen, want je treft altijd je eigen.

Zijn er nog zaken die niet besproken zijn en waarvan u denkt dat die nog aan bod zouden moeten komen?

Nee

Bijlage 8: Codeboom

Deelvraag 1: Wat hebben agrarische bedrijven nodig aan regelgeving en beleid in de regio Foodvalley?

- Waardering:
- Ontwikkelingsruimte/aangevallen worden:
- Financieel (Boven-kostprijsvergoeding)
- Ontwikkelingsruimte:
- Samenspraak:
- Waardering:
- Financieel (Boven-kostprijsvergoeding):
- Ontwikkelingsruimte:
- Familiebedrijven:
- Eerlijkheid/Samenspraak:
- Ontwikkelingsruimte:
- Beleid:
- Ontwikkelingsruimte:
- Samenspraak (Beleid):
- Uitstoot:
- Waardering:
- Beleid:
- Financieel:
- Vertrouwen:
- Ontwikkelingsruimte:
- Snellere beoordeling/beslissingen

Deelvraag 2: Wat zijn de belangrijkste redenen dat agrarische bedrijven in de Foodvalley stoppen

- Waardering:
- Financieel:
- Opvolging/Regelgeving:
- Financieel:
- Opvolging
- Schaalvergroting
- Financieel:
- Leeftijd:
- Financiering:
- Leeftijd:

Deelvraag 3: Wat zijn de belangrijkste redenen dat agrarische bedrijven in de Foodvalley doorgaan met ondernemen?

- Passie:
- Passie:
- Grond:
- Mentaliteit:
- Neventakken:
- Steun van gemeente
- Regio Foodvalley een begrip:
- Kennis:
- Toekomstbestendige bedrijven:
- Salarissen:
- Mentaliteit:

-Ondernemersmentaliteit/doorzettingsvermogen/innovatie:

Deelvraag 4: Welke rol kan locatieruil (wissel) spelen in het voortzetten van agrarische bedrijven binnen de Foodvalley?

-Slim:

-Slim:

-Slim:

-Slim:

-Slim:

-Oplossend:

Bijlage 9: Checklist schriftelijk rapporteren

1. Het taalgebruik

- X Bevat niet meer dan drie grammaticale, spel- en typefouten per duizend woorden; het rapport/verslag is dan afgekeurd*
- X Heeft een actieve schrijfstijl*
- X Is zakelijk, formeel en objectief*
- X Is coherent (verwijs- en verbindingswoorden) *
- X Heeft een adequate interpunctie*
- X Bevat niet de persoonlijke voornaamwoorden 'ik/ mij/me, jij/je/jou, jullie, u, wij/we/ons' *
- X Is doelgroepgericht*
- X Heeft een uniforme stijl*

2. De ordening

- x Het verslag/rapport heeft een logisch opbouw
- x Elk hoofdstuk heeft een logische alineastructuur
- x Elk hoofdstuk kent een introductie (m.u.v. H.1)

3. Het rapport/verslag

- x Is vrij van plagiaat*
- x De pagina's zijn genummerd*
- x Heeft een uniforme opmaak

4. De omslag

- x Bevat de titel
- x Vermeldt de auteur(s)

5. De titelpagina/het titelblad

- x Heeft een specifieke titel*
- x Vermeldt de auteur(s)*
- x Vermeldt de plaats en de datum*
- x Vermeldt de opdrachtgever(s)*

6. Het voorwoord:

- x Bevat de persoonlijke aanleiding tot het schrijven van het rapport/verslag
- x Bevat persoonlijke bedankjes (persoonlijke voornaamwoorden toegestaan)

7. De inhoudsopgave:

- x Vermeldt alle genummerde onderdelen van het rapport/verslag*
- x Vermeldt de samenvatting en de bijlage(n)
- x Is overzichtelijk/gestructureerd
- x Heeft een correcte paginaverwijzing

9. De inleiding

- x Is hoofdstuk 1*

- X Beschrijft het kader/de context en de aanleiding*
- X Geeft inhoudelijke relevante achtergrondinformatie*
- X Bevat de probleemstelling/de onderzoeksvraag*
- X Vermeldt het doel*
- X Bevat een leeswijzer voor het rapport/verslag*

10. Materiaal en methode

- X Beschrijft de gevolgde onderzoeksmethode
- X Motiveert de keuze voor de gevolgde onderzoeksmethode
- X Past bij de probleemstelling/de onderzoeksvraag*
- X Beschrijft de variabelen/eenheden
- X Beschrijft de methode van data-analyse

11. De (opmaak van de) kern

- X De hoofdstukken en de (sub)paragrafen met maximaal drie niveaus zijn genummerd*
- X De hoofdstukken en (sub)paragrafen hebben een passende titel
- X Een hoofdstuk beslaat ten minste één pagina
- X Een nieuw hoofdstuk begint op een nieuwe pagina
- X De zinnen lopen door (geen 'enter' binnen een alinea gebruiken)
- X De figuren zijn (door)genummerd en hebben een passende titel (onder de figuur) *
- X De tabellen zijn (door)genummerd en hebben een passende titel (boven de tabel) *
- X Tabellen en figuren zijn zelfstandig te begrijpen
- X In de tekst zijn er verwijzingen naar figuren en/of tabellen*
- X De tekst bevat verwijzingen naar de desbetreffende bijlage(n)
- X De tekst is ook zonder verwijzingen te begrijpen

12. De bronvermelding

- x Verwijzingen in de tekst zijn conform de APA-normen*
- x De bronnenlijst is conform de APA-normen*

13. De bijlagen

- x Zijn genummerd
- x Zijn voorzien van een passende titel
- x Bevatten geen eigen analyse
- x Zijn overzichtelijk weergegeven